

Poština plačana v gotovini.

MODRA
OPTICA
LETO
VI

LETO 1934/35

ŠTEV. 9-10

MODRA PTICA

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemaajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Rimska cesta šte. 3.
Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 9.-10. ŠTEVILKE

AVGUST — SEPTEMBER

Milena Mohoričeva: Matija Čop

Jontes Gelč: Malo življenje

Trije eseji Giovannija Papinija:

Otto Weininger

Lev Tolstoj

Fjodor Dostojevskij

Milena Mohoričeva: Izgubljeni bič

Alfons Paquet: Ivan Aleksandrovič Gončarov

Vladimir Bartol: Mistični glumec

Zapiski:

Janko Lavrin o Seksusu in Erosu

Huxley o modah ljubezni

Razno

MATIJA ČOP

MILENA MOHORIČEVA

(Ob stoletnici njegove smrti)

Der Mensch muß untergehen;
Die Menschheit bleibt, fortan
Wird mit ihr das bestehen,
Was er für sie getan! —

Letos je šestega julija minulo sto let, odkar je v Savi pri Tomačevem utonil Matija Čop. Usoda je ugrabila Slovencem že toliko ljudi, ki so se uspešno lotili dela, iztrgala je pero tudi osem in tridesetletnemu Prešernovemu prijatelju iz rok, ko ga je komaj zastavil na domači književni ledini.

Troje zaslug si je pridobil Čop za našo prosveto. Ohranile bodo njegov spomin, dokler bodo živeli tod ljudje slovenskega rodu. — Bil je estetski mentor in glasnik naših čbeličarjev, napisal je prvo obširno zgodovino slovenskega slovstva in preuredil je matico naše bodoče vseučiliške knjižnice.

Dasi so naši marljivi literarni zgodovinarji zbrali vse gradivo o Čopu, leži vendar še raztreseno po vseh štirih vetrovih naših revij in drugih izdanj.¹ Želeti bi bilo, da bi izdali za proslavo stoletnice njegove smrti monografijo o Čopu, njegove spise in vso njegovo korespondenco.

Vsi leksikoni, vse slovstvene zgodovine nam ne morejo nuditi neposrednega stika s preteklostjo, kakor nam ga nudita portret in pismo, ki je vedno najosebnejši, najneposrednejši izraz človekove bití.

Čopov obraz sta ohranila spominu in otela pozabljenju dva slikarja: Langus in njegova učenka, poznejša soproga znanega pesnika Hermannsthala.

Langusova fina miniatura nam kaže Čopa s knjigo v roki. Že s tem zunanjim pripomočkom je slikar povdaril, kar je imel povedati o njem: Poznal in cenil je svetovno naobraženega moža klasične preteklosti, daleč uprtega pogleda, redke noblese in eksaktnosti, ki mu je življenje načrtno med obrvi na čelo troje pokončnih raz — odpoved prav tam, kjer je zarišče človeških bitij: v ljubezni in v plemenitem častihlepju. Okrog oči še vedno trepeče nemir, neugnano iskanje, a neizprosna disciplina esteta ga je uklenila v svoj strogi red. V teh ustnahn, okrog katerih igra prav droben, napol udan, napol vseobjemajoč nasmeh, je zapisan dolg boj in ponosna zmaga nad kaosom lastnih zablod in željá. Ostri nos in dvoje strmih potez od nosnic proti ustnam priča, da je zmagalo v tem boju vodilo *oblike*, harmonije, kulture.

Drugo Čopovo podobo je narisala žena. Res je bila Langusova učenka, vendar se po svoji zasnovi povsem loči od mojstrove. Če nam je on narisal Čopa, kakor ga je oblikovalo trdo življenje, je ona s svojim

¹ Biografija je navedena v Biografskem leksikonu.

pristno ženskim nagonom zaslutila kar je bilo v njem prvinsko-osebnega. Že zunanja oprema je drugačna. Preko ramen in okrog vratu se mu mehko ovija poljski kožuh. Neučakanost, muhavost, nemir in duhovitost govorijo iz njegovih potez; to je človek, ki ima dokaj opravka sam s seboj, ki je malce zasanjan, malce fantastičen, sem in tja za spoznanje ironičen, ki ga ven in ven žene po svetu: zdaj v Italijo, zdaj na Dunaj, zdaj v Prago in v Lvov — vedno pa zopet domov. To je Čop, ki se je opajal ob vseh lepotijah tega sveta, ki si je zbiral zaklade duha, ki si je želel stikov in časti v velikem evropskem literarnem svetu, — ki si je želel žene iz stare angleške rodbine.

Obema se je moral odpovedati. Mossingtonova hčerka ga je odbila in delokrog mu je postala — Ljubljana. Ne bomo se torej čudili, če ga imenujejo »nevrastenika«, ne bomo se čudili, da je živel v Ljubljani čudni dihur, »ki noč in dan žre knjige, od sebe pa ne da najmanjše fige«. Treba je bilo, da je prišel sunek od zunaj, da so ga dobesedno vpregli v delo, da so v javnosti ranili njegovo najobčutljivejšo žilico, predno se je zganil. Ko pa se je lotil dela, ga je izvršil s svojim ogromnim znanjem, s svojo neizprosno natančnostjo tako odlično, kakor bi ga ne bil zmogel nihče. Čopov stavek je vzoren tudi danes ta dan. *Le styl c'est l'homme.*²

Čudna usoda mu je naklonila čast in nesmrtnost, ko se je bil vsemu odpovedal, — tam, kjer je ni pričakoval: v Ljubljani. Ni mu bilo sicer dano, da bi se z vsem svojim znanjem posvetil estetski oceni in raziskavanju kakega vélikega pisatelja, zbral pa je gradivo, kar ga je vzkliko na domačih tleh in je pri Čbelici s svojim izrednim okusom ustvaril s tovariši temelj in prvi višek naše domače umetne poezije. Čopovo razmerje do Čbelice in Prešerna je še danes predmet filoloških sporov in raziskavanj. Vendar je gotovo vsaj to, kar je Čop sam napisal. Ko je v Ilirskem listu prevedel Čelakovskega oceno Čbelice³, je nato dodal tej oceni še svoje opazke. Predvsem je poudaril dvoje, jezik in obliko, po priliki takole: slovarsko čisti in slovniško pravilni so slovenski tiski že vseh zadnjih dvajset let. Čbeličin jezik, ki ga je pohvalil Čelakovski, morda niti ni kos najboljšim izmed njih. Zasluga Čbelice je drugačna. Dokler izraža kak jezik le kmetovalčeve pojme in še ni sposoben, da bi služil za izrazilo višjim potrebam življenja in znanosti, ga nikakor ne moremo šteti med omikane jezike. Če bi bila zgolj čistost jezika merilo omike, bi morali prištevati omikanim jezikom govorico mnogih divjakov. Napačno naziranje, da je kmetov jezik že sam po sebi stil, je dobro zavrnil Prešeren v svoji »Novi pisariji«. — Če bi se izobraženci posvečali slovenski kulturi, bi lahko dosegli mnogo več, dasi je razumljivo, da ni mo-

² Človek je Stil.

³ Čelakovski je nazdravil Slovincem takole: »Kvišku torej vi mladi, vrli Slovenci! Vi, ki ste prva nada svoje domovine! Le dalje stopajte po poti, ki ste jo nastopili, sodelujte pošteno pri izoblikovanju jezika, svojega dragocenega zaklada, naj vas ne odvrne pri vašem početju čmerikav Aristarh, noben izkoreninjen rojak; ne pritožujte se nad pičlim številom svojih čitateljev; vaši hvaležni rojaki naj bodo vaše prvo občinstvo, ki se bo množilo dan na dan kakor se bodo množili uspeli plodovi vašega razuma in vaše fantazije. Vaše nadaljno občinstvo pa — kako vzpodbudna misel! — je šestdeset in več milijonov Slovanov, ki bodo z dopadenjem spremljali vašo prizadevnost in prav gotovo ne bodo spregledali vaših boljših spisov. Ne razkropite se med seboj, marveč skupno gojite skupno zemljo; vam, ki ste se prvi lotili tega novega nasada, bodo visoko šteli v zaslugo celo vašo dobro voljo.«

goče doseči višine milijonskih slovanskih narodov. Če bi se pisatelji potrudili in bi zadostili potrebam izobražencev, bi to dejstvo samo po sebi vplivalo na stil ljudske knjige, ki bo v kranjski književnosti seveda vedno bistvenega pomena. Glavna zasluga Kranjske Čbelice je, da nudi marsikaj tudi izobražencu, od čigar zanimanja je predvsem odvisna višja izomika jezika. — Značilno je, kako je odgovoril Savju, ki bi se bil rad naučil kranjščine: »Veseli me, da se učite naše kranjščine. Franulova gramatika bo menda še najprikladnejša (čeprav je povprečna) — tudi Linhartov Matiček, ki je tam za čtivo, je najprimernejši, sicer bi vam ne mogel priporočati drugega kakor Japljev prevod svetega pisma. Novih spisov Ravnikarja, Zalokarja in dr. bi vam ne svetoval; besedišče je v njih sicer čisto (razen novih skovank), a *kranjskega duha* je malo v njih.«

Nadalje je Čop v črkarski pravdi obravnaval predvsem, kakor bi danes rekli, lik in zadržaj čbeličnih prispevkov. Marsikdo se je spotaknil ob novih ritmičnih oblikah, ker so bili vsi vajeni na amphibrache, v katerih je Vodnik zložil celó svojo »Ilirijo oživljeno«, kar nikakor ni okusno. Nato je razložil vsako izmed pesniških oblik, ki si jih je izbral Prešeren, sonet, stanco (ottavo rimo), tercino, špansko asonanco, antične metre itd. in se dotaknil osnovnih vprašanj slovenske prozodije. — Prav gotovo je iskati Čopovega upliva predvsem v tej smeri. (Značilno je, da ga je vprašal Prešeren v pismu iz Celovca, kako obliko naj bi izbral za svoje novo delo.) Volje do dela, nadarjenosti, talenta, da, genijalnosti je bilo dovolj doma. Predno ji je postal mentor Čop in jo postavil na evropski temelj, naši književnosti niso bila dostopna taka svetovna obzorja. Prešernova tvornost bi se bila tako ali drugače razcvela. Vendar je dvomljivo, če bi nam bil brez Čopove podpore lahko ustvaril *prešernovski stil*. Kopitar sam je v svojem odgovoru zmerjal Čopa z »aesthetisches Genie«.

Mladost šele išče oblike. Vse, kar poje in govori, privre neposredno iz temačnih, podzavednih stremljenj; zrel človek se zave sebe in svojega hotenja, postavi si meje in se oklene v formo. Mlade kulture so redkokdaj tako dognane, tako izoblikovane kakor je Prešernova pesem. Ali se ni morda pod Čopovim uplivom zavedla sebe?

Če vzamemo v roke Prešernove poezije, nas presenetijo predvsem tenkoslusnost, jasnost in ekonomija izraza. Prešernovo uho je bilo fin instrument, a da je bilo tudi Čopovo ostro, dokazujejo opazke o nasprotnikovem slogu v njegovi črkarski pravdi. Kako je elegantno privlekel na dan nelogičnosti, ohlapnost nasprotnikovega stavka, ki so ga same po sebi diskvalificirale pred javnostjo! Če pomislimo, da je bil ta ostri sodnik cenzor Čbelice, da so mu bili pristopni rokopisi vseh prispevkov tudi kot prijatelju in svetovalcu še *predno* so šli v tisk, je več ko gotovo, da je ob njih ostril vsem čbeličarjem in predvsem Prešernu jezikovni čut.

Da je bila jedro njegove narave noblesa, forma — ne zunanja, ampak oblika, ki jo rodi polno, zavedno, snujoče življenje, — nam dokazuje ves njegov abecedni boj. Prešeren, ki je bil bolj vroče krvi, je brž napisal krepke »Literarische Scherze in August Wilhelm v. Schlegel's Manier.« — Čop pa se je bojeval z rapirjem svoje učenosti in olike. Ni čuda, da mu Kopitar do svoje smrti ni odpustil teh lekcij. Na ta boj se je pripravil temeljito in je pregledal ves potek take črkarske pravde pri sosodnjih

Italijanin. V boj se je podal tudi z motom iz italijanskega »zmagovalca« Firenzuole: »A ognun sia palese, che l'amor patrio e la verità mi hanno fatto pigliare la penna, e non odio che io porti a particular persona.«⁴ V njegovem spisu je dobršen kos temeljitega filološkega študija, nasprotniku Kopitarju se ni posrečilo, da bi ga ovrigel. Glavno izhodišče njegovih misli pa je bila zahteva o splošni razumljivosti in jasnosti pisave (metelčica, proti kateri je nastopil, ni bila dosledna in jasna). Kopitarju jo je takole zasolil: »Toda žal v svojih, za večino čitateljev pač precej sibilskih (nerazumljivost marsikomu imponira!) »Fragmentih skeleta«, ki jih je napisal odličnjaško malomarno, ni povedal o tem predmetu niti ničesar novega sploh ne ničesar bistvenega, ampak se je izgubljal v osebnostih, v dvomljivih dovtipih (dovtipe, kakor je »Pan Maciek«, nahajamo parkrat pri Ciceronu, večkrat jih pa slišimo na cesti(!) in prostaških obrekovanjih, kakor je navada surovih ljudi, ki nimajo dokazov za zadevo, katero zagovarjajo. Marsikateri naših čitateljev, ki se spominja, *kako* smo si prizadevali oceniti zasluge tega moža, ne bo razumel, kaj ga je prav za prav tako razkačilo proti nam. Zanje moramo pripomniti, da je predvsem dvoje stvari, o katerih ne sme nihče črhniti besede, ki bi gospodu Kopitarju ne bila po godu, če ga noče razjariti tako, kakor se razjezijo osebe, ki bolehajo za fiksnimi idejami, če jim pokažemo dokaze, ki jih ne morejo ovreči... Takoj pokaže nanj kakor na ignoranta, ki ne more doumeti visokih skrivnosti črkopisa, če pa je povrhu še Kranjec, ga zaradi zadnje točke očrni za izdajalca domovine... Sicer pa nam prepoveduje spoštovanje, ki smo ga dolžni svojim čitateljem, da bi osvetljevali ta paragraf gospoda K. še dalje, kakor se sploh nikakor ne maramo posluževati orožja, ki ga je uporabljal on... Ta svoj članek zaključujemo skratka z izjavo, da nam ne bo za mujo in mu ne bomo odgovorili niti ene vrstice, če bi se g. K. ponovno bojeval z nami le s sramotanjem našega značaja, z odličnjaškim zavračanjem, s splošnimi trditvami, s slabimi primerami, z neslanimi dovtipi, s prostaškimi nepristojnostmi in ne z dokazi, ki jih nudi snov sama.«

Tako je Čop načel tudi vprašanje o metodi javnega boja in diskusije, ki je bilo na »Kranjskem« pereče takrat, je pereče danes in bo tudi jutri. Savio mu je pisal o tej pravdi, ko je prejel Čopove in ostale članke, da sicer ne pozna vse zadeve, »toliko sem pa vendarle razumel, da je Kopitar zarobljen cepec (ein erzgrober Flegel), kakor sem ga spoznal že leta 1818. v Ljubljani iz njegove gramatike. Moj plemeniti Zhop se bo bojeval gotovo s častnejšim orožjem.« In pozneje »... način Vaše obrambe Vam more biti le v čast.«

Ko je prišel Čop leta 1827. v Ljubljano za humanitetnega profesorja in je pisal Kopitarju o svojih prvih utisih in občutkih, je imel za seboj že precejšnje razdalje. Nekaj časa je nihal med bogoslovjem in filozofijo; nazadnje je napravil izpit za humanitetnega učitelja in zaneslo ga je na Reko. Tam se je takoj uveljavil. Schön, prefekt goriške in nadzornik reške gimnazije, je pisal 6. junija 1821: »V profesorja Čopa lahko stavimo največje in najlepše nade, ker je vsestransko naobražen, zelo human in skrajno marljiv človek. Želim mu na trnjevi poti, ki jo mora nastopiti s slabo pripravljenimi učenci, potrpljenja, ki je tem težje, ker njegovega

⁴ Vsakdo naj ve, da sta bila ljubezen do domovine in resnica, ki sta mi narekovala prijeti za pero, in ne sovraštvo, ki bi ga čutil proti komur koli.

krepko napredujočega duha vsepovsodi ovirajo polžje stopinje njegovih učencev. Naj mu bo v tolažbo, da tega na višjih in najvišjih mestih ne bodo prezrli.« In sedemnajstega oktobra 1821 je pisal predstojnik Peeseneger: »Kar se tiče uspešnosti pouka, se je odlikoval humanitetni učitelj Čop, ki razpolaga z najlepšim filološkim znanjem.« Čopa samega je šola slejkoprej preveč zaposljevala, predvsem se je pritoževal nad največjo pokoro humanitetnih učiteljev, nad nalogami. Učencem je bil dober vodnik in jih je vzpodbujal »ad inexhaustam legendi cupiditatem et ad optimorum auctorum exemplaria imitandi studiam.«⁵

Z Reke je prišel v Lvov, v večjo okolico, med živahnije utripanje kulturnega življenja in je bil nazadnje nekaj asistent na univerzi. Vendar si je tudi želel zopet oditi, polotil se ga je njegov stari nemir, udajal se je svojim melanholijam. Pisal je Saviu: »...Mislim, da je moč zlomljena, z menoj bo šlo navzdol — v mnogih ozirih sem nesrečen. Zatorej ničesar ne pričakujte od mene.« Upal je, da bo prišel na Dunaj, v Padovo, v Benetke ali v Celovec in je nazadnje prišel v Ljubljano; njegovo častihlepje je segalo višje in delj kakor v Ljubljano.

Čop se je učil in bavil z lepim številom jezikov: poleg slovenščine z nemščino, latinščino, grščino, francoščino, italijanščino, hebrejščino, španščino, provensalsščino, portugalsščino, staro nemščino, angleščino, poljščino, ruščino, s sanskrtom (bavil se je celo s turščino), starocerkveno slovanščino, bolgarščino, srbohrvaščino, češčino, sorbščino in albanščino.

Zelo mnogo in zelo rad je korespondiral. Njegova pisma so celi literarni obzorniki, v njih lahko spoznamo vse obsežno znanje, vso velikansko načitanost tega našega prvega esteta. Dotaknil se je v svojih pismih vseh vprašanj, ki so gibala tedanji evropski svet. Natančno je bil poučen o vseh pojavih na evropskem književnem trgu. V filozofiji je prodril do Hegla in do Giordana Bruna: tako se srečujejo pota njegovih misli z iskanjem naših dni. Njegovi književni erudiciji bi ne bil zlepa kdo kos. Doraščal je v dneih, ko je vzhajala in zatonila Napoleonova zvezda, ko se je oglašala mlada Italija, ko je hrumela julijska revolucija in njena sestra poljska vstaja. »Pri ljudstvu, ki poje tako vzpodbudno (v mislih ima naše 'okrogle' pesmi), zares ni mogoče biti dovolj nežen v izrazih!« Za tak narod je treba seveda posebnega, bolj ortodoksnega katolicizma, pa tudi posebne, strožje morale, ne take, kakor velja za ostali svet... Ti ljudje, ki bi radi, deloma zaradi janzenističnega fanatizma, deloma zaradi jezuitske samoljubnosti, da bi ljudstvo ostalo trajno nedoletno, bodo tem ošabneje dvigali svoje glave, ko bodo videli, da celo višje nabraženi možje...«

»Za cesarjevo poroko se niso dosti zmenili. Še pesniki, razen našega profesorja Steina, si niso kaj prida prizadevali, da bi jo opevali...«

Čop je bil zelo previden in je navadno vedno popreje koncipiral svoja pisma, predno jih je oddal, zato so za psihologa mnogo zanimivejši koncepti. Kdor pa bo iskal dognanih misli in stavkov, bo seveda raje posegel po pravih pismih. Najsvobodneje je pisal Čop svojemu profesorju in prijatelju Ramovšu in Saviu. V teh pismih je tudi med vrsticami zapisal marsikaj takega, kar bi morda drugim ne pisal. Mnogo bolj osebna so in bolj svobodna. Nikakor bi ga ne mogli uvrstiti med ortodoksne cerkve-

⁵ »K neizérpni želji do čitanja in k stremljenju do posnemanja vzgledov najboljših avtorjev.«

ne vernike niti med stoprocentno državotvorne elemente. Kot človek, ki je bil v javni službi, si je pridržal pravico svobodnega mišljenja, a na zunaj je bil zelo občutljiv za svojo državljansko in katoliško ter moralno kvalifikacijo. Kakor povsodi, so bili predstavniki mladega meščanstva tudi pri nas le napol revolucijonarji. Njihove želje so bile višje, kakor jih je bilo mogoče uresničiti v tem družbenem okviru. Tega se niso zavedli tako, kakor so se zavedle množice sto let pozneje, pač pa so se ti naši intelektualci zatekli s Prešernovim Črtomirom vred v resignacijo. — Mislili so vsaj za sto let naprej — zato so bili neprijetni svoji meščanski okolici, ki je vedno slutila, kakor sluti danes, da ji je svobodna misel nevarna. Ta dejstva so zarisala svoje raze v profile vseh naših prepovediteljev. Dvignila so jih preko njihove okolice in preko njihovega stoletja. Zato bodo zavezniki vseh mladih gibanj in stremljenj, ki bodo iskala in delala za višjo civilizacijo in kulturo slovenskega naroda. Tako oplaja stoletje druga stoletja, tako se rodi iz misli nova misel, ki je višja in popolnejša. — Ker je Čop doraščal v dobi francoske okupacije, je bil zaveden Slovenec že sam po sebi. V delu doma se mu je ta zavest še poglobila. Njegova knjižnica prča o tem, kar ga je zanimalo. V njej zasledimo seveda leposlovje vseh narodov in časov, literarno zgodovino, teorijo umetnosti, metriko, estetiko, mitologijo, filozofijo, teologijo, filologijo, geografijo, matematiko, pravo (Napoleonov zakonik!), medicino. Bibliofilski je le slovenski in srbohrvaški del. Če pravimo, da je bil Čop, ko je prišel v Ljubljano, osebnost evropskega formata, nismo rekli preveč.

»Nikar ne mislite,« je pisal Kopitarju iz Ljubljane, »da je samo moja zanikernost kriva, ker Vam tako pozno odgovarjam na Vaše cenjeno pismo od 12. t. m. (12. XII. 1827) — zakasnil sem se deloma zato, ker sem Vam hotel določno odgovoriti na nekatera vprašanja v Vašem pismu. česar nisem mogel storiti takoj, nekaj, ker sem bil spočetka zelo slabe volje in se mi sploh ni ljubilo pisati, nekaj ker sem se tudi bal, da bi Vam preveč neugodno opisal svoj tukajšnji položaj, če bi Vam bil takoj pisal. Zdaj sem si nekoliko uredil in se tudi bolj sprijaznil z novimi razmerami; zato se ne smem več obotavljati s pisanjem, čeprav nimam poročati kaj prida vzpodbudnega.

Kar se tiče Šafařikove zadeve, mi sicer zaupanje zelo laska, nikakor pa ne uvidim, kako naj bi zadovoljil Vas in Šafařika. Pisal mi doslej še ni, vendar vidim že iz vrstic, ki jih je poslal Vam, da ima napačne pojme o naši književnosti. Kako bi mogel sicer govoriti o taki obdelavi, kakršna je njegova ruska in poljska, ali celo o kranjskih katalogih knjig? Kaj bi imeli povedati, če bi se hoteli držati meja, ki se jih je držal on po Greczu pri ruski književnosti? Tudi tega ne vem, kaj hočete prav za prav *Vi* v tem oziru ali kaj pričakujete? — Popolnejši seznam in natančnejšo oceno naših starejših tiskov bo našel Šafařik v Vaši gramatiki, če se to sklada z njegovim načrtom... Ali naj bi morda *estetsko ocenjeval* (!) naše patre Basarje in Svetokriške, ali naj bi našteval različne izdaje evangelijev, katekizmov, Tomažev Kempčanov itd.? ... Saj vse poznate, kar imamo tukaj in imate marsikaj na Dunaju, česar nam manjka, zato hoste v vsakem oziru lahko neprimerno boljše zastopali »naše domovinske interese«, kakor jaz, ki bi jih sicer tudi rad, kolikor bi bilo v moji moči, če bi le natančneje vedel, kako...«

»O svojem tukajšnjem položaju ne morem poročati prav nič razveseljivega. V literarnem oziru ni mogoče primerjati Ljubljane z Lvovom. Zdi se, da je zanimanje za take stvari tukaj čedalje manjše — kaj hočemo. V denarnem oziru tudi nisem na najboljšem, raje kar slabo; (Čop je bil vedno na kratkem z denarjem, ker ga je vsega izdajal za knjige; njegove potrebe po knjigah so bile vedno večje, kakor jim je mogel zadostiti) za učenje tujih jezikov nimajo Kranjci ne veselja, še manj pa denarja, da bi plačevali jezikovne lekcije. Moji tukajšnji znanci so se deloma razkropili, deloma so se tako spremenili, da nismo našli več stika. Za marsikaj, kar sem izgubil, nimam nadomestila mimo za-vesti, da sem svojcem izpolnil željo.«

Kopitar je nagovarjal Čopa, naj pripravi gradivo za slovenski del Šafařikove literature. Obotavljal se je in ni ga veselilo. V pismu Saviju je odkrito povedal, kako misli o Šafařiku: »Po mojem mnenju je Šafařikova zgodovina slovanskih jezikov in slovstev zelo zasluřna knjiga, ker je skrbno zbrala gradivo, seveda ga pa še ni obdelala v oblikovano celoto — tudi avtorjevo estetsko naziranje ni na višini sodobne estetike; vsega ne moremo naenkrat zahtevati, saj je komaj razumljivo, kako je bilo mogoče toliko storiti v Novem sadu (!), kako si je mogel preskrbeti avtor tamkaj toliko virov. Zdaj bo menda kmalu izšla druga izpopolnjena izdaja; avtor je za obdelavo kranjsko-slovenskega dela naprosil Kopitarja, slednji pa mene, toda poskušal sem odkloniti, ker premalo poznam snov in je sploh zelo teřko povedati o literaturi, kakršna je kranjska, kaj poštenega.«

Šafařiku samemu je pisal tudi v tem smislu: »Z mojimi carniolami se ni še vedno nič zgodilo. Len, raztresen človek sem in odrivam vse na jutri, od poletja na zimo itd. Prihodnjo zimo bi bil vendar že čas, da bi kaj storil in sklenil sem najboljše. Vendar pa moram tudi priznati, da me nič kaj posebno ne veseli opisavati naše molitvene knjiřice, katekizme in koledarje, in kaj imamo drugega? Teh imamo pač brez šte-tila.« In drugič piše: »Sicer pa čutim sam, kako smešno je, če tako natančno popisujemo nabořne knjiřice, če govorimo o njihovih razliĉnih izdajah, tako zelo vařno, kakor bi govorili o glavnih izdajah klasikov ali o bibliografskih raritetah (kar je pač tudi zares marsikaka kranjska knjiga).«

Kopitar je vzpriĉo Čopovega dela pripisal Šafařiku tele besede: »To so krasni doneski, ki jih bo treba samo prepisati, dvomim, če ste že od kod prejeli tako marljivo zbrano gradivo. Čop je prizanesljiv recenzent širokega obzorja.«

Svoje lastno delo je Čop ocenil takole: »27. junija 1831: danes sem konĉno oddal svojo pošiljko... Odkrito moram priznati, da sem od srca vesel, ker sem se le rešil te reĉi. Teh listov že nisem mogel več videti — tako sem bil že sit dela, za katero nisem imel časa in za katero tudi nisem bil skoro prav nič pripravljen — zakaj popreje se nisem nikdar ukvarjal z našim slovstvom (če smemo naše maloštevilne kranjske knjiřice tako imenovati) — kakor se (kolikor jaz vem) ni ukvarjal s slovstvom nihĉe na Kranjskem — (z jezikom se jih pač več ukvarja). Kar se tiĉe časa, bi ne bili mogli dobiti manj pripravnega človeka, kakor sem jaz. Pač pa tudi lahko reĉem, da bi se ne bil noben človek na Kranjskem *tako* potrudil in bi bil iskal in zaznamoval vse te knjiřice

itd. (zakaj naša knjižnica še dolgo nima vseh) — saj tako natančno tega ne bi bil storil kakor sem si prizadeval, da bi storil jaz. — To je tudi moja edina zasluga. — A pri slovstvu, kakršno je naše, si ni mogoče pridobiti boljše zasluge. Zato se tudi nisem mogel odločiti, da bi odposlal svoje delo, dokler ni bilo vsaj v tem pogledu popolno. Če bi potrebovali še kakega pojasnila ali kakršnekoli poizvedbe, se kar obrnite name — potrudil se bom, da bi vam ustregel. V bodoče bom manj zaposlen; ker se bom ob koncu tega šolskega leta najbrž znebil svojega učiteljevanja in bom delal samo še v biblioteki, v kateri je pa strahovit nered in bom imel nekaj let dovolj dela, da jo bom popolnoma preuredil.«

Čop se je res branil dela. Z večjim navdušenjem bi se bil lotil kakih esteskih ocen. Ko se ga je pa lotil, ga je izvršil vestno in natančno, kolikor je bilo v njegovi moči in je vse delo poživil s svojimi kratkimi in jedrnatimi označbami. Kako se je poglobil v naše pisatelje, kako vedno zazveni, če je količkaj mogoče, njegov osebni ton, lepó pokažejo vrstice o Popoviću: »Nesprejemljivost njegovih sodobnikov in njegove neposredne okolice za njegove nove, drzne, visoke ideje, borne okoliščine, v katerih je živel, in slovstvena osamljenost, ki je bila naravna posledica vsega tega, vse to je bilo pač krivo, da je poginil za slovansko književnost kakor zelenče drevo, ki je bilo polno najlepšega cvetja, po vročem, suhem poletju.«

Svojo zgodovino je razdelil na tri dele. Prva je protestantska doba; Trubar mu je »v mnogih ozirih za Kranjsko nepopisno važen mož«. Druga je protireformacija: »S protireformacijo se začne nova doba ali pravilnejše, književnosti je toliko kakor konec. Najmarljivejši so bili v tej dobi ubožni kapucini. Pater Hipolit, Janez Svetokriški, Rogerij — medtem, ko pravi gojitelji muz, jezuitje (razen p. Basarja), niso napisali drugega kakor nekaj brezpomembnih nabožnih knjižic, ki spadajo poleg tega jezikovno med najslabše tiske, kar jih je izšlo na Kranjskem.« Tretja doba se začneja z uveljavljanjem prečiščenih verskih nazorov. Omenja vse pisatelje in javne delavce od Herbersteina do patra Marka Pohlina (»ki je bil najplodovitejši pa najbolj nekorektnější slovenski pisatelj«), Japlja, Zoisa, Vodnika itd. Ko je ocenjeval Kopitarja, je opravil svoje delo tako zelo laskavo, da si Kopitar ni mogel kaj, da ne bi, — ker se mu je tako dobro zdelo, — pripisal nad ves članek »kikel kakel«. — Čopova in Prešernova generacija je omenjena v tejle zgodovini z nekaterimi suhimi podatki. — Naše mlado meščanstvo je zaživelo obenem s francosko revolucijo. To je bil preporod narodne zavesti iz protestantske dobe, ki jo je romantična doktrina še okrepila. Njeni najjačji predstavniki so bili intelektualci, katerih misli so segale dalje od sodobnosti, položili so prve temelje bodočnosti, za katero so se do danes bojevali na Slovenskem vsi zdravi in pošteni ljudje. —

Ko je utonil Čop v Savi, je po vsem mestu zavladala velika žalost. Hermannsthal mu je v »Ilirskem listu« posvetil posmrtnico in ji je pod črto dodal tele besede: »Tega moža, nič manj plemenitega značaja kakor temeljitega in vsestranskega znanja, katerega si ni pridobil, marveč priboril s silo talenta, ki se je rodil v neugodnih razmerah, je zadela 6. t. m. kap, ko se je kopal v Savi in umrl je star 38 let. Če ga pozna le Kranjska, njegova domovina, in ne celokupni literarni svet, je krivo le to, ker

mu neprestan in naporen študij, poučevanje in zgodnja smrt niso dopuščali, da bi ga svet spoznal, kakor bi ga, če bi se bil posvetil njegovim nalogam.«

Tako so ga cenili tujci; ni čuda, da mu je tudi Prešeren napisal v spomin eno izmed svojih najlepših pesmi:

Ich weiss, du standest einsam, unbeglückt,
Dass dir, wie mir, kein Glück war hier beschieden,
Dass dich im stillen Haus kein Leid mehr drückt.
Ich gönne dir den tiefen, ew'gen Frieden;
Doch werd' ich, bis sie mich zu Grabe tragen,
Dass du, mein Teuerster! so früh geschieden,
Dass du uns wardst so früh entrissen, klagen.

(»Dem Andenken des Mathias Zhóp«.)

MALO ŽIVLJENJE

JONTES GELČ

Na oddelku št. 1 je ležala v veliki bolniški sobi na postelji, ki je bila ločena od drugih s špansko steno, ostarela služkinja. Pred šestimi dnevi so jo bili pripeljali z rešilnim avtom vso onemoglo izpred hiše, v katero je s ceste nosila premog.

V rokah, ki so bile sklenjene na odeji, je držala med prsti s plavkasto podplutimi nohti črn rožni venec, ki so ji ga bili stisnili vanje, ko je začela agonija. Njen široki obraz, ki je bil že nekaj ur nepremičen in v katerem so zevale črne luknje nosnic, se je naenkrat čudno nasmehnil, kot da bi gledal nekaj prelepega. Zagrgrala je. Primarij dr. Miklavž Narejenik je za trenutek osupnil, ko se je ozrl na napis na tabli nad posteljo. Spomini so mu šli v davne dni. Toda že se je zbral in s strogim obrazom odšel s svojimi asistenti k drugi postelji.

Pred Nežikinimi duševnimi očmi pa se je poslednjikrat odmotalo njeno življenje.

1

Župnik Ramovž je stal na pragu farne cerkve in gledal na vas, ki je ležala pod njim. Bilo je poleti. Temna modrina je legala z jasnega večernega neba na globel. Pašniki so zapuščeni molčali. Govedo, ki se je še pred uro tukaj paslo, so odgnali v staje. Hišice so čepele kakor speče kokoši. Župnik se je smehljaj: če je takole v večernem mraku gledal na svoje pelikanje gnezdo, mu je délo dobro, zadovoljen je bil s seboj in s svojimi kmeti; saj pa tudi že deseto leto ni bilo v vasi velikega greha.

Toda zdaj je župnik nenadoma nasršil mehki, skoraj tolski obraz. V vas je prihajalo tuje, mlado dekle, kar se že dolgo ni bilo zgodilo. Na obrazu se mu je prikazala skrb: dekle, ki ga je videl z Mlinarjevo Nežiko, mu ni bilo prav nič po volji.

— Bog, da bi le ne bilo pohujšanja, si je rekel na tihem.

*

Stojčeva Zefka je bila pisala Nežiki, naj jo pride počakat na kolodvor.

Prišla je in ji pomagala nesti prtljago; težko je nosila, v vsaki roki po en kovčeg.

V glavni ulici trga, skozi katerega sta morali iti, preden sta prišli v domačo vas, so na pragih stali tržani in strmeli v nizko, po mestno opravljeno dekle, ki se je pozibavalo z bohotnimi boki, stopicajoč po pločniku. Na dopust je prihajala iz Ljubljane, kjer je bila ostala nenadoma brez posla. Le z muko je hodila v novih čevljih z visokimi petami, toda vkljub temu je skušala biti ljubka in dostojanstvena obenem. Če bi se neprestano ne bila spodtikala ob pločnikovih kamenih, da je skoraj za seženj daleč odletavala, bi bila nemara dosegla svoj namen. Z rdečilom kričeče pobarvana usta je imela napol priprta, kakor je bila videla, da jih držijo igralke v filmu. Skriti pa ni mogla bolečine v nogah, in tako je bil njen obraz bolešno spačen, čeprav je bila srečna, saj so se sanje treh let končno uresničile: domov je prihajala v toaleti, v kakršni je videla nekoč v mestu gospo, ki se ji je zdela lepa kakor prikazen. Tri leta je sanjarila večer za večerom v postelji o tem, da bi se tudi sama nekoč vrnila taka v domači kraj. In ni se motila: isti mogočni vtis je puščala zdaj za seboj.

Prišli sta iz trga.

Med samotnimi njivami se je Zefka ozrla; samo škrjanček je vzletel izza pšenice. Prestopila se je, da bi zrahljala nogo v čevlju. Za trenutek je izgubila ravnovesje in se z rokama komaj ujela, da ni telebnila vzdolž na tla. Togotno je zaihtela in preklinjala blatno njivo, žalostno ogledujoč zamazane bele čevlje in prav take rokavice, s katerimi se je bila oprijela zemlje. — Hvala Bogu, da se ni zgodilo to v trgu, to bi mi bili privoščili in se mi smejali, si je mislila na tihem.

Šli sta po stezi, ki je peljala mimo potoka k Mlinarjevi hiši in se vila naprej proti Stojčevemu beraškemu domu. Na tleh pred svojo hišo je sedela Mlinarjeva mati Neža; pred seboj je imela velik kup krompirja; čudila se je in lastnim očem ni verjela, da bi bila Stojčeva Zefka, ki je prihajala z Nežiko mimo zeljnika. Rdeč plašč ji je frfotal v vetru, kot da bi bila sam arhangel Gabrijel ali pa sveti Jurij. Mati Mlinarica je spustila krompir iz naročja, stekla naprej k potoku in potem v hišo, da se je za silo ocedila in uredila.

— Ja, Zefka, da si to ti, kdo bi si mislil — in takšna!

Zefka je obstala na pragu; nič ni rekla; le blaženo se je smehljala; prav takšno presenečenje je bila gledala v sanjah.

— Jaz bom šla tudi v mesto, mati, je dejala Nežika.

— Kaj boš hodila, zdaj, ko sem stara, me ne boš zapuščala in tudi oče ne bo dovolil. Kaj pa Nace? Mar ga boš pustila?

— Ej, mati, veste, tam bo dobila gospoda, takega, kot je Nace, še pogledala ne bo več potem.

— Jej, kaj praviš — in kdo bi si bil mislil, da prideš takšna — ja, pa si bila v Kranju baje v zadnjem času?

— Da, preje, ampak, saj veste, premajčkeno je zame, kaj pa hočete v takšnem gnezdu; tam bi ostala kakor so vsi drugi, človek pa mora biti velikomesten, potem postane gospod, gospa ali gospodična ...

— Kaj pa, saj ne misliš ostati zdaj kar doma?

— Ne-e, umrla bi od dolgega časa, mati, če bi morala več kot tri dni ostati na vasi.

— Ej viden zi, dort in di štat var ajn leben!

— Kaj praviš?

— No, veste, po nemško kdaj kaj rečem, včasih ne znam več po domače povedati.

— Ja, beži!

In Zefka je hitela; bala se je, da bi ne mogla povedati vsega naenkrat. Zavzdihnila je:

— Ven zi kenen visen, vas var dort fir ajn leben! Gospod, visok oficir, me je zmerom božal naskrivaj, gospa pa, fina dama z Dunaja, je bila kar ljubosumna name in me je za božjo voljo prosila, naj pustim službo in njenega gospoda. Jokala je gospa, ko sem odhajala, in tudi fantek in punčka sta jokala.

Na pragu je zaškripalo. V sobo je prišepala majčkена drobna ženica z velim, pobožnim obrazom. Bila je Manca, Nežikina starejša sestra. Obstala je in se zasmejala. — A, ti si, Zefka, mislila sem, da so prišli sam gospod kardinal ali pa da so prihrumele pustne šeme.

Šepala je okoli Zefke, otipavala jo in se smejala.

— Kje pa si staknila tele blatne vreče na rokah?

— Na Dunaju, v Gradcu so takele rokavice najmodernejše; samo naj-elegantnejše dame jih nosijo.

— Glej, no, torej si tudi ti že dama; povej, ali imaš takšne rokavice na rokah, kadar stranišče ribaš, kjer si za služkinjo?

Zefkine sive oči so se stisnile, da so bile videti samo še kot drobna črtica. Toda že se je bila pomirila. Saj je bila prav zato prišla v domači kraj, da bi vzbujala nevoščljivost in zavist.

— Saj pa sem tudi potrošila denarja, da sem si nakupila vse to.

— Tudi jaz hočem nekoč imeti takšno obleko, je tožila Nežika.

— Kaj še, takšna avša pa res ne boš; hočeš, da se ti bo vsa vas smejala?

— Pokaži, krvave nohte imaš; si se udarila, ko si padla? je sočutno vprašala Nežika, ko je snela Zefka rokavico.

Zefka se je zasmejala: — Ne-e, manikirane nohte imam, frizer mi jih je namazal z rdečilom.

— Jej, pa to stane, kali? Na, sedi, pa založi malo. Tovkovca imamo še, letošnjega.

Zefka je sedla.

— Seveda, trideset dinarjev samo za enkrat.

— Pokaži! Nežika se je ozrla še na svoje in jih brž skrila.

— Pokaži, pokaži tvoje roke, je hitela Zefka, ki je opazila Nežikino skrito kretnjo.

— Umazane, grde imam, ne pokažem.

— No, pokaži vendar!

Pri šivalnem stroju je zapiskalo; Manca je bila to, Zefka je stisnila majhne oči, zakaj zaslutila je, da bo Manca spet pičila, tenko kot komar.

— Spomnila sem se, ko vidim tiste nohte, na našo sivko, kako obrušene parklje je imela, ubožica. Zdelo se je, da ima bosanske copate. Zadnjič, ko so jo vaša mati gnali na sejem skozi trg, so se ljudje vstavljali po ulici, gledali za njo in se režali; kar smilila se mi je. Kakor, da bi se hudobneži posmehovali vaši materi, se mi je zdelo, zakaj če je imela tako preguljeno bluzo, da je bilo človeka sram ozreti se tja, vem, da ni bila ona kriva, ker če je revščina pri hiši, Bog pomagaj. Povej, si prinesla kotenine ali sukna za mater?

— Zefka je bila testeno bleda in si je na tihem mislila: — Čakaj, ti hinavka, raznesla bom po vasi, kako zanič kruh in tovkovec imate pri hiši, da še tabrižanov ne bo zlepa k vam. Hitro je vstala in zmašila v usta poslednji založaj prekajenega mesa.

— No, kam se ti tako mudi, poplakni še malo.

— Domov moram, klanjam se!

— Nežika, précej se vrni! je zaklicala na pragu Manca, odšepala v hišo in si mela roke.

— Take avše pa še ne, je mrmrala. Na stezi ob Stojčevem skednju, kjer je mukala zateglo edina kravica v hlevu, sta stali Zefka in Nežika. Nežika je pripovedovala s svetim spoštovanjem: — Veš, Zefka, zdaj imamo v vasi velikega gospoda, na počitnicah je.

— Res, imenitno, kot da bi bila vedela, boljši čas bi ne bila mogla priti. Povej brž, kaj je in kakšen je.

— Lep je, krasen fant, ti rečem in študira za zdravnika, to vem, županov oče pa je njegov stric.

— Imenitno, torej le ne bo v vasi tako puščobno, kot sem se bala.

— Ampak, veš, vsak večer prihaja s knjigo v roki na Pusto loko in tam bere do noči.

— Res, potem se bomo seznanili, gotovo se bo silno rad; veš, da bo tudi njemu vseč, ko dobi na kmetih družbo, ki je iz mesta, gotovo je vajejen gosposkih ljudi. In ti seveda še ne govoriš z njim?

— Ne, pa saj že govoriva, ampak čisto malo še, jaz se mu rajši skrijem.

— Razumem, s tabo ne more občevati, on je vajejen gospodičen.

— Ne, pa sam pride k meni na pašo in se začne z menoj pogovarjati.

— Že vem, taki gospodje se po svoje zabavajo, če govorijo s kmetiskim dekletom, že razumem. Nežiki se je zalesketalo v očeh in na njen obraz je legla žalost.

— Glej, vaša mati stojijo na pragu; vidiš, da te ne spoznajo, roko držijo nad očmi, vidiš, prav zdajle so te spoznali, že tečejo sem, po hitiva...

— Ne, ne morem hiteti, počakaj.

— Zefka, kaj si res ti? Sključena ženica je ponujala ovelo suho roko, ki je bila črna od solnca in prsti, kot da bi bila prišla iz ogljenice.

— Čakajte, mati, no, obrišite si najprej roke.

— A, saj res, čisto sem pozabila. A, Zefka, povej, kje si dobila toliko denarja, da si se tako grobo oblekla. Bog se usmili pri nas...

— Mati, nikarte mi že spet ne sitnarite; mislite, da bi se še obleči ne smela, kot se spodobi, če je pri vas revščina?

Stojčeva mati je obmolnila. Špičasta brada se ji je stresala in z umazaniam, skrivljenim kazalcem si je obrisala solzo.

Zefka si je pred malim, ubitim ogledalcem barvala ustnice. Otroci so stali v krogu in se čudili. Zefka se je smehljala; kot da je velika mestna gospa med temi ljudmi, ji je bilo.

— Kam pa greš tako groba? se je čudila mati. — Se ne bi rajši preoblekla, kam hočeš taka.

— Uh, kako ste radovedni, mati, mislite, da vam moram za vsak korak povedati, da veste enkrat za zmerom: gospodična sem, na počit-

nicah sem samo in delam, kar se meni zazdi. Kaj sem prišla za to, da bom prašičem nosila jesti in nastiljala kravi in čistila hlev, zakaj pa sem prinesla celo košarico svilenih oblek s seboj?

— Le pojdi, Zefka; dobra nisi — in šeste božje zapovedi ne poznaš več. Jaz te nisem učila tako, nikoli bi te ne bila pustila v mesto služiti, če bi vedela, da boš prišla tako groba nazaj. Rajši bi še huje stradali, da bi le ti ostala dobra in poštena.

— Mati, smejati se moram, če pomislim, da sem bila tudi jaz takole neumna, kot ste vi kmetje. Sploh pa, sita sem vaših večnih pridig.

Mati je osupnila in dejala gledaje s širokimi, prestrašenimi očmi:

— Le počakaj, Zefka, še opletalo se ti bo; klicala me boš, pa me ne bo več.

Skozi ob cesti, ki pelje na Pusto loko, je tekel potok. Pred mlinskim kolesom se je voda ustavila, zaplela se v mlinsko kolo, zdrčala po njem in padala v slapu, ki je šumel, da je preglušil stope v mlinu; še malo naprej v dolinici je ležala Pusta loka, paša, ki se je zadaj vzpenjala v hrib, obraščen z jelševjem in robidjem. Tukaj, na širokem hrastovem štoru, je posedal proti večeru medicinec Miklavž Narejenik in težko čakal, da spusti Nežika s hleva goveda na večerno pašo. Miklavža je spominjala Nežika zavoljo svojega dobrega obraza, široko razklanih ust in prijetnih, četudi nekoliko izbuljenih sivih oči, na žabice. Ta podobnost z žabjim rodом mu je bila izredno simpatična. In kadarkoli je šel po poti nad mlinom, je čakal, da se na pragu, med cvetočimi pelagoinjami v oknu prikaže smehljajoči Nežikin obraz.

Kmalu za Nežiko je prišla na Pusto loko tudi Zefka. Komaj da jo je bila ugledala, ji je že pritekla Nežika naproti in njen obraz je sijal od sreče, da je bil podoben mesecu. — Si prišla? Tamle sedi, čakal naju je.

— Pa ti si se takole po domače oblekla?

— Ali naj se oblečem po pražnje, da bi se mi še krave režale? Saj ve, da pasem.

— Je že res, no, zate je končno vseeno, saj ve, kako je. Ampak z menoj je drugače, moram pokazati, da vem, kako se nosijo gospodične. Smejal bi se mi, če bi me videl tako oblečeno kot si ti.

Nežika je gledala v tla.

— Jaz odženem živino kar domov.

Ustnice so ji zadrgetale, komaj je prikrila jok.

— Da, prav storiš, če si že napasla živino.

— Sem gre!

— Sem gre!

— Dober večer! Zefka je našobila debele ustnice in ponosno privzdignila glavo. Nesramnost je, da si jo upa pozdraviti kar tako po domače, namesto da bi ji rekel: Klanjam se! Samo zato je tak, ker jo vidi s tole pastirico, pa misli, da ima opraviti z enako.

— Prišli ste danes na dopust, sem slišal.

— Da, prosim, točno ob štirih in pet minut sem se pripeljala z brzovlakom.

— Vam ugaja v mestu?

— O, da. Življenje na kmetih ni zame; seveda, na počitnice se že pride takorekoč uživati kmečko idilo.

— Čudno, meni bi na primer mnogo bolj prijalo živeti, kot živi Nežika, na pašnikih, mesto da bi bil pokoren sitnostnim raznih gospodinj. Saj služite, če se ne motim?

— O, moja služba ni kar tako, za gubernanto sem bila.

Študent Miklavž se je zakrohotal. Zefka je zaslutila napako v besedi in se užaljena obrnila k Nežiki.

— Nežika, pojdi, domov greva!

— Da, pozno je že, se je mehko opravičevala Nežika in sramežljivo gledala v tla. Stekla je h kravam.

— Hoj, hoj! jih je priganjala.

— Babnica Zefa, nedolžna Nežika, večerne zarje, udarjanje stop, bobnenje vode v mlinu in mukanje črede, ki se vrača po cesti domov. Lepo je zares na kmetih. — Tako je godel zase Miklavž, ko je sedel na hrastovem štoru in strmel v dolino, kjer je ropotal mlin, medtem ko se je nad njegovo glavo v jelševju drla šoja.

— Robec sem izgubila, vrniti se moram ponj. Škoda bi ga bilo, nov je in svilen, s čipkami.

Davno je že bila noč, ko se je Zefka prikradla v hlev in se splazila na seno in je vsa vroča od greha trudna zaspala.

Zdravi Mariji je odzvonilo; iz trave za mlinom so lezli črni murenčki in melanholično cvrčali. Zdelo se je, kot da je zemlja truden otrok, ki bo vsak čas zaspal; človek bi se priklonil in jo tiho poljubil.

Doma pri Mlinarjevih so pripeljali s polja voz sena, ki je čakal pod kozolcem, da ga bodo zmetali, če bi Nežika prišla zgodaj s paše. Oče Mlinar je prilezel iz hleva, kjer je nastlal živini, da bi imela kaj za pod zob, ko bi se vrnila s paše. V hiši se je skobacal za mevtrgo, se praskal po redkih rdečkastih laseh in javkal: — Le kod se potika ta punca, da je ni tako dolgo domov?!

Mati Neža je prinesla na mevtrgo latvico kuhanih kumar s krompirjem; oče Mlinar je vzel s stene pod oltarčkom muhalnik in mahal nad skledo; Manca, ki je šivala pri stroju in stiskala ozke ustnice, je odložila kotenino, pobrala bergljo in odšepala; hitro je premetavala kolke, da so se zdeli veliki, čeprav so bili v resnici prav majhni. Na pragu je obstala in zaukala s piskajočim glasom: — U-u! Prišepala je v hišo in se jezila: — Ta punca je že od sile, se že spet potepa z ono frfro.

Vsi so se oddahnili, ko so zaslišali izza pota nad potokom mukanje krav, in izza okenca, zasenčenega s cvetočini fuksijami, se je prikazala čreda in za njo Nežika. Pritekla je v hišo; molčala je in čudno ponižno prisedla za mizo, še vsa zarudela od Miklavževih poljubov.

— Si bila spet z ono avšo? Da veš, da se ne boš več potepala z njo. Po mestu se je vlačila z moškimi, zdaj pa vsa vas govori o njej in županovem študentu.

Nežika je prebledela.

— Grdo se zmišljujejo...

— Saj so ju videli, njega in tisto tvojo nemarnico. Tudi iz službe so jo vrgli zato, ker se je z moškimi vlačila.

— Tiho. Molit. V imenu Očeta in Sina... Molče so zajemali in od žlic je kapljalo v petih črtah po rjavordeči mevtrgi.

— No, spet gre ona avša, je rekla Manca, gledajoč skozi okno. Samo sin Peter, ki je bil prevzel posestvo, se ni zmenil za govorjenje. Pridno je lovil krompir po skledi in še mar mu ni bilo Zefke, ki je veličastno korakala po stezi čez vrt v dolgi, svileni beli obleki in z belimi rokavicami na rokah, ki so ji segale do komolcev.

— Saj se ji meša.

— In obraz ima kot krompir.

— Izgini ven, samo da ne pride noter, je zagodel Peter. Noge so mu še dišale po svežem gnoju, ki ga je bil pravkar nalagal na voz, da bi ga odpeljal na zeljnik.

— Čakaj, Nežika, boš še večerjala.

— Ne, saj imam dovolj, mati.

— Klanjam se, dober tek želim! Oprostite, da motim, nisem vedela, da še večerjate. Molčali so, kot, da bi je ne bili opazili, in strgali po skledi. Naposled jo je mati Mlinarica povabila: — Stopi bliže, boš založila.

— Ne-e, hvala, gospa, sem že večerjala. Jaz, veste, sem prišla samo prosit za dovoljenje, da bi smela Nežika malo z menoj. Veste, samo malo pojdeva na špacirgang. Tako lepo je zunaj, idilično, prav kakor popisujejo v knjigah večer na deželi. Namreč veste, tukaj je drugače kot v mestu; tam se začinja šele po večerji pravo življenje. Ko gredo pri vas spat, gredo tam šele na sprehod...

— Pojdi! Nežika jo je potegnila za seboj v vežo. Zakaj slutila je, da pripravlja Manca odgovor.

Zefka se je dobrohotno nasmejala Nežikini nestrpnosti in s sladkim smehljajem pozdravila: — Klanjam se!

— Take avše pa še ne, se je hihitala Manca. Strgali so po skledi in drug za drugim odlagali žlice.

— Molit! je zapovedal oče in zlezal izza mevrge.

— Počakajte, da pokličem Nežiko, vendar ne boste pustili, da bo zamudila zaradi one avše rožni venec.

— Moj Bog, kako so tečni, večno so ti za petami. Jaz bi za nič ne obstala doma. Kakor nič bo tvoja mladost, nihče te ne bo nikdar občudoval, zastonj si mlada.

— Veš, če bi me ne mislili poročiti z Nacetom, saj bi že šla, tako pa se le obotavljam.

— Beži, kaj boš z Nacetom.

— Čedno posestvo bo imel.

— To ni nič, garati boš vseeno morala vse življenje; če si pametna, pojdi z menoj v mesto, dobro službo ti bom dobila. Dobila boš gospoda, takega, kot je Miklavž. Še misliti te bo sram potem na takega kmetavza kot je Nace.

Nežika je molčala. Strmela je pred se z velikimi, hrepenečimi očmi. Zefka je nadaljevala: — Veš, jaz sem tudi čisto spočetka imela za fanta postrščka; kmet, ti rečem. Potem sem ga brž pustila in imela sem same gospode v belih rokavicah... Bog se usmili, kako so tečni ti tvoji, kako te venomer kličejo!

— Da, pozdravljena.

Odhitela je v hišo.

Pokleknili so, vsak v svoj kot; oče je klečal na klopi pod zapečkom in molil naprej žalostni del rožnega venca. Zateglo so odgovarjali. Nežika je strmela v tla: njen mož bo gospod, Miklavž bo njen in ne Zefkin, kot se ona hvali. Obljubil ji je zakon, samo molčati mora še zaenkrat, zakaj v tem skrivanju sladke resnice je šele pravi užitek, ki bi ji bil sicer odvzet, tako je rekel, in ker jo ima rad, se mu mora za eno noč žrtvovati, da jo bo imel čisto zase, jo je prosil.

Vas je bila polita z zelenkasto mrliško svetlobo, črički so pospali, samo seno je šuštelo in pod podom v hlevu je topotala plavka, ki je bila breja in bi morala vsaki čas storiti. Na njo je s strahom pomislila Nežika, ko je čakala — in potem je zbežala v kamro. Ne še, ne doma, v mestu, ko bo šla za njim, naj se zgodi, ko ji ne bo treba osramočeni gledati materi v obraz, skrivati se pred očetom, in naposled tudi pred sestro, pobožno Manco — tako je prosila Miklavža. Miklavž se je prizanesljivo smehljaj, ko je gledal njen široki, prijazni žabji obraz, ki je bil sramežljiv in za spoznanje prevzet od prebujajoče se strasti. Nedolžna je in neumna kot telička in pravi pohotnež bi bil, če bi jo begal — si je mislil in jo samo rahlo pobožal po telesu. Zvečer pa se je na vislih sešel z Zefko.

Čisto hinavsko se je prikradlo pohujšanje s Stojčevu Zefko v trg in v vas. Vsakdo je hotel biti več od drugega. Na jesen je prišlo deževje in z njim gobe. Komaj so dekleta polegla, so že zopet vstajala in se zmuznili v gozd s praznimi vrečami, s posmehom so merile, ko so se srečavale, katera ima bolj polno vrečo. Nežiki je bila sreča izredno naklonjena; cele rjuhe gob so se sušile na travi pred kozolcem. — Požrešnica, so jo zmerjala dekleta v trgu in v vasi. Nežika se je bedasto smehljala in sanjala neprestano o Miklavžu, v postelji, v cerkvi in na njivi, ko je izkopavala krompir. S prihranjenim denarjem si je kupila blago za srajce in lakaste čevlje z visokimi petami, ki jih je obula, kadar je šla z Zefko v trg k maši.

Nedeljsko popoldne. Kmetje so odšli k nauku k fari, drugi so počivali v travi za hišo ali pa hodili v vinograd gledat, kako zori grozdje; ustavili so se v hladni zidanci in natočili v čutaro tovkovca, da ga bodo prinesli družini za prihodnji dan, ko bo v trgu žegnanje. Fantje bodo zvečer žejni po pokanju z možnarji in bodo židane volje vasovali. Nežika, ki je ostala čisto sama doma in varovala dom, je smuknila med georgine na vrtiček in vezla novo srajco...

— Nežika!

Za ograjo je presrečen kazal velike, bele zobe zdrav fant; imel je rdeče lase in pegast obraz. Podobnikov Nace je bil, njen ženin, ki so ji ga namenili.

— Nežika, v leščevju nad mlinom so robidnice že zrele, pojdi, jih bova zobala.

— Ne, ne grem, da veš — sploh pa pojdem v Ljubljano.

— Beži, kaj boš tam, marajo tam zate.

— Bom šla, misliš, da sem res tako neumna, nalašč bom šla, misliš, da moram res ostati zmerom to, kar sem zdaj?

— Kaj, kmetica da ne maraš biti? Kaj pa — gospa?

— Da, gospa postanem.

— Misliš resno? Nace se je zakrohotal, preskočil plot in razširil roke za objem.

— Ti noričica mala...

— Pusti, ne maram, da me objemaš.

— Misliš zares? Potem je res, kar šepetajo in nisem hotel verjeti. Zato je tako na tiho odnesel pete, ker mu je postalo prevroče v vasi. Prav je imel, da je šel, premikastil bi ga, da bi bil kot močnik — a ti, od te ure nisi več moja nevesta, kar pojdi, kamor te žene, jaz bom dobil pošteno ženo in ne maram take, da veš.

Nace je široko zamahnil s kosmato roko, zavihtel se čez plot in odhitel čez trato. Rdeči lasje so se mu ognjeno svetili v solncu in ukal je, da se je razlegalo v tretjo faro in so vsepovsod zalajali priklenjeni psi.

Rdeče, večerno solnce se je topilo na nebu kakor v ognju. Nežika je še vedno s širokimi očmi strmela za njim, kot da je slepa; Nace jo je zbičal in jo najbolj zadel z vestjo, da je Miklavž odšel. Vstala je nekajkrat in zvila pričeto srajco, ki je ni delala več. Odšla bi bila, da bi poiskala Zefko, ki bi ji morda povedala resnico, pa se je spet premislila.

Neskončno dolg in puščoben je bil tisti popoldan.

Končno je zazvonilo Ave Mariji. Netopir se je zapletel v njene lase.

Prestrašena je vstala in odšla v hišo. Povedala je materi, da bo zares in kmalu, morda že pojutrašnjem, odšla v mesto. Nesla je prašičem večerjo. Ko se je vrnila, se je preplašena zastrmela v mater, ki si je s predpasnikom brisala oči in na vso moč prestavljala z burkljami smolnatočrne prašičje lonce, da se ne bi slišalo, kako joče. Kakor da bi se nov težak pokrov poveznil na njeno dušo, ji je bilo, toda ni si upala tolažiti matere; bala se je, da bi je oče ne pustil v mesto. S sklonjeno glavo je izginila za hišo in čakala, da pride oče, da pride Zefka.

Še neskončno daljši se ji je zdel večer, ko je čakala med georginami na vrtu, če se bo nemara vendarle prikazal na poti nad mlinom. Kajti kar tako, brez slovesa, vendarle ni mogel oditi in gotovo jo je bil Nace nalašč nalagal.

Tik pred večerjo je prisopihala Zefka, vsa zaripla v obraz in grobo posuta s pudrom, z zalitimi očmi. Bruhnila je iz sebe: — Popoldan se je odpeljal v mesto! — Torej se Nace le ni lagal! Nežiki so se zašibila kolena.

— To je šuft, tale poba, da veš Nežika, je sikala Zefka in stiskala jezne, sive oči.

— Veš, z menoj je imel ljubezen in razmerje — ti ne veš, skrivala sem, ker sem hotela presenetiti dekleta v trgu in v vasi, ko bi se poročila z njim. Obljubil mi je, da me vzame. Najrajši bi videla, da bi mu rodila pamža, samo da bi mu naredila sitnosti. Tožila bi ga za odškodnino in tudi otroka bi moral preživljati. Nesla bi ga na županov prag, prisežem, da bi ga zares nesla, naj bi zvedel župnik, župan in vsa vas. Jutri pa grem précej za njim v mesto, ga bom že našla v Ljubljani.

— Jaz grem tudi s tabo, je zastokala Nežika.

— Pripravi brž vse, jutri zjutraj ob pol petih te počakam pri vašem zeljniku.

S težkimi vekami in še težjimi nogami je odšla Nežika, da pripravi, kar potrebuje za pot. Zaprla se je v kamro nad hlevom; klečala je na

tleh pred veliko, z železom okovano skrinjo, ki je imela težak starinarški duh, ki je preveval vso sobo. Toplo je bilo tam in tiho kot v cerkvi ob večernem mraku. Krila, ki so bila še skoraj nova, so visela na steni, potem stare kočmajke; svilene, trde, rožaste rute so bile zložene in varno shranjene v svilenem papirju in položene na vrh v skrinji. V posebnem predalu so bile same dragocene stvari: debel črn rožni venec, spomin na staro mater, določen, da ga bo držala mati v krsti ovitega okrog koščenih mrzlih prstov; Nežika ga je s svetim spoštovanjem poljubila in grenke solze so ga močile. Bilo ji je, kot da bo ona kriva materine smrti in naslonjena ob zid je ihtela, kot da ji je izdihniti dušo. Potem ji je postalo lažje, pokleknila je k skrinji in vzela iz predala pajaca, ki je skakal po vrvici gori in doli. Bil je star baje čez dve sto let, od svojega ženina, očeta Mlinarja iz Brezij ga je bila prababica dobila. Pajac je bil za družino pravi hišni duh. Ob svatbah so ga prinesli iz skrinje in ga privezali v kot pod oltarčkom. Tam je skakal, kolikor se je ljubilo veselim svatom, vse druge dni je ležal zaklenjen v skrinji in zavit v dišeč, rožast papir in skupaj z blagoslovljeno svečko, ki jo je še pred kratkim držal ob svoji poslednji uri stari oče in pred njim še nekoliko starih očetov in babic. V predalu je bilo še kup starih trakov za spomin od porok in krstov in birm in končno vrečica z dišečo moko, da je po njej vonjalo po vsej kamri.

Nežika je brskala dalje. V užitek ji je bilo, ko se je takole zaprla v posvečen hišni prostor, samotni in obsenčen od vinske trte, čigar tišino je motilo kvečjemu samo še rahlo škrtanje miši ali pa zamolklo topotanje goveda spodaj v hlevu.

— Ko bi le ne imela tako težkega srca! Nežika je hitela spravljat, zvila je v culo svoje stvari in potem odhitela v hišo, zakaj mati jo je bila že tretjič klicala.

— Moj Bog, kaj pa si prinesla doli, ali res misliš oditi? je stokala mati, stoječ sredi hiše in držeč roke, kot da bi se pripravljala k molitvi.

Nežiki je bilo težko, toda nič na svetu bi je ne moglo zadržati od nje-nega sklepa. Da ne bi gledala, kako se materi nabirajo solze v očeh, se je obračala vstran in povešala oči.

— Pusti punco, naj dobi kar išče, je z rezkim glasom zaklical oče, ki je prilezel izza mevrge na svoj običajni prostor. — Šentaj, kar naj gre malo sveta poskusit, nič ne škoduje, samo to rečem še: punca, če kaj stakneš, ne vračaj se več domov.

— Kakšni ste, oče, kako govorite. Nežika je vztrepetala, strah jo je spreletel ob misli, kaj bi jo utegnilo doleteti v mestu, kjer je upala najti Miklavža.

— E, kaj pa take stvari govoriš dekletu, se je jezila mati. Nežiki je nekoliko odleglo, zakaj jasno ji je bilo, da ne slutita, kaj jo najbolj vleče v mesto.

— Le dajaj ji potuho, le. Da veš, če gre in če se kaj zgodi, bom tebe in njo nagnal iz hiše.

— Oče!

— Že dobro, punca. V imenu Očeta in Sina...

Glas mu je drhtel, po svoji stari navadi je držal muhalnik v roki, gledal naravnost v skledo s krompirjem in silno mahal. Hitro je zdrdrnal Očenaš, še preje kot drugekrati, posegel brž po žlici in zajel;

videlo se je, da je kuhalo v njem. S tenkimi ustnicami je sunkoma pihal v žlico, da je curkoma teklo po mevrtri.

— Ampak vseeno, počakati moraš, da pospravimo žetev.

— Ne, ne oče, ne morem, služba me že čaka, ne morem, čeprav bi hotela.

— Kar pojdi, lahko že zdajle précej, ni treba čakati jutra.

— Za Kriščevo voljo, nehajta že!

— Molči, stara; in če pride onale ženska sem v hišo, jo vržem čez prag. — Nežika in mati sta si brisali oči s predpasnikom. Tiho sta bili; oče je še vedno mahal z muhalnikom, čeprav je bila miza že prazna in pobrisana.

— Molit! je zacvilila Manca, ki je prebirala mašno knjigo in ves čas molčala, kot da je ne bi bilo doma. Odšepala je v kot ob peči in pokleknila.

Noč je bila topla, svetla in črički so ščrgetali v vinogradu nad hišo. Nežika je strmela v zvezde in si ni upala zaspati, v strahu, da bi zjutraj ne zamudila Zefke.

Nočno nebo je bledele, ko so pri Mlinarjevih vstali. Nekako posebno molčeči in prijazni so bili. Nežiki je bilo čudno svečano pri srcu, nekako tako, kot da bi šla na svojo poroko in obenem, kot da bi se pripravljala na pogreb matere ali očeta. Posebno težko ji je bilo v kuhinji, kjer je ob zakajeni peči stala mati in kuhala krompir in kavo za Nežiko, da je prijetno dišalo po hiši; z burkljami je mahala in predstavljala prašičje lonce v peč, kolikor mogoče ropotaje. Nežika je bila nemirna in slabo ji je bilo v želodcu, roke so se ji tresle, želela si je, da bi že bila z doma, čeprav se je zavedala, da zapušča morda za vedno mater in očeta. Treba je bilo vzeti slovo. Jokala je na glas, mati pa si je s predpasnikom zakrivala oči. Oče se je držal modro, toda levo oko se mu je bleščalo.

Stekla je po dolini. Pri zeljniku se je ozrla in videla mater, kako stoji pod kozolcem in si tišči predpasnik na obraz. Sém od kozolca je brzel majhen možak in težko sklonjen nesel koso, na hrbtu pa je imel naložen velik koš, ki je bil skoraj večji od njega samega.

Nežika je zajokala in obstala: še je čas, da se vrne — toda slika lepega gospoda Miklavža je stopila pred njene oči, smehljala se ji je in jo vabila.

— Kaj me že dolgo čakaš?

Nežika se je zganila; Zefka je stala pred njo, s potno košaro in kovčgom v rokah.

Na klanecu, ob koncu vasi, je Nežika poslednjič postala in se ozrla na vas pod seboj. Tiho je zajokala.

V trgu je bilo žeganje.

Pred farno cerkvijo so bili postavljeni šotori, ki so se vlekli potem ob vsej glavni ulici. Trška dekleta so se držala pod roko in hodila ob njih gori in doli. Od strani so se na skrivaj ozirala na mladeniče, ki so bili v kričečih novih kravatah in hodili v večjih gručah. Dekleta iz vasi so se ločila od trških; namesto rdečih, zelenih in belih baretov so nosila svilene rožaste rute, skrivale so bolj svoje oči in se manj predrzno ozirale za fanti. Med vrstami se je za vsako toliko pokazal rdeč, frfotajoč plašč in rdeč baret. Zefka je hitela skozi trg in ob njej Nežika. Neprijetno je bilo dekletu, da pase ves trg na njih svoje oči. Rdečica ji je

udarila v lica, ko se je zavedla, da ima na glavi Zefkin zeleni baret, svojo ruto pa da je bila shranila v žepu. Najbolj se je bala, da bi jo srečali Manca in Nace. Zefka ob njej je bila videti zmagoslavna. Rdeče pobarvana usta je zaokrožila v smehlaj; samo včasih je prisluhnila mimoidočim. Nenadoma je Nežika vztrepetala. Sama ni vedela, kdaj in kako se je bilo zgodilo. Zefka je obstala in zaihtela od jeze. Pljunek je obvisel na njenem škrlatnem plašču. Ljudje so jo obstopili in se grohotali. Ves srd in vse zaničevanje vasi in trga je zvenelo iz tega grohota. Nežika toliko da se ni onesvestila. Oblile so jo solze.

— Domov se vrnem, je stokala.

— Pojdi! Zefka jo je potegnila in obe sta odhiteli iz gručice.

— Nace Podobnikov je bil! so šepetali ljudje.

II.

Zefka jo je spremila v posredovalnico za služkinje. Še isti dan je Nežika dobila službo.

Zefka je nedvomno lagala; toda nazaj domov si Nežika ni upala. Preveč bi se ji posmehovali in — še vedno je čakala, da sreča nekoč Miklavža.

Pet mesecev še ni vzdržala nobena služkinja pri gospe Pirh, nekatere so utekle že po nekaj dneh poizkušnje. — Saj pa je tudi malo bebasta, zato strpi v tej hiši toliko časa. Ne vidite, da se zmerom smehlja, ko bi druga jokala ali zbežala. Če je plela na vrtu, so izza oken pogledovali obrazi sosedov in se čudili obema: Nežiki in gospodinji. Gospa Pirh, učiteljica v pokoju in vdova po nadučitelju, je bila starikava ženska z očali, dolga in suha in brez prs, prav kot da je moški. Z rezkim glasom je ukazovala na oknu:

— Neža, skopljite jamico na drugi strani sedme fižolove preklje in vsadite čebulico. — Neža, poiščite in odkopljite čebulico, ki ste jo preje zasadili, in skopljite globljo jamico, prejšnja je bila preplitka.

— No, res, mora že biti bebasta, da ostane.

— Nič ni bebasta, samo kljuse je, ki vleče svoj voz, dokler ne obleži, je dejal študent.

— Ozrla se je, pogledjte, smehlja se!

Spoznala ga je, bil je Miklavž. Zalivala je rože na oknih, on pa je stopal po pločniku in se oziral gori. Hotela je zaklicati, toda glasu ni bilo iz nje. Samo usta so ji v krču vztrepetala. Odšel je mimo, eleganten, visok, nedostopen.

V nedeljo popoldne je Nežika storila nekaj, kar se ji je zdelo hudo pregrešno: namesto da bi bila odšla k nauku, je obstala na vogalu ulice. V novi, črni obleki, v lakastih čevljih z visokimi petami in z rdečim klobučkom na glavi ga je čakala. Trepetala je, vendar je bil njen žabji obraz smehljajoč. Neprestano so jo nadlegovali mimoidoči, moški so jo ogovarjali, celo stražnik se je zaustavil in jo vprašal, koga da čaka. Videli so jo ljudje iz sosednjih hiš, da ji je postalo nerodno in odločila se je, da pojde v cerkev. Toda sredi poti se je vrnila in čakala dalje. Izmučena zaradi visokih peta in zaradi dolgega čakanja je malodane omedlela. Odrešila jo je šele gospa, ki se je vračala in ji prepovedala stati na cesti.

Spet je prišla nedelja in spet se je po kosilu lepo praznje oblekla. S klobučkom na glavi in z rokavicami v rokah je slonela ob oknu in čakala pripravljena, da ga pokliče, ko bo prišel mimo, da poleti k njemu in gre z njim. Rada bi se bila pogovorila z Zefko, gotovo je vedela kaj povedati o njem, toda nič se ni oglasila pri njej, niti ji ni pustila svojega naslova. Kje in kako bi jo našla, ko se v tujem mestu ni vedela niti prav obrniti.

— Slišite, Neža, ne trpim, da stojite ob oknu in zijate na cesto. Zakaj ne ostanete do večera v cerkvi, če nimate drugega pametnega dela? Ali sploh hodite k nauku?

— Da, hodim, samo zadnji dve nedelji nisem bila.

— V moji hiši mora biti tako, kot jaz hočem. Glejte, da pojedete vsako nedeljo k nauku.

Ubogala je in odšla prihodnjo nedeljo k nauku. Ker se je bala, da bi se ne izgubila, je odhajala in se vračala zmerom po isti ulici. Doma se ni slekla, samo čevlje, ki se jim nikakor ni mogla privaditi, je sezula in si nadela copate; toda klobuk je obdržala na glavi in skrita za zaveso čakala s trepetajočim srcem. Minute in ure so bile kakor večnost. Po ozki, stranski ulici je prihajalo le malo ljudi in tako je Nežika skoraj zmerom strmela v praznino.

Polagoma je začela obupavati, da bo še kdaj prišel mimo, nedelje so se ji začele dozdevati neznansko dolge in puste in ko je nekoč gospa opazila, da tiči Nežika za zaveso, in jo zaradi tega oštela, se je v srcu odrekla.

V delavnikih je bila z vso prisotnostjo pri delu in ni imela niti toliko časa, da bi se zasanjala v Miklavževo podobo. V nedeljah jo je pri nauku obhajala nekakšna zamaknjenost, ko je poslušala orglje in zbor, ki je zategnjeno pel: Usmili se nas, o Gospod! Še sama se je polagoma ojunčila in z visokim pobožnim glasom zapela z njimi: Prosi za nas! Ko je odhajala iz cerkve, se ji je zdelo, da je bila pravkar pri obhajilu, in ko je prišla domov, je še vedno širila nosnice in vonjala kadilo, ki ga je žgal mašnik pred oltarjem. Potem je sédla doma v praznji obleki k štedilniku v kuhinji in čitala mašne bukve; počasi je premikala ustnice in dobro premislila vsako besedo. Kdaj pa kdaj se je zastrmela pred se, smehljaj se ji je prikazal na licu in zopet iz njega izginil, podoben solncu, ko huškejno megle pod njim in ga za trenutek zakrijejo. S sklonjeno glavo, s sklenjenimi rokami v naročju in z odprtimi mašnimi bukvami pred seboj je gledala zdaj brez posebne žalosti in tudi brez posebno močnega hrepenenja na svojo ljubezen, ki se ji je zdela samo še lepa slika. Miren smehljaj ji je krožil okrog ustien ob spominu na nežne poljube na paši. V nekakšno posebno radost ji je bila misel, da je tudi ona ljubila, veselila se je življenja, čeprav je bilo sedaj že za njo, in zmerom znova si je poiskala svoj posebni nedeljski užitek. Sédla je na tla k svoji omari. Kot da bi šla iz dolgega časa obiskat prijazno sosedo, ji je bilo pri tem. Kakor tisti poslednji večer v svoji rojstni hiši v kamri nad hlevom je tudi zdaj zlagala in premetavala svojo bogato brkljarijo. Presojala je, koliko so že obnošeni različni pari čevljev. Razgrinjala in božala je rjuhe in ovohavala bluže in štrila, ki so dišali po sveži kotenini in svežem suknu. Zmerom se ji je zdelo, da je zvonec na hodniku prehitro pozvonil, kajti neskončno

prijetno ji je bilo, biti takole čisto sami doma vse popoldne, čeprav je začenjala imeti rada svojo gospodinjo, ki se ji ni videla več niti sitna, niti nedobra. Samo opaziti ni smela gospa novih stvari, ki jih je Neža na skrivaj kupovala s prisluženim denarjem. Celo servis za liker, srajčke za novorojenčka in umetni šopek vijolic je hranila Neža čisto na dnu svoje bogato založene omare.

— Neža, nikar ne zapravljajte denarja, rajši ga vlagajte na hranilno knjižico; kam bi z vso to ropotijo. Denar pa vam bo nujno potreben za stara leta. Pomislite, kaj bo pa z vami, če onemorete in zbolite, ji je prigovarjala gospa. In tako je imela naposled Neža v posebnem predalu v svoji omari tudi v svilen papir zavito in s prav takim trakom prevezano rdečo hranilno knjižico, ki jo je vsako nedeljo desetkrat prelistala, potem pa jo s svetim spoštovanjem zopet zaprla in shranila na prejšnje mesto. Redno po vsakem prvem v mesecu se je praznje oblekla in odšla v hranilnico, toda na skrivaj prav gotovo prinesla s seboj vsaj po en par nogavic in nekaj svetih podob, ki jih je brž zaklenila v oni posebni predal.

V teku dvajsetih let je bila Nežika samo dvakrat doma, za pogreb matere in za pogreb očeta. Obakrat jo je spremljala gospodinja, ki ji je Nežika rade volje plačala stroške za pot, ker se je bala, da bi se ne izgubila, če bi šla sama.

Zdaj bi ne mogla ostati Nežika več doma; tuji so se ji zdeli svakinja in njeni otroci in prav tako brat in celo hiša sama in vsa vas. Doma v kuhinji pri gospodnji se je šele spet dobro počutila in si oddahnila. Tu je šele dodobra zajela novice in jih premlela: Stojčevi otroci so bili vsi odrasli; nikogar ni več spoznala. Mati že davno v grobu, Zefka pa je menda še zmerom neporočena in ima nekakšno dobro obrt. Kupila si je konja in voz in vozi kolobarje lesa po mestu in je obenem tudi špediterka.

Nad njo pa, ki je bila že starikava, ni prišlo nič razburljivega. Enakomerno kakor rožni venec so šla leta, da se še sama ni zavedela kdaj so ji osiveli lasje v kiti, ki jo je nosila speto v kolobarju na temenu. Dokler je ni neki dan gospa s svojo smrtjo opozorila, da je tudi ona že stara.

Neža se je začudila. Sramežljivo se je nasmehnila svojim nekdanjim željam, ki so se ji videle zdaj strašno bedaste, otročje in nemogoče. Zdaj, ko ji je bilo petdeset let, se je šele zavedla, kakšen prepad je zeval med njima: on, lep, visok mlad gospod, ona pa majhna, smešna deklina s prekratki nogami in širokim žabjim obrazom. Nežika je majala z glavo, s katere ji je za vsako toliko zdrknila ruta na vrat. Vse dotlej je nosila klobuk in zdaj jo je postalo tega sram. Samo čevlje z visokimi petami je bila že davno pustila v škatlji, skrbno omotane v svilen papir.

— Oh, ti neumnica, ti, si je šepetala, in žal ji je bilo, da je imela v omari polno nepotrebnih drobnarij, v hranilnici pa samo devet tisoč tristo petdeset dinarjev — zakaj, čeprav bi odštela vsoto stotih dinarjev, ki jih je mesečno pošiljala svojim staršem do njihove smrti in pa stroške za pogreb in grobove, bi ji bilo vendarle še vedno toliko ostalo za v hranilnico, da bi imela dovolj za starost. Zgrozila se je ob misli, da bi sama sploh ne bila nalagala ničesar v hranilnico in bi bila ves denar zapravila za brkljarije, če bi je dobra, sitna gospa ne bila neprestano

nadlegovala in priganjala. Kakor da je bila vse do starosti neumen otrok, ki veruje v nekaj nemogočega, ji je bilo in^o strašno sram jo je bilo zaradi tega.

Tako je obenem z gospo izgubila službo, ki jo je opravljala šest in dvajset let. Bridko je jokala, da nikoli tako. Kakor da je z gospejino smrtjo za njo konec življenjske dobrote in začetek starosti, ji je bilo. Pred njo je čakala beda in vse, kar je s to v zvezi. Kakor zlokoben privid ji je prihajala pred oči hiša s strašno dolgočasnimi okni, ki so bila zmerom tesno zaprta, kakor bi se oni znotraj bali, da bi jih ne zmotilo življenje s ceste.

— To je ubožnica, je šepetala Neža in sklepalala roke v naročju.

Za pogrebom je hodila v ruti. Poslednja se je poslovila od groba svoje gospe in s trudnimi, težkimi koraki odšla domov, v svoje novo stanovanje, majčkeno podstrešnico, ki jo je najela, dokler bi ne dobila nove službe.

Še isti dan jo je obšla slabost. Česar ni doslej nikoli poznala, namreč spanca čez dan in trudnosti, vse to jo je zdaj neprestano nadlegovalo, in odlašala je od dne do dne, da bi si poiskala novo službo. Ni več tako nujno potrebovala telesnega dela kot nekdanj. Več ko dovolj ji je bilo, da je opravljala svoje borno gospodinjstvo in zraven še nekoliko pomagala svoji hišni gospodinji. Kar ji je ostalo prostega časa, ga je porabila v to, da je odhitela v cerkev. Molila je za duše umrlih in za srečno zadnjo uro. Oblekla je enkrat na mesec praznjo črno obleko in odšla v hranilnico. Dvignila je vsoto petdesetih dinarjev, ki so ji manjkali pri gospodinjstvu, čigar stroške je krila z zaslužkom za pospravljanje pri gospodinji. Ta denar naj bi bil za kavo, brez katere ni mogla več živeti.

Drugič je bilo zdaj, po gospejini smrti, da je odhajala s podstrešnice, gladko počesana in rdeča od sveže vode, v nedeljski obleki, razoglava in z mašnimi bukvami v roki, v katerih je tičala rdeča hranilna knjižica, da dvigne primanjkljaj za kavo.

V cerkvi Srca Jezusovega se je trikrat nerodno priklonila in odšla v hranilnico.

Drhteča, s tresočimi prsti je porinila knjižico uradniku v roke.

— Prosim kako? Nisem slišala dobro, gluha sem malo zadnji čas.

Končno ji je uradnik le dopovedal, da ne dobi denarja, ker je zavod v konkurzu.

Zgrbljena, s svincem v nogah je odkrevsala. Pokorno, toda brez svojega večnega smehljaja se je trikrat priklonila pred Križanim in Ga gledala v obraz. Oči so ji zrle nekako posebno, mrtvo in škiljavo. Nato je odšla naravnost v posredovalnico za služkinje. Nenadoma je obstala sredi ceste. Lastnim očem ni verjela. Kaj je res ona ženska na vozu, debela, premogastočrna, s tremi podbradki in z zelenim baretom, ki ji je po strani visel na glavi, — Stojčeva Zefka?

Zefka je pritegnila vajeti in zavpila: E — Neža! kaj pa se tako kisló držiš, kakor bi ti odtekla kri?!

Neža je samo zastokala in solze so se ji udrle po licih.

— E-e-kaj pa je? Pojdi v tole gostilno in me počakaj v veži, kar naroči si kakšnega pol litra, cviček je dober, jaz zapeljem samo tale jajca na dvorišče, potem se précej vrnem.

Pognala je konje.

Neža je že stala z eno nogo na pragu gostilne, pa se je okrenila in odkrevsala dalje po cesti; bila je do konca izmučena in bi ne mogla prenesti Zefkinega zdravja in veselja, niti njenega kriččega furmanskega glasu.

— Hoj, slišite, ali ni pravkar prišla neka ženska in naročila pol litra, je vpila Zefka po veži gostilne, držeč bič v roki.

— Pri moji krščeni duši, tega ji pa ne odpustim! Prinesite cel liter, Ančka, in svinjsko pečenko za kosilo. Fu, kako je vroče! — Sedla je na široko za dolgo mizo in si z rdečim robcem brisala pot z obraza.

Neža je dobila mesto. Gospodinja jo je odpeljala kar s seboj. Domenili sta se za delo za ves dopoldan, za kar bi Neža prejerala kosilo in zajtrk. Neža je sprejela.

Garala je brez oddiha; preden je legla, je dolgo v noč sedela na robu postelje in prosila s sklenjenimi rokami v naročju, da bi jo Usmiljeni čim preje poklical k sebi.

Ko je prenehala hoditi v domači vasi k nedeljski maši in k popoldanskemu nauku, je zavrgla svoj spodrec, ki je obležal bogve v katerem kotu; odkar ni več nosila k vaškemu studentu v spodrecanem širokem krilu na glavi čebre perila, je odložila v kot svoj črnordeči spleteni kolobar, ki ji je pod težkim bremenom varoval teme. Vse od takrat je garala pri gospodinjah, dokler ni nekega dne, iznemogla občepela v prahu premoga, ki ga je nosila v klet.

— Ne v ubožnico! Metlo in lopato sem pustila na cesti.

Potem ni več govorila, samo ustnice so se ji premikale v molitvi za srečno zadnjo uro.

Ko je pred mrtvašnico v bolnici mož v črni pogrebni obleki z dolgimi škrici in visokim, trdim, koničastim klobukom zaloputnil vrata črnega mrliškega voza, se je sprevod začel pomikati in človek, ki je ležal v črno prebarvani krsti s črnim križem na pokrovu, se je peljal na svojo poslednjo pot. Prostor pred mrtvašnico je ostal prazen, po sredi ceste je štopotalo troje žensk z nerodnimi čevlji po blatu. Med njimi je šla debela gospa v zelenem klobuku in zelenem paletaju. Oster duh po vijolicah je dražil nosnice. Suha ženska z velikim zavihanim nosom je ves čas sitno nosljala in stokala: — Kako grdo smrdi iz krste, čisto po konjih smrdi, se vam ne zdi, gospa?

Zefka jo je samo ošinila z očmi nato je še bolj privzdignila glavo.

— Poglejte, čisto same smo.

— Prav tako klaverno kakor ta njena poslednja pot, je bilo bržkone tudi njeno življenje.

Ostro, se je zabliskalo in pod mrkimi oblaki je votlo zagrmelo. Ženske so se prekrizale.

— Jaz ne bom šla prav na pokopališče; domov pojdem.

— Jaz tudi.

— Jaz tudi.

Samotno je drdral črn, zaprt voz proti pokopališču.

TRIJE ESEJI GIOVANNIJA PAPINIJA

OTTO WEININGER

Če se ne motim — in rad bi se motil — ni ob priliki italijanskega prevoda Weiningerjeve knjige *Spol in značaj* nihče niti črhnil. To je sramota. Ali so naši recenzenti res vsi tako galantni in ljubimčevski, da si ne upajo govoriti o tem kritiku ženske — niti da bi ga raztrgali? Prevod je naravnost nesramen, tiskarske napake so njegov najmanjši greh. Ne vem, čemu ni prevajalec rekel niti besede o življenju in o duši tega nesrečnega Avstrijca; kakor bi se že dovolj sramoval, da je presadil v Beatričin jezik protizenske kletvine tega nesrečneža. Toda vsi ti izgovori še ne opravičujejo trmastih kritikov: weiningerjanska literatura je v Nemčiji ogromna, spisi Rapporta, Lucke in Swobode nam dajejo dovolj poročil o duši in o življenju te pošasti, ki se je potem, ko je dala svetu to kruto veledelo, komaj triindvajsetletna sama obsodila na smrt.

Spol in značaj ni popolna knjiga, ni klasičen traktat, ni pojedina lirizma, pač pa je resnično in pravo veledelo. Po zadnjih Nietzschejevih knjigah Nemčija ni več dala nobenega tako pomembnega teoretičnega dela, tako divjega v svojem miru, tako strastnega v svoji racionalnosti, tako bolestrnega v svojih lastnih upanjih. Če bi ne šlo za sodobnika — za sovrstnika prav za prav — in če bi dokumenti in priče ne bile vsem dosegljive, bi bilo težko verjeti, da je ta masivna in stroga knjiga, tako polna novih opomb o človekovem življenju, tako prešinjena s pravilnim in slovesnim filozofskim patosom, delo dvajsetletnega študenta. In vendar: datumi govorijo jasno.

Otto Weininger se je rodil na Dunaju 3. aprila 1880., prva izdaja knjige *Geschlecht und Charakter* pa je iz leta 1902. Kot otrok, kakor je to navadno, ni kazal posebne nadarjenosti. Na univerzi se je ukvarjal večinoma z znanostjo in filozofijo: Platon in Kant sta bila njegova bogova. Kako je zašel k seksualnim vprašanjem, ni natančno znano. Za dizertacijo je pripravil najbolj filozofski del svoje knjige. Ko ji je nato dodal številna nova poglavja in jo objavil, je ugajala samo vzvišenim duhovom in možem brez predsodkov, kakor Strindbergu in Krausu. Kakor hitro je bila knjiga na trgu, je prišel v Italijo, kjer sta izmed vseh mest, skozi katera je potoval, Rim in Sirakuza napravila nanj najgloblji utis. V Sirakuzi je napisal velik del svoje druge knjige: *O poslednjih stvarih*. Ko se je povrnil na Dunaj, si je dne 3. oktobra 1903. vzel v najem sobo v hiši, kjer je umrl Beethoven; drugo jutro si je vzel življenje z revolverskim strelom v prsi. *Neue Freie Presse* je takole z zlobo in neumnostjo naznanila njegov samomor: »Včeraj se je ustrelil O. Weininger, ki je izdal knjigo proti ženskam in je mislil, da bo s tem postal privatni docent na dunajski univerzi. Zelo čudno je, da triindvajsetleten mladenič piše knjige proti ženski.« Zelo čudno za dunajske novinarje, nedvomno. Ampak Weiningerjev samomor ni bil navađen samomor, ni imel v sebi onih preveč človeških vzrokov, kakor jih imajo drugi, ki se dogajajo vsak dan. Bil je podoben Mailänderjevemu ali novejšim, Steinerjevemu, Caléjevemu, Michelstaedterjevemu, nekakšen »metafizičen samomor«, zavestna odpoved življenju zaradi duševnih razlogov. Preden je umrl, je rekel: »Ta knjiga pomeni smrtno obsodbo;

zadel bom knjigo ali pa njenega avtorja.« Izbral je samega sebe. Zakaj? Točni razlogi dejanja niso znani. Morda se je bal, da bi se resnično zaljubil, potem ko je pregloboko spoznal žensko? Morda se je bal, da bo moral zaradi senzualnosti zatajiti trde teorije, ki so se z bolečino porodile iz njegovega intelekta? Morda je videl nemožnost življenja, ker je obsodil polovico človeštva in še dobršen del druge polovice? Ali pa so bili v njem, kakor je bil prepričan, nagoni k slabemu, ki so bili v nasprotju z njegovo nepopustljivo moralnostjo? Par dni, preden se je ubil, je napisal: »Ubijem samega sebe, da mi ni treba ubiti nekoga drugega.« Drugega? Žensko, moškega, idejo? Tega ne bomo nikdar vedeli, trdimo pa lahko, da je bilo njegovo življenje čisto.

Zadnje čase ga je mučila njegova lastna knjiga. »Največjo bolečino — tako je govoril — je ta knjiga prizadejala meni.« In je dodal: »Troje poti imam pred sabo: ali tako velik in lep cilj, kakršnega ni še nihče mogel nikdar doseči — ali samomor — ali moč.« Čutil in videl je, da ne bo imel dovolj moči, da bi dosegel veliki cilj — in od ostalih dveh poti je izbral tisto, ki je bila direktno odvisna od njegove lastne razsodbe. Njegovo poglavitno delo je bila tudi njegova poglavitna tesnoba.

In ne samo njegova. Vsak, kdor bere to knjigo prav do konca, ne da bi se dal odvrniti in zapeljati po naivni znanstveni terminologiji, niti po strogem kantizmu in absolutnem pomanjkanju spoštovanja do tistega Božanstva-Ženske, ki zadene zaradi mešanice lascivnosti, socialnih interesov ter najboljše in najslabše literature le težko ob neverneže in krivoverce, in se tako dokoplje do zadnjih strani *Spola in značaja*, se počuti izredno pretresenega in vznemirjenega.

Ni to knjiga tiste vrste, ki se je človek lahko otrese z dvema ali tremi duhovitostmi ali pa s tem, da potrpežljivo reče: »Interesantno — paradoksalno — še prav užitna čvekarija.« Z Weiningerjem ni moči tako postopati. Ali ga sprejmeš ali ga ne sprejmeš, in tudi kadar ga ne sprejmeš, ne moreš govoriti o njem z lahkotnostjo, z indiferentnostjo, z ironijo. Weininger je resen človek, v tragičnem smislu besede. On stoji pred nami oborožen do zob: ima biologijo za znanstvenike, kategorični imperativ za filozofe, metodo tipov za psihologe, ujedljive aforizme za neurejene duhove, kult veličine za genije. Njegova knjiga ni kakšen umeten ogenj iz fragmentov ali pesmi. Pedanti mu ne morejo zabrusiti, kakor so nekoč zabrusili Nietzscheju: »Tiho in kuš: ti nisi misleč duh; si samo lirik.« Ne, gospodje; Weininger sede za mizo s filozofi in ponovi Leibnitzov poziv na dvoboj: *Calculus!* In če hočemo obračunati z njim, moramo zrušiti barikade trdnih dejstev, podreti debele zidove verodostojnih sistemov, prebiti železne srajce logike in oklepe teorij. Njegova kritika ženske je središče in srce te knjige, toda ne osamljeno in nihajoče, pač pa ostro in zgrajeno sredi splošnih koncepcij, ki ga pripravljajo in opravičujejo. Weininger ni ženomrzec tiste vrste, ki jemljejo na posodo zidarski oder, da lahko dajo znanstveno fasado svoji slabi volji, ampak je filozof, ki ga pripeljejo do zanikanja ženske moralne osebnosti njegovi lastni filozofski postulati, kontrolirani po vseh pravilih.

Kakor smo videli, se je Weininger prvi razžalostil nad svojo diagnozo. Saj na dnu ni bil prostaški sovražnik ženske, ki se izživlja s kvantami

in strupenimi gesli. Ko dospe bravec do zadnjega poglavja *Spola in značaja*, čita z osuplostjo sledeče besede:

»Ta knjiga je najvišja čast, ki je bila kdaj ženskam dodeljena.« Kdor gleda stvari, ne da bi se vanje dovolj uglobil, bo videl v tem priznanju samo predrznost ali sarkazem. Ne tako oni, ki je bolj od blizu prodrl v Weiningerjevo miselnost: »Tudi nasproti ženskam se mora moški moralno vesti; ne sme slediti ne seksualnosti ne ljubezni, kajti oboje se poslužuje ženske kot sredstva, da doseže povsem tuj cilj: samo to mora poskusiti, da bi jo razumel. Velika večina moških teoretično trdi, da spoštuje žensko, medtem jo pa praktično toliko bolj zaničuje.« Ali je mislec kriv, če v svojem odkritem trudu, da bi razumel, najde pasivnost in siromašnost, namestu duše in veličine?

Predstavljam si, da bi marsikdo rad vedel, po kakšnih poteh in preko kakšnih pristanov je prišel dunajski samomorilec do tega, da je odrekel vsako vrednost več kakor polovici človeškega rodu. Štiri sto strani obsegajoče knjige, v kateri je skoraj v vsakem odstavku nova intuicija ali pa prepričevalno približanje, ni mogoče razložiti v par stavkih. Največ, kar si lahko drznem, je to, da narišem okostnjak in da izrežem iz vsebine poglavitne zaključke. *Spol in značaj* se deli, če ne gledamo preveč na zaporednost poglavij, v tri različne dele: biološki in psihološki znanstveni uvod, v katerem je posebno važen predlog za novo metodo psihološkega obravnavanja — metoda »tipov« ali »karakterologija«; temeljni del, ki vsebuje nepretrgano in neusmiljeno analizo ženske, neprestano jo primerjajoč s popolnim moškim; in del, katerega bi lahko imenovali postranskega, če bi ne bila velikega pomena poglavja o ženijalnosti, o Judih in o Angležih. O tem zadnjem delu ne morem ničesar povedati, razen, da je med najglobljimi in najlepšimi v knjigi, o prvem pa najzadostuje kratek namig.

Weininger predvsem kritizira sedanjo empirično razliko med moškim in žensko, ki je po njegovem mišljenju osnovana samo na zunanjih ali boljše rečeno dozdevnih znakih. Resnično pa so med moškim in žensko vmesne stopnje; skoraj v vsakem moškem je nekaj ženskih elementov in v vsaki ženski nekaj moških.

Emancipirane ženske ali ženske, ki se hočejo emancipirati in imajo talent, kažejo moške znake in zopet so preočitno efeminirani samci, da bi bilo treba to prenadolgo dokazovati. Moškega imenujemo tisto bitje, v katerem prevladujejo moške lastnosti, tako telesne kakor duševne, in žensko ono, v katerem so številnejše ženske lastnosti. Sploh, da povemo na kratko, so moški, ki nosijo dolge lase in krila, in ženske, ki nosijo brke in hlače.

Weininger je čutil nemoč, da bi v realnosti lahko natančno ločil oba spola, zato se je zatekel k nečemu, ki je podobno platonični ideji, k »tipu«. Poslužuje se ekstremnih elementov, ki mu jih nudijo človeška bitja, in tako zgradi dva abstraktna tipa popolnega moškega in popolne ženske, ki v življenju nikdar ne eksistirata, toda lahko postaneta znanstven objekt, kajti sestavine, iz katerih sta sestavljena, so vzete iz življenja in se pogosto nahajajo delno polarizirane med nasprotnima si spoloma.

S to predpostavko je Weininger premeril slavno »fingo brez skrivnosti« in obtožil žensko s težko trditvijo; namreč da ni dala še nobena

ženska dobrega materijala za žensko psihologijo — in je s tem dokazal, da se ženske ne opazujejo ali pa da jih je sram izpovedati se. Njegovo prvo odkritje je bilo tole: moški je seksualen in še nekaj drugega, ženska pa je samo seksualna. »Moški je zmožen, da stopi v avtonomne odnose s svojo seksualnostjo: če hoče, jo lahko omeji ali pa ji pusti prosto pot, lahko jo zataji in zaslužnji; dane so mu možnosti, da je lahko Don Juan ali pa Svetnik; treba mu je samo izbirati.« Ženski pa je izbira nemogoča: seksualnost jo ima popolnoma v oblasti. Iz tega temeljnega nasprotstva med tipičnimi predstavniki obeh spolov, izvira bolj ali manj neposredno še sto drugih, katerih pa se ne drznem ponoviti s svojimi besedami. Samo navajam — seveda z opombo, da so vsi ti iztrgani stavki zaključki iz razmišljanj in teorij in ne udarci in sirovi izpadi brez vsake motivacije.

»Za žensko je misliti in čutiti eno in isto, medtem ko se pri moškem to zmerom razločuje. — Moški živi zavestno, ženska ne. — Iz ženjalnosti je... ženska popolnoma izključena. — Kjer je potrebna stroga oblika, tam niso ženske nikdar ničesar ustvarile, ne v glasbi, ne v arhitekturi, ne v plastiki, ne v filozofiji. — Usmiljenje je povsem moška čednost. — Strah pred smrtjo je tako pri ženskah kakor pri moških, toda samo pri teh je obenem tudi želja po nesmrtnosti. — Ženska ni logična — ženska je amoralna. — Pri bitju, kakršno je ženska, ki je brez sleherne logične in etične sposobnosti, manjkajo vsi razlogi, da bi mu prisojali dušo... Absolutna ženska ne pozna Jaza. Osebnost in individualnost, razumni Jaz in duša, volja in razumen značaj pomenijo isto, in to pripada samo moškemu in manjka ženski.«

Ženske pogrešajo miselne in razsodne aktivnosti, in tu je vzrok, da je moška zasluga, če dosežejo kaj pomembnega na znanstvenem polju. — Precej večkrat velja za žensko *cherchez l'homme* kakor za moškega *cherchez la femme*.« Ženske ne znajo niti govoriti: »Ženske imajo dar besede, toda ne dar govora. Ženska se meni, klepeta, toda ne govori. Najnevarnejša je takrat, kadar molči, zakaj moški večkrat verjame, da ne govori pomeni tudi že molčati.« Ženske so tako daleč brez duše, da ne morejo biti niti zle.

»Ne trdim, da je ženska zla in antimoralna, ravno nasprotno, trdim, da niti ne more taka biti; ona je samo amoralna, vulgarna.« Weininger zanikuje celo žensko sramežljivost: ženske zelo rade hodijo z razgaljenimi vratovi in se slačijo med sabo brez vsakega obzira. Ženska, ki je zmeraj brez sramežljivosti, se lahko zdi sramežljiva, ker ni v njej nobene sramežljivosti, ki bi jo mogli užaliti.« Ženske nimajo dostojanstva, tako nadaljuje neusmiljeni filozof, ampak samo telesno nečimernost. »Ženska nečimernost pa ni nič drugega kakor večni obzir do drugih; ženske živijo samo v mislih na druge.« Ženska pazi samo na to, da je lepa, ljubljena in zavidanja vredna. Moškega je sram, da bi se pustil ljubiti, kajti zdi se mu, da sprejema dar, da je pasiven in vezan, namestu da bi dajal, bil aktiven in prost. Vé, da v svojem bistvu ni vreden ljubezni... Ženska pa kar rase od samega napuha, da je ljubljena, in se ponaša pred drugimi, da bi ji zavidali.«

Ženska je antisocialna in tudi družina sama je antisocialna. »Nagne nje h kraji je pri ženskah bolj razvito kakor pri moških«. In še ne zadostuje: »Kdor nima značaja, nima niti prepričanja, zato je ženska

lahkovernna, manjka ji vsak kritičen duh, protestantovstva sploh ne razume.« Ženska nima prave osebnosti in prav zaradi tega so ravno pri njej opazovali znane slučaje mnogostranske osebnosti. »Absolutna ženska je deljiva... je sestavina (agregat) in zato ločljiva.« Še zdaleč ni resnična trditev, da je ženska sfinga. Moški je veliko bolj zagoneten in neizmerno bolj zamotan.«

Weininger se še ne ustavi pri tem: on loči v absolutni ženski dva tipa, mater in prostitutko, zgradi ju in ju raztrže do droba, s tako brutalno globočino, da bi se že lahko zdela cinizem. V poglavju *Ekzotika in estetika* napade platonični problem: kaj je ljubezen. Njegova razlaga ljubezni moškega do ženske je vse prej ko banalna. Predvsem se po njegovem mnenju ljubezen in poželenje zelo ločita. Kadar žensko poželimo, takrat je ne ljubimo. Prava ljubezen je samo platonska ljubezen. Moški ljubi v ljubezni samega sebe, skuša projicirati v lepi obliki vse tisto, kar se mu duševno zdi vredno ljubezni, vse tisto, kar mu manjka. »Ljubezen je najvišji in najmočnejši izraz volje, da bi dosegli neko vrednoto... v njej pride do izraza, kakor v nobeni drugi stvari na svetu, pravo bistvo moškega, ki je obsojen, da niha med duhom in telesom, med senzualnostjo in moralo, prav tako deležen božanskega kakor živinskega. Ljubiti se pravi kopičiti v nekem individuuum vse tisto, kar bi bili radi in kar ne moremo nikoli biti, predstavljati v njem vse vrednote. »Toda v nikomer in toliko manj v ženski se ne dá realizirati popolna vrednota in zaradi tega, vsled te definicije namreč, eksistirajo samo nesrečne ljubezni. In povrh vsega je ljubezen še podla in sramotna; namestu, da bi se moški trudil realizirati v sebi popolnost, misli, da jo je že dosegel ter se, raznežen od seksualnosti, hoté vara in moti ter se odpoveduje strogemu osebnemu dviganju. Zaradi tega je ljubezen globoko nemoralna — v mnogih primerih celo zlá, divja in zločinska — toda ne zaradi vzrokov, v katere vsi verjamejo.

Kakšno je prav za prav bistvo ženske in njeno mesto v vesoljstvu po tolikih krutih negacijah? Weiningerjev odgovor je še bolj krut od vseh drugih: bistvo ženske je v tem, da je zmeraj samo posredovalka, pa če se tega zaveda ali ne. Njeno poglavitno poslanstvo je v tem, da gre pri telesnem stiku na roko sebi in drugim, z mislijo in z dejanjem. Njej lastna pasivnost, njena seksualnost in njena brezosebnost se lahko strnejo v ta njen stalni in večni značaj. Ta tako kruto in aksiomatično povedana teza se človeku stúdi, toda če beremo profinjene opombe avstrijskega psihologa o različnih straneh ženskega življenja, in če pomislimo, da ne govori o resnično živih bitjih, pač pa o idealnih, ekstremnih modelih, ki jih je sam zgradil — vse to zmanjša bolešno presenečenje, ki lahko pripravi kakega rožnatega ali nebeškega madrigalista do tega, da zažene knjigo vstran.

Kadar beremo to strašno knjigo, ne smemo nikdar pozabiti, da Weininger trdi in ponavlja, da ni ne popolnih moških, ne popolnih žensk, pač pa da je v vsakem moškem nekaj ženskega in v vsaki ženski nekaj moškega. Tudi ni treba nikdar pozabiti, da združi v popolnem moškem vse tiste lastnosti, ki so najbolj naglašene pri višjih duhovih, pri genijih — to je osebnost, zavest, spomin, ustvarjalna aktivnost, — in da vsled tega prihaja do utajitve teh lastnosti tistemu nasprotnemu bitju, katerega nekoliko svojevoljno imenuje absolutno žensko, ker je ta bolj

podobna realnim ženskam kakor genijalnim moškim. S temi predpostavkami in opozorili je Weiningerjevo stališče bolj jasno in razumljivo. Če je v vsakem moškem nekaj ženskega in če je veliko samcev podobnih samicam, je jasno, da se te kritike, naperjene proti ženskam, skoraj v celoti lahko uporabijo tudi proti moškim — in obratno. K moškim ženskam in k ženskim moškim je treba po Weiningerjevem mnenju prišteti tudi Jude, ki so nasprotje popolnega moškega, in tudi Angleže, ki so Judom zelo podobni, potem še zločince in tako dalje. Če potegnemo črto in seštejemo vse te postavke, bomo z lahkoto videli, da pomeni Weiningerjevo moralno in metafizično sovraštvo do ženske globoko nezadovoljstvo z velikim delom človeštva brez razlike spola. Iz svoje obsodbe izloči samo genije, velike pesnike, velike filozofe, velike svetnike. Napram tem je vsak navaden moški skoraj ženska. In zaradi tega po mojem mnenju Weiningerjevo delo ni govor državnega pravnika proti ženski, pač pa proti celotnemu človeškemu rodu, z izjemo nekaterih velikih, ki so zaradi svoje veličine onstran spolov pa tudi onstran navadnega človeštva.

(1912)

(Iz knjige »Le stroncature«; prev. C. Kosmač.)

LEV TOLSTOJ*

Več ko po osemdesetih letih življenja, več ko po petdestih letih literarnega truda, več ko po tridesetih letih krščanskega poslanstva ima Lev Tolstoj pač vso pravico, da v miru umre. Vso pravico ima, da umre kjerkoli hoče in kakorkoli hoče: na svojem ležišču patrijarhalnega asketa ali pa na železni postelji daljne postaje; sam kakor prerok Mojzes ali pa obdan s patetičnim krogom jokajočih; s pravoslavnim blagoslovom ali pa brez vsakega blagoslova.

Ta človek je živel v vseh pomenih, ki jih ima beseda živeti — in zato ima pač vso pravico, da umre, kakor mu narekujeja njegovo srce in njegova usoda. Bil je velik kakor največji; bil je pravzaprav več kakor človek, tako da bi morali vsi polljudje in podljudje čutiti najstrožjo dolžnost popolnega molka pred tem koncem, ki ni samo konec nekega dihanja in nekega telesa.

Ko se je netočna vest njegove smrti prikazala v velikih črnih črkah na vseh zidovih vseh mest sveta, me je srce zbolelo skoraj tako kakor ob smrti mojega očeta. Opozarjam: nisem tolstojanec, med Rusi je bližji mojemu duhu ustvaritelj *Idijota* kakor ustvaritelj *Vojne in miru*. In vendar se mi zdi, da je ta veliki beli in bradati starec, ki se od časa do časa dviga sredi Svete Rusije in povzdiguje svoj glas kakor evangelist Izaija, in katerega poslušā ves narod, zbran krog njega, edini Junak, ki živi danes na svetu, edini resnično Véliki, ki diha in se giblje kakor dihamo in se gibljemo mi; edini, ki je vreden, da ga poslušamo; edini, ki še govori jezik mesa; edini izmed tistih redkih, kateremu bi človek rad govoril in kateri bi tudi lahko dal odgovor na kakšno tvoje vprašanje.

* Te vrstice so bile napisane, ko je nihal stari apostol v Astapovem med življenjem in smrtjo in so se duhoviti italijanski žurnalisti brili norce iz njega.

Ko umira ta človek, ne umira samo ruski grof, kozaški oficir, avtor romanov, Kristusov pridigar — umira poslednji eksemplar iz rodu evropskih genijev; pada poslednji, zadnji in edini velikan, ki se je dvigal nad vsemi vami, brezštevilnimi ženijčki in talentki, ki se z visokimi petami in perjem za klobukom dvigate in ločite izmed presenetljive univerzalnosti idijotov.

Velika je bila v meni bolečina ob tej smrti, v katero sem verjel, toda še večja sta bila v meni nevolja in stud, ko sem bral vse tisto, kar se je pisalo krog njega in krog dogodkov zadnjega tedna.

Dnevniško in dnevno oslovstvo, ki ne prihaja tako do izraza, dokler gre samo za vsakdanje oslarije, pokaže vso dolžino svojih debelih uhljev, kadar se v svetu pripeti kaj izrednega. Ne bom ponavljal vseh poniževalnih nagnusnosti, ki jih vsebujejo nekateri nekrologi, sešiti kar na debelo s pomočjo biografskih leksikonov in v slogu rediteljev pogrebnih svečanosti; ne bom vas spominjal razžaljivega mraza nekaterih dolgih anekdotičnih in apodiktičnih člankov, ki so jih z dolgo roko pripravili specializirani in previdni Minosi; ne bom izlival svoje jeze na vso epizodično žlobudravščino o begu in njegovih vzrokih, ki je hotela skrčiti plemeniti skok tega svetnika, ki je prišel na kant, v navaden družinski špetir.

Toda kako je moči prenašati, da nekateri prodajalci besed po toliko in toliko od vrstice, katerih proza ni vredna, da bi bila sprejeta na stranišče Jasnaje Poljane, izkoriščajo smrt tistega, ki jih je sovražil, ne da bi jih poznal — da mu kažejo fige in da postopajo z njim kakor s tepčkom, s pavliho in diletantom? Le počasi, tolovaji! Lahko dopustimo, če more to potolažiti vašo povprečnost, da je bil Tolstoj *tudi* norec, *tudi* smešen, *tudi* diletant — ampak niste vi poklicani, da mu to poveste v tonu silno učenih ljudi, ki nimajo toliko časa na razpolago, da bi ga lahko izgubljali z budalostmi starega blebetača. Tolstoj je morda napisal tudi oslarije — celo gotovo jih je — ampak to so natančno tiste oslarije, katerih si vi ne boste nikoli in potem še nikoli znali predstavljati, in katerih si ne boste nikoli in potem še nikoli upali povedati, in katerih ne boste docela razumeli v nobenem trenutku večnosti.

In svetujem vam, da se pred mrtvim telesom tega pisatelja neumnosti in apostola bedarij vržete na kolena — pa čeprav za ceno, da si zmečkate rob svojih zlikanih hlač.

II.

Resnično svojevrstna je veličina Leva Tolstoja — veličina, bogata in polna kakor življenje — in zato sestavljena tudi iz malenkosti.

Življenje Tolstega ni samo življenje enega človeka, temveč je nekoliko tudi življenje človeštva, zrcalo, sedanjega stoletja — stoletja, ki je videlo njegovo rojstvo, a ni videlo njegove smrti.

Človek je: glejte. Njegovo prvo življenje je junaško, pustolovsko, vojaško — življenje plemenitega, ki se bojuje, igra in ljubi. Potem stopi iz vojaka umetnik in živi božansko življenje Stvarnika, kliče od mrtvih svetove ranjkih, vdihava dušo v nova bitja, pretresa in vznemirja brezštevila vesti, berejo ga celi narodi, priznavajo ga za velikega ne samo

nižji, ampak njemu enaki. In šele po vsem pride apostol, prerok, odrešenik človeštva, ponižni kristjan, odpovednik.

Potem, ko je toliko imel, kaj drugega je njega vredno, če ne odpoved?

To je primer Tolstega: primer človeka, ki je vse poskusil in ni umrl potem, ko je vse poskusil. Kaj je občutil? Kaj naj bi storil? Preživel in užival je melanholijo čakajočega detinstva, nevarnost vojne, tveganost igre, sladkost ljubezni, strast ekstravagantnosti, veselje ustvarjanja, okus popularnosti, objem slave, živo upanje zmage. Česa mu je še manjkalo? Nemirni in neugnani duh se ni mogel niti ustaviti, niti vrniti se nazaj — in ker je že prekoračil vse mogoče postaje življenja, mu ni preostajalo drugega, kakor iti naprej — in tam naprej je bilo zanikanje in zapuščeno. In tajil je znanost, tajil seksualno življenje, tajil borbo, tajil vse tisto, kar je sam praktično potrdil, in se vrgel v Kristusove roke, da bi našel počitek in gotovost, katero je po tolikem vzdvajanju tako zelo potreboval.

Morda je ni našel. Morda ni stari pagan, ki je bil skrit v njem pod kaftanom krščanskega mužika, nikdar docela umrl. Iz tega trdega življenja vojaka, umetnika in človeka mesa izvirajo vse negotovosti, protislovja in slabosti zadnjih let. Včasih se nam zazdi zelo majhen, ker se mu ni posrečilo najprej ubiti samega sebe. Če ga včasih kdo zaloti, kako si meša kelih šampanjca in se s strahom ozira, da bi ga kdo ne videl, vé, da je to stari grof iz moskovskih in pariških shajališč, ki se vrača in potuhnjeno taji filozofa in asketa. Ne more pozabiti: stari Adam, plemenitaš in literat, noče izginiti.

Kako je mogoče zatreti življenje, ki predstavlja skoraj celo stoletje? Puškinjanski romantizem mladosti, s sabljami, igrami, dekleti in Kavkazom — naturalistična polnost zrele dobe, z umetnostjo, ki tekmuje z realnostjo in jo poveča zato, da jo potem zmanjša, — duhovna in krščanska, mistična in budistična starost: nič ne manjka. To je življenje Tolstega, toda tudi zgodovina devetnajstega stoletja.

Človeško življenje se ne razbije kar na mah; zgodovina stoletja se ne prelomi kar v trenutku. V onem kakor v tej so povratki. Če bi bila svetost Tolstega popolna, bi se bil približal božanskemu, toda oddaljil bi se bil od človeškega. Obtožiti ga moramo, da smo mu vsaj malo podobni.

Pridigal je absolutnost, živel je v relativnem; boril se je za popolno resnico, toda sprejel je tudi kako laž; svetoval je popolno odpoved, toda pridržal si je par stvari; šel je proti blaznosti, toda ohranil je neko polmodrost: vsak nekoliko poučen cepec lahko dokaže ta protislovja.

Toda nihče ne more tajiti poskusa. Medtem ko vsi ali skoraj vsi izjavljajo, da so kristjani, in živijo kakor svinje; trdijo, da so socialisti in zahajajo na luksuzne bankete z naškrobljenimi predprniki; priznavajo, da so mistiki, in obiskujejo bordele; igrajo moraliste in si razbijajo glavo, kako bi te ogoljufali za krajcar; pozirajo kakor budisti in hlepijo po bedastih ničevostih tega sveta, je Tolstoj, ta ruski človek, ki se je skušal približati življenju, katerega je pridigal; ki se je trudil praktično izpolnjevati svoja gesla; se približati svojemu idealu in živeti po svojih teorijah, velik, pa čeprav premagan. Tisti, ki se ne sramujejo sprejeti življenja takšnega, kakršno je, in se zaradi tega ne morejo nikdar zareči in biti nikdar premagani, se prav lahko zabavajo krog tega razprostrtega

telesa kakor toliko zlih vragov — toda noben poštenjak bi ne smel dopustiti podobne nesramnosti.

Nočem na tem mestu uganjati ne komemoracij, ne jokavosti. Danes hočem pred mučno agonijo poslednjega Junaka samo to, da bi se sleherni v tišini zamislil, kakšen obračun bo lahko dal o svojem življenju samemu sebi, kadar bo blizu druga agonija — naša agonija. (1910)

(Iz knjige »24 cervelli«; prevedel C. Kosmač.)

FJODOR DOSTOJEVSKIJ

Po vsej svoji vesti ne morem več dopuščati, da bi še v naprej ne vedeli, ne razumeli in ne iskali, iz kakšne duše so izšle vznemirljive strani *Zločina in kazni* in *Bratov Karamazovih*. To so »literarne napake«, ki bi morale razsrditi pravičnika, kakor ga razsrdijo justične pogrške in grozovite, drzne pozabljivosti, ki bi jih niti srca cinikov ne mogla prenašati cela leta.

Dostojevskemu smo bili krivični. Mi, Italijani, pravim, italijanski bravci in pisatelji. Tisti košček pozornosti, simpatije in ljubezni, ki smo jo posvetili veliki slovanski književnosti — veliki na mah in na mah v propadanju — smo vso porabili za Leva Tolstega. Tolstoj pred smrtjo, Tolstoj med agonijo, Tolstoj po smrti; Tolstoj zdaj in vekomaj. Poleg njega, toda odmaknjeni in oddaljeni: Čehov, Gorki, Andrejev. Minilo je že leto dni, odkar je navidezni puščavnik iz Jasnaje Poljane odromal proti Astapovem in proti nesmrtnosti, in italijanska bibliografija še kar nadaljuje z zbiranjem in urejevanjem člankov, brošur, konferenc in knjig o njem. Kolos je razprostrt pod svojo zemljo in smešni pritlikavci še vedno niso opravili svoje pogrebne toalete; vežejo venčke, recitirajo roženvence in pilijo in komentirajo in komemorirajo brez oddiha.

Kdo odreka Tolstemu veličino? Tolstoj je bil velik, ogromen, globok, — v trenutkih vzvišen — prav gotovo vreden tolikšne kritike, tolikšne razlage in tolikšne zgodovine — toda ali je mar dovoljeno pozabiti, da je trideset let pred njim umrl v njegovi domovini kolos, velikan, zemeljsko delo ljubezni in bolesti, nesrečnejši v življenju, nerazumljivejši zapadnjakom, toda nemara globlji, podtalnejši in bližji bodočnosti?

In vendar je le malo njegovih del prevedenih v italijanščino — in še ta slabo in iz francoščine, in prav tako nezvesto francoskemu prevodu kakor je ta nezvest ruskemu tekstu — in tako beremo *Zločin in kazen* kakor bolj rafiniranega in manj tekočega Gaboriauja, *Zapiski iz mrtvega doma* človeka ganejo, ker pomisli na Sibirijo in na mrzlo carjevo tiranijo. Toda pravi duh Dostojevskega uide skoraj vsem: kot prijetno čtivo je dolgočasen in vznemirljiv, kot mislec je bolesten in brezutešen, kot politik negotov in nerazumljiv. Nihče izmed nas ni čutil v sebi hrepenčnega pohlepa, da bi se mu približal in tako spoznal življenje in razgonetil notranje svetove. Kakšen je bil njegov pogum, kadar mu je najbolj razbijalo srce, kakšne trdne ideje so bile zasajene v možganih tistega, ki nam je daroval dragocena čuda in kakor prepade globoke vpogleda *Idijota* in *Besov*? Tudi tisti, ki jih je to čtivo pretreslo in presenetilo, niso globlje iskali izza knjig. Človek, ki jih je spočel in razgrnil z bolečino, v največjem vrenju krvi svoje duše, med enim in drugim napadom »svete

boleznik«, ne privlači, ne zanima teh naših kritikov, ki so pripravljene nabrusiti vse ostrine analize, da lahko odkrijejo dobremu ljudstvu psihologijo prvega »profesionalista originalnosti«, ki se po vseh štirih prikobaca čez Alpe.

Krivda je seveda tudi francoska, to je samo po sebi umevno. Francija je naša poročevalna agencija svetovne književnosti, in Francija je bila pred nami krivična Dostojevskemu. Tisti viskont, ki ga je prvi odkril Parizu, je bil tudi prvi, ki ga ni razumel: gospod Vogué, tako sam pravi, je občutil ob njem neke vrste »courbature morale«, in njegovi romani so se mu zdeli »la sanctification de l'idiot, du neutre, de l'inactif«. Dostojevskij, žalibog, ni bil lepotična roža, ki bi krasil salone bonne compagnie-je, te večne in neizprosne kastratorke vsakega, ki ji ni podoben. Francoska kritika se je z njim ukvarjala zelo malo ali prav za prav nič; kdor je hotel v francoščini brati kako dobro knjigo, se je moral zateči k Merežkovskemu in k njegovemu eseju o Tolstemu in Dostojevskemu. Končno pa je tudi neki Francoz, in sicer dober Francoz, André Gide, objavil o Dostojevskem drobno knjižico, ki je prvo spokorniško dejanje latinske inteligence nasproti duši tega osupljivega slabo razumljenega.

Še pred tremi leti se je tistim, ki ne znajo ruščine, odpustil molk o človeku Dostojevskem. Zdaj pa je Bienstock izdal njegovo korespondenco, ki nas kljub nepopolnosti — manjka na primer 464 pisem, ki jih je pisal svoji drugi ženi Ani Grigorjevni — vpelje, boljše od Hoffmannove biografije, v melanholično in trdo življenje tega tako malo znanega pisatelja. Gide, tako silno delikaten in tako francosko aristokratski duh, da ga lahko smatramo za diametralno nasprotje Dostojevskega, je začel pri korespondenci in je tudi preko nje razložil nepopularnost Dostojevskega. Rezultati tega čtiva so skrajno mučni za vse tiste, ki ne berejo samo z možgani.

Bral sem to knjigo pred tremi leti, kakor hitro je izšla, zdaj sem jo skupno z Gideom prebral ponovno z isto žalostjo in potrtostjo. Življenje nobenega pisatelja ni tako daleč dezertiralo od sreče, kakor življenje tega človeka. Težka bridkost in božjastna nemirnost njegovih knjig najde tu svoj okvir, svoj izvor in svoje opravičilo. To je edina naravna resnica, ki je lahko izšla iz tega dokumentiranega in nepotvorjenega mučeništva.

Bridko se moti, kdor pričakuje, da bo bral enega izmed tistih pisateljskih epistolarijev, ki so prave antologije slikovitih strani in lapidarnih misli, kjer se jasno vidi, da je pisatelj mislil na bodoče brave in na ljubljene publikum ter se pripravljaj, oblikoval in krasil, da bodo njegovi spisi imeli tudi po smrti »dobro naklado«. To je korespondenca človeka, ki trpi, in ne literata, ki se gleda v zrcalo. Kdor pomisli na naše slavne zbirke pisem, na Aretinove na primer, ki so vendar tako bogate, živahne in pisane v okusnem jeziku, ali pa na Marinojeve, kjer se naravnost čuti preračunljiva kompozicija in bližina tiskarne, tako da se nekateri posebno uspeli odlomki (in teh je nekaj) kar večkrat ponavljajo — duhoviti opis neke zanikrne krčme je uporabljen brez vsake spremembe za neko torinsko ječo in neko francosko gostilno! — kdor pomisli, pravim, tudi na najodkritosrčnejše epistolarije tujih pisateljev, bo takoj občutil, da je ta knjiga absolutno izven vsakega literarnega truda in vpliva. Edini epistolarij, ki mu je po vsebini bolečine blizu, je Baudelairejev, ki pa se literatom ne zdi dovolj »interesanten«.

Pomislite torej za trenutek: ženialen človek, ki bi tako rad pisal, izrazil samega sebe, dal ljudem mračen in strašen svet, v katerem živi in katerega ne morejo sami odkriti; človek, ki ima razum prenapolnjen z mislimi in srce čez mero natočeno z ljubeznijo; človek, ki hoče iskati po božanski stezi umetnosti srca in duhove, ki bi lahko razmišljali in trpeli z njim in zanj; človek, preganjan skoraj vse svoje življenje, ponižan radi siromaštva, zmučen od strahotne bolezni — in kljub vsemu temu napiše več ko dvajset knjig, med katerimi je par veledel; prenaša vse muke, trpi vsa ponižanja, dela med vsemi težkočami, da bi povedal del, samo majhen del vsega tistega, kar čuti, da bi moral povedati: to je usoda Fjodora Dostojevskega. In če k temu dodamo, da je bilo to življenje siromaštva in ponižanj, epileptičnih napadov in dolgov, preživljeno z resignacijo če že ne z vedrino, s skromnostjo pravega kristjana in z vztrajnostjo stoika, se nam zdi, da bi moral kak Emerson pisati o njem pod naslovom: Genij kot mučenik.

Nemara bodo pisatelji, ki živijo od rente in tekočih procentov in ki pišejo v toplini svojega svetega studija v snobistični eleganci, zamrmrali med cigaretnim dimom: Retorika! V tej zbirki pisem je dovolj potrebnih dokumentov, ki lahko opravičijo vsako elegijo. To so dejstva in nič drugega kakor dejstva.

Najprej obsodba. Idijotska policija je iz državnih razlogov konfinirala Dostojevskega — mladega Dostojevskega, ki je začel delati, ustvarjati — v Sibirijo, v prisilno delo za deset let. *Deset let!* Deset let trdega in mizernega življenja, daleč od svojih, daleč od knjig, daleč od prijateljev in življenja; skupaj s tistimi sirovimi obsojenci, ki jih ljubimo samo zaradi njegove velike ljubezni. Kdo ne ve, kaj pomeni deset let za mladega človeka, ki je komaj začel, za pisatelja, ki se mora učiti in uveljaviti? Presekano življenje: zaostajanje za drugimi, za tekmeci; zavržen, za vedno izgubljen čas. In vendar se Dostojevski ne postavlja kakor Prometheus: ne preklinja, ne gestikulira. On piše iz pregnanstva: »Pišete mi, da vsi ljubijo carja. Tudi jaz ga ljubim.« »Car je neskončno dober in velikodušen.« Veseli se svoje kazni in trdi, da ga je novo življenje odrešilo, ozdravilo. Malo manjka, da se ne bi zahvalil tistemu, ki ga je obsodil. Brat mu ne piše po cela leta in če ga kdo opomni, naj kaj ukrene za bratovo osvoboditev, odgovarja: »Bolje bi storil, da ostane kar v Sibiriji.« Dostojevski ve vse to in namestu da bi se srdil, ga prosi še odpušcanja: »O, Miša, za božjo voljo, nikar se ne huduj; pomisli, da sem sam in vržen v stran kakor kamen; moj značaj je bil zmerom temen, bolan in občutljiv; pomisli na vse to in odpusti mi, če so moje obtožbe krivične in moje domneve absurdne. Prepričan sem, da je krivda na moji strani.«

Po desetih letih samote se vrne v Rusijo in začne spet pisati. Toda začne se tudi druga muka: siromaštvo. Skoraj vsa njegova pisma so napisana iz potrebe in ne iz zabave; pisma človeka, ki prosi, ki nima nič, ki ne more več naprej. »Il demande — pravi Gide — sans habilité, sans fierté, sans ironie; il demande et il ne sait pas demander.« Zahteva, vztraja, prosi: »V taki stiski sem, da sem pripravljen obesiti se.« »Dolgov ne morem plačati, odpotovati ne morem, ker nimam denarja za pot, to je brezupno.« »Kaj bo iz mene do konca leta? Ne vem. Glava se mi bo razbila. Nobenega človeka nimam, h kateremu bi se lahko zatekel vsaj

za majhno posojilo.« »Pisal sem nekemu sorodniku, naj mi posodi 600 rubljev; če mi jih ne pošlje, sem izgubljen.« Nekoč je bil v Nemčiji več dni zaprt v neplačani hotelski sobi, ker je zastavil tudi hlače. V Firencah, kjer je bil delj časa, je bila *Niente* edina italijanska beseda, ki se je je naučil, ker mu jo je poštni uradnik ponavljal vsak dan. In vsak teden, vsak mesec je znova pisal, spraševal, prosil: urednikom revij, sorodnikom, prijateljem, založnikom. Prosil je plačila za oddane stvari, predume za bodoče spise, posojila na še ne začeta dela, resnične pomoči. In od časa do časa je denar res prišel, toda ni zadostoval niti za poravnavo starih dolgov; po obupnem dnevu se je beračenje pričelo znova. Ko je bil star petdeset let, je pisal: »Vse svoje življenje sem delal, da bi kaj zaslužil in vse svoje življenje sem bil v neprestani potrebi.« Dostojevski je imel samo eno strast: igro. Toda ne zmeraj. Nočem ga tu opravičevati, samo povedati hočem, da ni bil to vzrok njegove večne mizerije. V Sibiriji se je poročil bolj iz usmiljenja kakor iz ljubezni z vdovo obsojenca Isajeva, materjo lenega sina, katerega je moral vzdrževati. Po bratovi smrti je imel na ramenih še njegovo družino. Da bi se rešil založnikov, da bi lažje razširjal in branil svoje ideje, je ustanavljal časopise in revije na svoje stroške, ki so pa ponajvečkrat slabo uspevali. In končno: dajal je z isto lahkoto, s katero je prosil; njegovo srce ni moglo nikdar odreči.

K pregnanstvu, k večnemu uboštvu, k bremenu številne družine in k življenju v tujih deželah dodajte še bolezen. Vsi vemo, da je bil Dostojevskij epileptičen. Trpel je že v Sibiriji, po par letih izboljšanja so postale krize še bolj pogoste in bolj strašne. Napadi prihajajo česče in so zmerom hujši; po cele dneve je otopel in izgubljen. Ne more delati in mora delati; vezan je pri revijah, pri založnikih, rad bi dobil hitro plačano, potrebuje denarja kakor vedno.

Po napadih »svete bolezni« je popolnoma izčrpan, obupan, prazen, in kljub temu mora improvizirati novele, si razbijati glavo ob člankih, končati obljubljenе knjige. »V aprilski številki *Ruskega vestnika* so najavili nadaljevanje *Idijota* in nimam še nič pripravljenega, razen brezpomembnega poglavja. Kaj naj pošljem? Zares ne vem. Včeraj sem med drugim preživel strahovit napad, in vendar sem vkljub temu včeraj pisal v stanju, podobnem blaznosti.«

V takih razmerah bi nihče ne bil zmožen napisati niti pisma in Dostojevski ustvarja veledela. Toda dobro čuti, kako ga usoda stiska. Nenehno se z grenkobo pritožuje, da ne more graditi po svoji volji, v vseh udobnostih miru, brez vsakega strahu pred obveznostjo, pred propadom, pred dolgovi. »Če bi le mogel pisati brez naglice!« Dobro ve, da bi bile njegove knjige večje, da bi boljše in v večji meri izrazile tisto, kar mu vre v prsih. In povrhu dela še s težavo. Noč in dan gara kakor obsojenec in kljub temu le počasi napreduje. Črta in popravlja neprestano in lakota je pred durmi. Nikdar ni zadovoljen s svojim delom, vedno se mu zdi, da je razbil idejo in inspiracijo svojih romanov. »Do studa sem nezadovoljen s svojim romanom — piše med tem, ko dela na *Idijotu*. — Z vso močjo sem se silil, da bi delal, toda nisem mogel; srce me boli. Zdaj se bom ves spravil k poslednjemu poskusu za zadnji del: če mi bo uspelo roman popraviti, bom ozdravljen, če ne, sem izgubljen.« Ko je dal svetu že tri veledela, je rekel: »Skrajni čas je, da napišem kaj resnega.« In

kasneje: »Pomislite, kadar včasih izpovedujem samega sebe, z žalostjo zapazim, da nisem izrazil z besedami niti dvajseti del tistega, kar bi hotel povedati ali česar nisem znal povedati. Edina moja rešitev je upanje, da mi bo Bog dal nekega dne toliko moči in inspiracije, da bom lahko popolnoma povedal in razložil vse tisto, kar nosim v svojem srcu in v svoji domišljiji.«

V vseh zgodovinah literatur ne poznam bolj ganljivega primera tragedije pisatelja, človeka-genija. Vse je proti njemu, vse ga skuša potolči, zmanjšati, uničiti. Obsojen je v prisilno delo, v ubožstvo, k naglemu pisanju; v najboljših trenutkih ga napada grozovita bolezen; njegovi možgani niso gibki; njegova inteligenca ni zadovoljna in smatra delo svojega življenja samo za začetek in ostanek vseh čudes, ki jih vsebuje. In kljub temu so tiste strani, ki jih s trudom iztrga mizeriji, boleznim, snu in obupu, med najboljšimi svetovne literature. Ali ni bilo prav, da bi ta bolesteni čudež poznali samo tisti, ki poznajo njegove knjige — in ne vseh. Nikar ne govorimo: Pustimo človeka, samo delo nas zanima. »Evidemment — tako odgovarja Gide — mais l'admirable, ce qui reste pour moi d'un enseignement inépuisable, c'est qu'il l'a écrit *malgré cela*.«

Nietsche, ki ni bil mehak človek, je napisal: »Dostojevski... edini, ki me je kaj naučil v psihologiji.« Točno: Le redki so bolje kakor avtor Podtalnega duha osvetlili temne vijuge človeške duše. Ampak še vse nečesa drugega se lahko naučimo od njega: čudovite moči premagati svojo lastno usodo in izruvat iz strupov življenja večno pijačo umetnosti.

(1913)

(Iz knjige »24 cervelli«; prevedel C. Kosmač.)

IZGUBLJENI BIČ

MILENA MOHORIČEVA

Mali Janezek je sedel na bukovem štoru ob cesti in je neutešno jokal. Njegovega krčevitega drgetanja bi se bil usmilil sivi lapor, če bi mogel.

: »Kaj ti je, Janezek?«

»Mama, moj biiič!«

Vsak *i* je bil tresljaj zase, oblivali so ga hudourniki solz.

»Kakšen bič, Janez?«

»M--o--o--oj biiič--«

»Nikar ne joči, Janez, govori!«

Janez sploh ni mogel govoriti, če bi se še bolj potrudil, žalost mu je vzela besedo.

»Bova pa drugega naredila.«

»Neee, moj bič--«

Tokrat je Janez še z nogami pomagal, cepetal je, da bi bolj povdaril svojo odločno, neomajno voljo, da hoče prav ta bič in nobenega drugega na svetu. Seveda je bilo to cepetanje tudi nekoliko sumljivo. Kadar se človek preveč jezi, je vedno sam kriv, pa bi to zavest rad prikrikl sebi in drugim.

»Vidiš, Janez, kam si ga pa dél?«

»Neee veem—«

»Nikdar ničesar ne spraviš. Potem je pa joj!«

Zdaj je zadela šele ob pravo strunico. Janezov jok, ki je bil doslej bolj svetlega značaja, uglašen je bil bolj na *i* in *e*, se je zdaj prelil v *o* in ne samo v *o*, ampak že v *uuuuu*. Tako je jokal, da še sedeti ni mogel več. Vrgel se je v travo, podprl glavo z rokama in izročal solze materi zemlji.

»Glej ga, metulj, Janez! Skoči za njim!«

Sicer bi bil Janez ves v ognju tekel za motovilčkom. Zdaj? Zdaj še slišal ni ničesar.

»Pojdi, Janez, bova nesla pujskom kosilo.«

Tudi nič.

»Pojdi, Janez, piškote imam zate.«

Zdaj se je Janez ustavil. Sedel je in pobaral:

»Kaj imaš?«

Mati je bila že vsa vesela, da bo zamašila njegova usta, upala je, da bo največje gonilo Janezove narave, požrešnost, premagalo njegovo žalost.

A kaj se je godilo v Janezku? Zakaj je bilo, kakor bi odrezal njegov jok? — Ob spominu na piškote se mu je zbudilo poželenje po sladkem ugodju. A le za trenutek. Prvič v življenju je premagal svojo požrešno željo, bila je tako neznatna vzpričo njegove velike izgube! In proti vsemu pričakovanju je Janez zopet zajokal.

*

Kaj je bilo s tem nesrečnim bičem? Bila je stara veja, nanjo so mu privezali kos vrvi. Vse dni je bil nato izredno priden in se je prekrasno igral.

»Mama, brž me obleci, moram gnat na pašo.«

Ko ga je oblačila, je Janez čebljal pol zase pol materi.

»Veš, toliko dela imam s to živino. Samo garat' in garat' mora človek, pa še vse skupaj ni nič!«

Mati se je nasmehnila, ker se je spomnila Čobalovega očeta in njegovih besed.

»Oh, ti ne veš, kâkó je ta moja Liška; takó je požrešna, da je kar grdó. Zmerom mi hodi v sosedovo deteljo. — Veš, potem pa sosed mene krega.«

»Beži, res?«

Ja, já, še kakó hud je bil včeraj.«

»Si že slabo pazil nanjo.«

»Ti, mama, moja Rdečka je pa včeraj dobila telička.«

»Kako?«

»Telička je znesla, pravim. Ves majhen je in vsega je polizala. Potem se je mleka napil — danes je že velik.«

»Ti si mi prava čenča, Janez! Jest pojdi.«

Ves čas, kar je bil na počitnicah, je imel toliko dela, požiral je kar na debelo in še za čebljanje ni imel časa. Ko je odložil žlico, si je obrisal usta in hotel kar naprej k svoji živini.

»Janez, umila se še nisva.«

»E, se bova pa zvečer.«

»Krave te ne bodo ubogale, če boš umazan. Vsak dan se umivajo.«

»Hó, hó, in so tako umazane? Kje imajo pa vodo, kaj?«

Kljub ugovoru je bila že z vodo za njim. Gledal je mrko izpod čela, ko je prišla do ušes, je zatulil.

»Saj vendar vidiš, mama, da nimam časa.«

In že je bil pri omari.

»Čakaj, Liška, da te odvežem, boš šla na pašo — Ohá, Rdečka, kaj se motoviliš? Ven pojdi! — Oh, kakšno pa imata zopet. Saj pravim, kar ven in ven bi moral biti z vilami za vama, kidati in nastiljati.«

»To ti je res čudno«, si je mislila mati, »kako ti vsako besedo pobere. Govori kakor Čobalov oče, če se odpravlja na pašo.«

Natančnega števila Janczovih »krav« ni bilo mogoče ugotoviti. Bilo jih je zdaj več, zdaj manj, kakor je naneslo. Včasih sta bili samo Liška in Rdečka, včasih še Breza in katera druga.

»Hé, na vódo! Boš šla, Liška? To je sosedova detelja, té ne smeš.«

Ker »Liška« ni ubogala, je zamahnil z bičem. Takoj so šle krave lepo v redu do vode. Tam pri koritu je nekdo moral piti in ker bič ni znal in mogel, se je sklonila nad vodo edina »kravica«, Janezek. Mater je zaskrbelo:

»Janez, žabe se ti bodo zaredile v želodcu.«

»Saj nisem jaz pil, saj so krave!«

In odgnal je svojo živino na pašo.

»Veš, mama, zato, da bodo imele dosti mleka.«

Šel je na travnik ob obronku gozda, švigal je s svojim bičem, da je bilo strah in groza, in je preganjal svoje krave. — Oglasila se je kukavica in Janez ji je odgovarjal; tako dolgo sta se pogovarjala, da se je kukavica naveličala in je umolknila. A Janez ji ni in ni dal miru, klical jo je toliko časa, da se je spet oglasila. — Tudi z drugimi ptiči se je Janez razgovarjal. Sinica, ščinkavec in taščica so se mu odzivali. Prav gotov in trden Janezov žvižg sicer še ni bil, toda ptiči niso bili tako natančni in so se mu rade volje odzivali. Na svoje žvižganje je bil Janez prav posebno ponosen.

»Kajne, mama, tak velik fant pa že mora žvižgat'«

Seveda so mu krave spet nagajale.

»Zdaj pa kar domov, porednice! Nič več se ne boste pasle.«

Švigal je z bičem, malo je žvižgal, potem si je še katero zapel, pa je bil že pred hišo.

Mama, odpri, da bodo šle krave v hlev.«

»Tako, zdaj pa oba konja izpusti! Pa zares, mama!«

In mama je morala trdo odpirati in zapirati vrata, da je slišal, kako so zaropotala.

»He, Pram, stoj, da te naprežem! Pa ti, Luca, nikar ne braj, če ne te bom! Al' boš dala mir ali ne?«

Njegov bič je švigal po zraku, potem je sedel Janez na »voz«, na star bukov štor ob cesti in se vozil po svetu.

»Veš, mama, danes sem bil v Ljubljani.«

»Kako je bilo?«

»O čist' dob'r.«

»Kaj si videl?«

»Kaj? Hiše, tramvaje, avtomobile. — Mama, mi boš kupila avtomobil, kadar boš imela mnogo denarja?«

»Seveda, Janez, takrat ti bom vse kupila.«

»Veš, kaj sem še videl? Medveda! In kakšen je bil. Rjav in strašno kosmat. Ko bi ga ti videla, bi se ga tako bala!«

»Misliš?«

»Ja, já, in šele cigana! Ves črn je bil in grdo je gledal. — Mama, kaj cigani res otroke kradejo?«

»Ne vem. Pravijo, da so jih v starih časih res kradli. Zdaj imajo menda svojih dovolj.«

»Zakaj pa rabijo otroke, če imajo medvede in opice? Veš, jaz mislim, da ljudje samo otroke tako plašijo.«

»Že mogoče.«—

Drugič se je Janez spet vozil bogsigavedi kod.

»Ti, mama, veš, kaj sem videl?«

»No?«

»Razbojnike!«

»Razbojnike?«

»Mhm! Vozil sem se lepo po cesti pa ti skočijo na voz. Pet jih je bilo. Jaz sem kar puško pograbil in sem jih ustrelil. Dva je pa Pram obrcal in takoj sta bila mrtva.«—

»Ne vem, kaj bo z našim Janezom, saj se mu blede pri belem dnevu.« Janez pa se je že vozil na Triglav.

»Kaj je Triglav, Janez?«

»Oh, ena gora!«

»Kako boš vozil s konji navkreber?«

»I, kako pa k nam pripeljemo? Po cesti, mama.«

»Kaj boš tam?«

»Zlatoroga grem iskat. Veš, dal mi bo svoj zlati rog, z njim bom odklenil bogatinova vrata. Hoj, tam je vsega dovolj.«

»Kdo ti je povedal?«

»Čobalov oče. — Veš, Pram bo šel z menoj. Naložila bova zvrhan voz zlata in ga bova tebi pripeljala.«

»Kaj boš z denarjem, Janez?«

»Ti mi boš kupila avtomobil, pomaranče, in, in, veš kaj, mama?«

»No?«

»Čakaj, da se spomnim.«

*

In Janez je bil ves čas presrečen. Bič mu je pričaral konje, voz, daljne ceste in čudovite prigode, kakor jih oko ni videlo, uho ni slišalo. — Zdaj pa je neutolažno jokal za bičem. Vse ga je iskalo po hiši. Ni ga bilo in ga ni bilo. Mati je poiskala drugo vejo, privezala je najo drug konec vrvi. Janez je kar naprej jokal.

»To ni moj biiiič.«

Vse je bilo izgubljeno. Čudovita zgradba njegovih sanj se je zrušila. Neskončna sreča, ki je v neomejenem gibanju fantazije, je bila na vekomaj izgubljena. Stena se je dvignila med sanjami in resnico in to doživetje je bilo tako bolešno, da ga je tiralo v obup. Na svetu ni bilo tako močnih zatvornic, da bi zajezile veletoke Janezovih solza.—

Tedaj je prišel po cesti Čobalov oče.

»Hoj, Janez, kje si pa pustil krave in konje? Kar na paši, kaj?«

Na travniku je našel Janezov bič.

Kakor bi odrezal, je otrok utihnil. Oči, ki so bile še vse rdeče od joka, so se nasmehnile. V modrini teh oči se je zalesketala popolna sreča.—

Kam se je odpravil Janezek zdaj?

Sicer res ni povedal, kam se je nameril, a vse kaže, da je pognal svojega Prama proti nebu, kamor še ni stopila človeška noga, iskat solnca, ki se je že ves dan kujalo za oblaki.—

Zdaj je šel lahko kamorkoli, nič mu ni več kalilo veselja, nič ga ni oviralo. Saj je imel zopet svoj bič. In z njim mu je bilo dodeljeno vse, kar si je želelo njegovo srce.

Tako je menda z vso človeško srečo na zemlji.—

IVAN ALEKSANDROVIČ GONČAROV

ALFONS PAQUET

1

Kdo neki je korpulentni pisatelj z apatičnim obrazom in zamišljenimi očmi, ki posluša pred cerkvenimi vrati zadnji pogovor med Andrejem Ivanovičem¹ in propadlim Zaharjem², ki sedaj berači? Ali je to avtor Oblomova sam, sam Ivan Aleksandrovič Gončarov, ali pa smo morda že večkrat srečali to podobo pisatelja, pisatelja iz docela določene evropske dobe, ki se je odlikoval z obširnimi in mogočnimi epskimi romani, v katerih je upodobil svoj čas? Fotografija Gončarova iz šestdesetih let — umrl je 1891 v Petrogradu — ga kaže kot gospoda z dobrohotnimi potezami, z zalizci kakega penzjoniranega generala in s cigaro v ohlapno povešeni roki. Ob njej se spomnimo sličnih starejših, korpulentnih gospodov, ki si brez njih ne moremo misliti zgodovine devetnajstega stoletja. Pričeti smemo s starejšim Jeanom Paulom, toda še bolj nam je pred očmi Adalbert Stifter, ki mu je njegov sodobnik Gončarov po svojih premišljenih karakterizacijah in po svojih blestečih in zgoščenih pokrajinskih opisih tako zelo podoben. Pod zunanjo apatijo skrita živost nas spominja Balzaca in Flaubertja. In če smemo od epike, ki ji je smoter pesniško oblikovanje splošnih življenjskih prilik, preskočiti k epiki, ki na znanstvenem področju ustvarja vélike sisteme, obširne monografije in razčlemba celih življenjskih kompleksov, potem smemo za trenutek podobo tega Rusa primerjati s podobo velikega Švaba Friedricha Lista, tragičnega sistematika politične ekonomije, kateremu ni Gončarov po svoji telesnosti nič manj podoben kakor morda — Renanu. To je tip pisatelja iz srede devetnajstega stoletja, ki je pomemben najprej zaradi negativnosti in sicer, ker se je odvrnil od neke docela določene romantike. Njegova pozitivna poteza pa je fantazija, ki se oživlja ob realistični, kritično-stvariteljski objektivnosti do življenjskih pojavov. Iz tega, kako so bili ti resnično stvariteljski duhovi, katerih strastni odnos do svojega časa se kaže v njihovi izberi snovi, neposredno blizu življenja,

¹ Andrej Ivanovič Stolc, ena izmed oseb, ki nastopajo v romanu.

² Zahar je sluga Ilje Iljiča Oblomova.

lahko začutimo nekaj, kar je podobno tragiki nekakšne prisiljene zunanje pasivnosti. Ali ni čudno, da možje s toliko duha, s tako visokim intelektom, s tako jasnim pogledom za notranje življenjske odnose niso bili poklicani za neposredno reševanje nalog, ki se je zdelo, da jih na vseh koncih zastavlja preoblikovanje družbe. Toda te naloge so bile v čisto drugačnih rokah in izpod množice shematičnih rešitev so se pojavile one vélike krize, ki so si v začetku dvajsetega stoletja naše duška v ostrih socijalnih in nacijskih konfliktih. Kaj vemo o kemizmu stvari? Nemara je bilo potrebno, da je čas, ki je v notranjosti že vrel, iz svojega kipenja takorekoč izločil velike opazovalce in vidce. Za ceno osebne odpovedi so si véliki pisatelji one dobe odkupili dela, ki so nam jih zapustili kot dokumente svojega časa.

Doba Oblomova je na zunaj tako pristrčni in miroljubni čas tridesetih, štiridesetih in petdesetih let. Le počasi se jari mirna, kakor ogledalo čista gladina; celo v mišljenje Oblomova se ob priliki prikradejo sence nerazumljivih tujih dogodkov, vesti o vstajah, vojskah, revolucijah, ki so daleč nekeje zunaj pred vrati Rusije; te vesti pripravijo junaka romana samo do zehanja. Nekaj časa se je res zdelo, da se bo neutrudnemu Andreju Ivanoviču posrečilo zbuditi svojega lenega in zanikrnega prijatelja Ilijo Iljiča: Oblomov že zahaja v družbo, se skrbno oblači, se začne udeleževati najrazličnejših prireditev in zanima se celo za svoje posestvo. Toda potem se pogrezne spet v apatijo in živi tja v en dan; doživlja usodo posestnika in plemiča, ki je odšel v mesto in tam obvisel, ki se za svoje posestvo, za »tristo duš«, za ceste, za nove zgradbe, za upravne prilike domače gubernije ne briga, osamljenec, izkoreninjenec, docela nepotreben človek v poslovnem, elegantnem in precej praznem kolesju glavnega mesta. Sanjač, ki si vsekakor lahko privoščiti svojo spalno suknjo, copate, naslanjač in obilno kuhinjo, zakaj ta doba ima kljub vsemu neko razumevanje za take ljudi; ljudstvo samo jih nosi s seboj. Končno celo sam Andrej Ivanovič skrbi za reden dotok Oblomovih dohodkov in gleda, kako bi ga rešil iz krempljev Tarantjeva. Toda že je nekaj bolestrnega, melanholičnega v tej tihi zamišljeni existenci; obdaja jo neki sovražni in razkrajajoč element. Odkar je v mislečih plasteh tedanje ruske aristokracije za kratek čas vzplamenel idealizem, odkar je bila zlomljena decembrska vstaja (1825), je na zunaj mirna Rusija carja Nikolaja I. dežela notranjega neugodja. Nezadržno se vrši vznemirjajoče preoblikovanje družbe; včasih se napolni atmosfera s komaj vzdržno električno napetostjo, ki se v naslednjem trenutku spet docela poleže. Še vedno teče življenje zahoda skozi zatvornice, ki jih je odprl Peter Veliki. Toda tudi nasprotni tokovi so tu. Klinična slika Oblomova je jasna. On je psihonevrotik. Vidimo ga, kako sredi tlačanov in zajedavcev, docela nesposoben, da bi mogel slediti svojega kvišku stremečega prijatelja ali da bi mogel dati svoji ljubezni do Olge realno obliko, nazadnje zaradi svoje nedelavnosti propade. Umre za navadno apopleksijo kot žrtev dobrega jedenja, preobilnega žganja in zofe. In vendar, ko umre, ga svojci resnično objokujejo. In še njegov mirni grob, ki ga obkroža španski bezeg in vonj od pelina, je kontrast svoje okolice. Kolika umetnost, da je znal pesnik tega negativnega junaka, najbolj pasivnega nemara, kar jih pozna svetovna literatura, prikazati kot tragično figuro. Kaj vse je mogoče! bi lahkomišelnost vzkljknili, če bi nad prav tem

Oblomovim ne bdel »obilni pisatelj z zamišljenimi, takorekoč zaspanimi očmi«. Oblomov, katerega detinstvo je bilo tako srečno, ki je v lenivosti zapravljal svoja moška leta, katerega nazori o ljubezni, zakonu in o medsebojnih človeških odnosih govore o čistosti in plemenitosti njegove duše, on, katerega prijateljstvo do Andreja Ivanoviča je eno najnesebičnejših in najprisrčnejših moških prijateljstev, on, ki je s svojimi belimi rokami prišel kot neomadeževan gledalec na svet in bil baš dovolj vzgojen, da je lahko užival svoje časne dobrrote, on, ki je končno napravil iz oblomovščine filozofijo in našel popoln mir v njej, je živel... In prav tako je moral živeti. Nekega dne se je Rusija zavedela, da je bila s tem pogojena njena najbolj notranja poteza. Oblomovščina je postala simbol za rusko bistvo in roman Gončarova ena izmed neminljivih časovnih slik v galeriji devetnajstega stoletja.

2

Čas biedermeierskega človeka ni bil čisto tako prisrčen in miroljuben, kakor si ga predstavljamo. Ruski biedermeierski človek je dedič kulturnega stanja, ki sega še nazaj pred Katarine in pred silovite reforme Petra Velikega. Njegov socialni tip ni stremuški uradnik, niti na same užitke misleči trgovec in tudi ne iz vaške skupnosti izločeni kmet, ki bi kot delavec stopal v robato plast proletarijata. To so tipi, ki so stopili v ospredje šele za vlade Aleksandra III. in Nikolaja II.; preoblikujoči se tip vlastelina in kmeta se je le počasi in navidezno umikal v ozadje. Šele danes vidimo, da je bil agrarni tip v Rusiji zmerom odločilen. Ta je pravi nosilec narodove volje. Mogoče, da je bil v Leninovi Rusiji razred industrijskega delavstva najzavednejši, da je postal nosilec ideologije in je izvršil takorekoč tehnično delo prevrata, toda kot resnični nosilec narodne sile in kot potrditelj izvršenih dejstev se je s silno samo po sebi umevnostjo pojavil za delavcem ruski kmet. Socialna tipa agrarnega človeka sta bila do prehodne dobe vlastelin in nevoljnik. Ti so se sicer v mnogih primerih selili v mesta in postajali uradniki ali posli, toda nova tipa, trgovec in delavec, sta bila docela neodločilna, še čisto neopažena. Toda če kdo že ruskega biedermeierskega človeka ne razume, kako naj razume velike pojave, ki so pripravljali prihod novega človeka? Kako naj razume nihiliste, narodnike, socialne revolucionarje in usmerjenost vse revolucionarne inteligence, ki se neprestano ukvarja s problemom zemlje in kmeta? V stari Rusiji je vladal statični princip in sicer trdovratneje in trše kakor v ostali Evropi; tu je bil ta princip še ena izmed življenjskih sil, ki je bila religiozno zasidrana in katere glava je bil car. V nasprotju z ostalo Evropo si je ta princip ustvaril svoj izraz v literaturi slavofilov, — ki je vendar že sama izraz od zapada dokončno zbujenega in zaradi veličine celotnega sveta vznemirjenega rusovstva.

Prva kal za roman o Oblomovu se je začela razvijati v prvem romanu Gončarova, v »Vsakdanji zgodbi«, ob času, ko je Ivan V. Kirejevskij v svojem slovitem pismu, naslovljenem na grofa Komarovskega, pisal »O značaju evropske omike in o njenem razmerju do ruske omike.« Ruski mislec postavi notranji mir, tiho trdnost in primitivno lepoto starega, skoro sanjavega, v svojih osnovah krščansko-komunističnega ru-

skega bistva nasproti dinamičnemu zapadnemu duhu, ki mu ni nobena stvar nedotakljiva, ki se kar prehiteva s svojimi novotarijami, in ki ga Kirejevski imenuje satanski temeljni princip v nadprodukcijo usmerjenega pridobitnega življenja; nedoločene, a vendar naravne odnose starega patriarhalnega reda konfrontira z rimskimi pravnimi oblikami, v katerih je vse določeno, do zadnjega logično izvedeno in ki so nastale iz boja vsakega posameznega proti vsem. Duhovne posledice vélikega Petrovega poizkusa, da bi strnil bodočnost ruskega naroda z bodočnostjo Evrope, se kažejo še pri poznejših rodovih. Ker je nesposobna, da bi se temu upirala, vsesava vsa Rusija, oficijelna prav tako kakor opozicijska, element tuje oblastiželjnosti in išče le primernih oblik, da ga lahko prilagaja splošnemu čustvovanju ruskega življenja. Vladna politika nasproti revolucionarnim, internacionalnim gibanjem obstoji v tem, da jih kakorkoli nasilno zaduši; tu se pričinja notranji boj za premoč. Gončarov se v teh razgibanih letih političnih in literarnih bojev vidno niti najmanj ne udeležuje. Bil je sin premožnega trgovca v provincijskem mestu in je do dvanajstega leta obiskoval eno izmed običajnih šol, ki jo je podpiral kak knez in vodil duhovnik, pozneje je absolviral historično-filološko fakulteto na moskovski univerzi in nastopil nato uradniško službo prevajalca v finančnem ministrstvu v Petrogradu. Nekaj časa je bil celo urednik nekega oficijelnega časopisa in je opravljal do 1873 službo cenzorja v višji poštni upravi. Kot visok uradnik, na zunanji popolnoma spravljen s svetom, se ni mešal v njegovo početje. Stvarem, po katerih je kot duhovni človek stremel in je videl, da prihajajo, se ni mudilo. Bil je zastopnik flegmatičnega elementa ruske narave, ki jo poleg sangvinične in strastne povesod nahajamo. Samo s takim takorekoč negativnim občutkom za čas je mogoče postati Homer. Gončarov ni Rusije nič manj ostro spregledal kakor katerikoli veliki pisatelj njegovega časa; na sliki, kakor jo je narisal Gogolj, se je do tedaj še prav malo spremenilo. Tudi Gončarov, poleg Gogolja največji humorist ruskega jezika, vidi groteskni, surovi, srce pretresujoči humor ruskega življenja. Njegovi trije romani kažejo, do kakšne mere je ta realistični opazovalec sprejel vase notranji konflikt dobe preprosto kot del njene resničnosti. Tudi v njem se borita obe duši, ki sta se borili v Gogolju in Turgenjevu ter se v Dostojevskem in Tolstem v krčih zvali do apokaliptičnih višin.

3

Oblomov je soroden vlastelinu Tjetnikovu iz Gogoljevih »Mrtvih duš«. Toda ta je v »Mrtvih dušah« samo eden izmed mnogih tipov, postranska oseba, ena izmed sarkastičnih stvaritev v originalni in na figurah bogati sliki ruskega življenja. Napraviti Oblomova za junaka vélikega romana je nekaj drugega kakor pa napraviti za to Čičikova. Pri Oblomovu ni prav nič »hohštaplerskega«. Vse je solidno: poreklo, eksistenca, celo razglabljanje o stvareh življenja. Nobeno nasprotje v njegovem karakterju ni prezrto in smešnost njegovega bistva ni zmanjšana. Toda mi ljubimo tega Iljo Iljiča. On ni človek, ki živi v oblakih kakor slepar Čičikov. Ko se za večno poslovi od Olge, pravi ona: »Ljubila sem *bodočega* Oblomova. Ti si mehak, pošten, Ilja, ti si nežen kakor golob... Ali

nežnost, kje je ne najdeš...« In ubogi Oblomov je ves strt in povesi glavo. Zadelo ga je v dno srca.

Bralec je nedvomno često pripravljen izreči o Oblomovu docela omalvažujočo in uničujočo sodbo. Toda vedno znova začuti, kako mu je človeško blizu in razume Zaharjev krik na njegovem grobu in besede te napol živalske kreature: »Bog mu bodi milostiv! Živel je, da bi bil ljudem v radost, živeti bi moral sto let.« Pridobil si je naklonjenost in zvestobo.

4

Ko je njegov prvi roman »Vsakdanja zgodba« že izšel — (vzgojni roman, v katerem avtor prikazuje, kako usoda obdeluje mladega človeka, da bi postal počasi uporaben član družbe, delo, ki je s svojo svežostjo in pristno življenjskostjo vzbudilo toliko pozornost, da ga je kritika navdušeno pozdravila) —, se je Gončarov kot sekretar viceadmirala grofa Putjatina odpravil na potovanje okoli sveta. Za avtorja Oblomova je značilno, da je njegov dnevnik s tega potovanja popolno nasprotje kakega romantičnega potopisa. Divjost in veličastnost narave mu izvaljata izraze neugodja in odpora. Silni vihar, ki ga je doživel, ko so jadrali okoli Rrta dobre nade, se mu je zdel nesmiseln; ko so elementi najbolj besneli, se je ves premočen ravnodušno odpravil v svojo kabino, da bi se preobul in preoblekel. Pri Nagasakiju je opazoval japonsko obalo: »Kakor tudi je oni grič zelen in domačnosten, mu vendar nekaj manjka; kronati bi ga morala dvorana s stebri ali pa selski dvorec z balkoni na vseh straneh, s parkom in vrtnimi stezami. Tam po obrežju bi morali do morja speljati pot in zgraditi pristanišče s puhajočimi parniki in sem ter tja hitečimi ljudmi... Tu bi morala biti tudi skladišča in pred njimi gozd jamborov...« »In kaj bi tudi z divjim in grandioznim?« se vprašuje Oblomov, ko opazuje pokrajino, ki obdaja domače posestvo Oblomovko. »Morje napravi človeka le melanholičnega; če ga pogledaš, bi najraje jokal.« Tudi gore in prepadi so za tega pesnika malo mikavni. »Niso ustvarjene človeku v razvedrilo. Grozljive so in strašne.« In vso svojo ljubezen posveti tihim kotičkom, toplim prijetnostim in skromnim vsakdnevnim radostim, mehki valoviti pokrajini v srcu Rusije, katere hribi so samo modeli onih strašnih, visoko nakopičenih pogorij in na katerih sedimo, da globoko zamišljeni opazujemo solnčni zahod. In z vso neprisiljeno prostodušnostjo ruskega Homerja nam riše enakomerni tek letnih časov, samo sebi zadostujoče, vedro, udobno življenje na posestvu, večni topot sekala v kuhinji, opoldansko spanje, obede, pitje čaja, pogajanja s kuharjem, smeh teh srečnikov, ki se pollašča vse hiše: »Vsi so se smejali, naenkrat in nepopisno, kakor olimpijski bogovi.« In še predno se z Oblomovim dobro spoznamo, nam pesnik popiše njegovo sobo v mestnem stanovanju, sobo na prvi pogled prekrasno opremljeno, s pisalno mizo iz mahagonija, z dvema svilenima zofama, z vezanimi stenskim preprogami, s svilenimi zavesami, a tudi s pajčevinami, z nepomitim krožniki, s suhim tintnikom polnim muh itd. Prav tako nas povede tudi v kuhinjo dobre Agafje Matvejevne: »Blazine so bile bele kakor sneg in so se kakor gora kopicile skoro do stropa... Kanarčki so ljubko peli, geranije in hijacinte so razširjale po majhni sobi vonj, ki se je prijetno mešal z dimom havanske cigare.«

Ilja Iljč živi sybaritsko in propade v tem »zlatem okviru«. In v tem zlatem okviru patriarhalnih prilik nam Gončarov prikazuje oblomovščino — vso staro sveto Rusijo z njenimi zanemarjenimi vlastelinskimi dvorci in njihovimi nekoristnimi pohajkujočimi posli, z obubožanimi, goljufivimi in pobegavajočimi kmeti, vlastelinsko življenje z vsemi gostijami pri krstih, pogrebih, svatbah in z vso zehajočo duhovno praznoto. In še z njeno religioznostjo, ne posebno globoko in gorečo, toda s stanovitnimi starodavnimi oblikami, s toploto, ki družji v skupnost vse člane naroda. Oblomovka je zemlja, kjer se zgodi samo to, kar je prijetno in udobno, in kjer varhinje in dojlje obetajo mladim Oblomovom, da bo Oblomovka v bodočnosti še lepša. Tej Rusiji ne manjka nobenih dobrih srčnih lastnosti. Toda v njej ne živi tudi nobena stvariteljska, jasnovidna misel.

Z natančnostjo in mirom opazovalca, ki mu kljub vsej tej udobnosti ne uide niti najmanjši simptom propadanja, nam pesnik riše karakterno sliko Oblomova. Kakor je, po sodbi sedanjega ruskega psihoanalitika, prof. N. E. Osipova, ki se je v nekem predavanju v Pragi ukvarjal z osebami Gončarova, Olgina srčna neuroza prikazana edinstveno eksaktno in živo — (toda s kolikšno umetniško nežnostjo spremlja pisatelj tudi Olgino prebujenje iz sanjavosti mlade deklince v zavedno čisto ženskost ljubečega bitja, razvoj novih strani njenega razuma in značaja ter lahko boleznost in skrajno občutljivost njene narave; zgolj posameznosti, ki povečavajo vtis življenjske resničnosti) — prav tako v celoti pravilno podana je tudi duševna patologija Oblomova. »Njegov slabotni libido,« pravi psihoanalitik, »ki se v detinstvu izraža v ljubezni do matere in do domačega ugodja, se z leti spremeni v izrecno nagnenje do sanjarjenja in pasivnosti. To duševno stanje Oblomova se komplicira še zaradi bigamičnega konflikta.« »Sicer pa se kažejo pri Oblomovu še druga nagnenja; tako v zgodnji mladosti nekatere sadistične poteze, ki jih opazimo enkrat tudi v njegovem razmerju do Olge.« Z eno besedo, razvoj Oblomova je obstal na otroški stopnji. Tudi ko je bil že dorasel, ni prišel preko gotovega stadija duševnega razvoja. Fantazija, izvornost, svežost, darovitost in surova moč so v takem človeku močnejše razvite kakor pa lastnosti razuma, ki jim pravimo preudarnost, vztrajnost, samobvladanje, gospodarnost. Ali je to le usoda nekaterih posameznih? Ali pa je veljavna trditev, ki jo včasih slišimo, da se ruski človek v splošnem začne že pri štiridesetih letih starati in preneha biti ustvarjalen? Potem bi bil Oblomov nasprotje k »Rudinu« Turgenjeva. Doba, ki se je nehala s Potemkinovimi dejanji, doba Pavla I., Aleksandra I., skoro vse »velike epizode« ruske politike — do sedaj prav do mandžurske in svetovne vojne — so se pričele s silovitostjo parnega valjarja in razgrinjale perspektive, pred katerimi je človeku zastajal dih, a so obstale končno v močvirju. Zdi se, kakor da ni več naroda, ki bi tako kot ruski občutil silno potrebo, da utrdi svojo dušo, da gradi mostove v svet in da se žrtvuje poboljšanju vsega človeškega rodu. Ali bo Rusija s silnim naponom volje kdaj premagala usodo, ki se zdi, da ji je dana s skrivnostno biologijo vzhodnega bistva?

V svojem čudovitem vzgojnem romanu, čudovitem zato, ker ni v njem prav nobenega pedantstva, postavlja Gončarov nasproti lenemu, brezlobnemu, nasprotujočemu si Oblomovu, temu junaku visokih besed in

pomanjkljive dejavnosti, postavo na pol Nemca, Andreja Ivanoviča Štolca. Gončarov postavlja rad taka nasprotja. V vsem delu je Štolc edina v nekem višjem smislu aktivna, moška figura. To je mož, ki si odgovarja za svoje življenje. V Rusiji pravijo o tem Štolcu kaj radi, da je konstruirana in neživa postava. Saj je Nemec zaradi svojih sposobnosti spoštovanja vreden, tudi kot človek je zanesljiv — v ostalem pa trga drugim narodom paradiz iz rok, ker jih sili, da morajo delati in skrbeti. Kaj pa je ruski paradiz? Oblomovščina... Avtor se je kasneje v nekem avtokritičnem popisu svoje starosti, ki ga je priobčil v obliki razprave, branil proti številnim ugovorom, vprašanjem in očitkom, ki jih je doživel zaradi te postave. »Tedad ni bilo nobenega takega Rusa,« se na kratko opraviči. Zanj je bila Štolceva postava izraz neusmiljeno občutene resnice. In vendarle je Gončarov opremil Andreja Ivanoviča z vsemi dobrimi lastnostmi, ki jih more imeti dostojen karakter, radoživ, odkrit, nežno čuteč človek, dejaven, pošten mož ter dober in lojalen prijatelj in tovariš! In če žanje končno sadove srečnega in delavnega življenja, ki jih njegov študijski kolega, katerega življenjski tek se je začel pod veliko ugodnejšimi pogoji, ni dosegel, jih ne žanje brez truda, ne brez lastnega boja in tudi ne s kakršnokoli zvijačo. Pesnik govori o neki romantični žalosti, ki obide enkrat Olgo ob strani svojega soproga, toda ta žalost ni tako važna, nemara je samo posledica njene telesne šibkosti. Skoro z navdušenjem popisuje Gončarov lepi, bogati razvoj njenega karakterja do podobe svoje vrednosti in svoje samostojnosti se zavedajoče ruske žene. Gončarov vidi resničnost in nade in zre nanje kakor milo nebo, ki nam kaže vse v dobri, prijateljsko pravični luči. Širok je; njegov pogled sega od vseh oblomovskih vsakdanjosti in navivnosti pa neposredno do pravljичnega sveta staroruske legende; sega od nervozne, muhasto prenapete romantike ljubezenskega konflikta med Ilijo Iljičem in Olgo pa do finih, ženskih vzgibov, ki se po razhodu z Ilijo pojavijo v Olgini duši in se iz v začetku neinteresiranega zaupanja polagoma spremene v novo ljubezen, v ljubezen do njenega bodočega soproga, do Andreja Ivanoviča.

Toda če natanko pogledamo, je sreča, ki obdaja Olgo, vendarle nekoliko filistrska. Drži se je rahlo neugodje, nekaj bralčeve ironije. Kako bi se šele izoblikoval zakon z zbujenim, »bodočim« Oblomovom.

5

Gončarov je označil svoj roman o Oblomovu za »spanje«. Svoj enajst let pozneje napisani in še veliko obsežnejši roman »Obrov« pa je imenoval »prebujenje«. »Obrov« je njegovo zadnje delo; v njem je Oblomov, ki nastopa v tem romanu pod imenom Rajskej, postal iskalec lepote, nemiren, po vsej Evropi potujoč turist ter umetniški in življenjski diletant. Toda tudi ta Rajskej je v družbi odveč, tudi o njem meni Gončarov, da pripada že preteklosti. Nekaj novega se pojavi v ruskem življenju. To je »volk«, revolucija, ki tirja svoje žrtve. Aleksander Adujev, junak »Vsakdanje zgodbe«, propade zaradi svoje banalnosti, Oblomov zaradi svoje apatije in Rajskej zaradi svojega diletantstva. Te postavbe stoje na pragu dveh zgodovinskih period. V njihovih življenjih je neko neizrazno, hrepeneče in neizpolnjeno pričakovanje. In v tem netožečem

pa vendar otožnem iskanju, v igranju na neko do boleznosti napeto struno vsega naroda, je pač skrivnost pretresljivega učinka, ki ga je imel, kakor poročajo sodobniki, »Oblomov« na rusko družbo. V tem je nemara tudi vzrok, zakaj se je danes na novo zbudilo zanimanje za stvaritve J. A. Gončarova. Saj bi skoro lahko rekli, da je bil sedaj v drugič odkrit; ali ne zato, ker na njem lahko izmerimo, kako daleč je naša doba, doba vojne, športa in javne kontrole, od dobe izpred 80 let. Gončarov je v nekem malo let pred svojo smrtjo natisnjenem spisu, nekakšni literarni oporoki, zatrdil, da nima nobenih tiska vrednih rokopisov več. Prosil je literate, naj ne objavljajo njegovih pisem, češ, da so zgolj neprisiljena kramljanja in ni v njih nič, kar bi se tikalo literature. Toda kljub temu so spravili na dan neki njegov še neznan rokopis, ki je zanimiv zato, ker očita v njem Flaubertju, Zolaju in — pridnemu staremu Auerbachu, da so v veliki meri plagirali njegova dela. Tako n. pr. trdi Gončanov, da je ideja »Madame Bovaryjeve« njegova.

Seveda ne kaže, da bi pritrjevali staremu gospodu, ki se je razrdil nad početniki naturalistične šole v zapadni Evropi; saj je »Madame Bovary« izšla že 1857, skoro ob istem času kakor Oblomov; in da bi izhajali prevodi njegovih romanov takoj po prvih ruskih izdajah, ni verjetno. Toda s to nad vse naivno izjavo je izrazil Gončarov še nekaj drugega: da je namreč tudi sam čutil notranjo bližino, ki je neutajljiva med pomembnimi pisatelji vzhoda in zahoda v isti dobi devetnajstega stoletja. Ali ni v tem močan dokaz za celotno duhovno usmerjenost epohe, katera se s svojim odklonom od romantike in s svojim družabno kritičnim gledanjem ni ustavila niti pred mejami Rusije? Obenem pa — in v tem je dvakrat pomemben ruski pisatelj, ki se je drugače kakor njegov sodobnik Turgenjev zavedno umaknil vsem literarnim krožkom in strankam — obenem pa spada on v zgodovino razvoja ruske nacionalne misli. Na nekem romantično zanosnem mestu »Mrtvih duš« govori Gogolj o silnem, nepopisnem hrepenenju po oni vsemogočni čarovni besedi »Naprej«, ki je dremala v groteskni biedermeierski Rusiji; o hrepenenju »po človeku, ki bi poznal vse lastnosti in sile ruskega naroda in jih z eno samo, zapovedovalno kretnjo stopnjeval do najvišjega življenja«. »S kakšnimi solzami hvaležnosti in ljubezni bi se mu za to oddolžil sleherni ruski človek! Toda stoletja prihajajo in odhajajo in človek se zamočviri v sramotnem brezdelju in v nesmiselni prizadevnosti nezrelih mladeničev. In Bog nam noče podariti moža, ki bi mogel spregovoriti silno besedo.«

Gončarov je v Štolcevi postavi medlo očrtal tisto, kar mu je pomenilo novega ruskega človeka. Ta postava je nekakšna sinteza nemškega in ruskega karakterja in kot taka je pristna. Tudi zgodovina je končno sledila pesnikovim mislim; res je ustvarila sintezo teh dveh elementov, toda okrepila jo je z novimi elementi in nastalo je nekaj drugega, kakor pa bi bil mogel predvidevati katerikoli pesnik prejšnjega časa. Nastala je sinteza marksizma (ki je ekstrakt zapadnega analitičnega duha), in ruske duše, ki stremi po veljavnosti, razmahu in po stiku s svetom. Glejte, tip Oblomova, ki je mogel le sanjati, ta človek s svojim »vse ali nič«, plane nekega dne pokoncu, potlačene duševne sile se mu sproste in z neobzrdano strastjo se zažene v svet. Čarovna kretnja se mora le pojaviti, znamenje ...

To znamenje je prišlo. Skok se je vzbočil enostavno preko Štolcovega tipa dalje. Kajpak, ta silni skok od carstva do boljševizma, skok preko tipa, ki ga je predstavljal Kerenski, preko vmesnih oblik meščanske demokracije in socializma v boljševizem, je bil pač skok za Evropo, ne pa tudi za Rusijo. Rusija je stoletja lahko prenašala fevdalizem, ki je slonel na otrplosti cerkve, a meščanskega režima ni vzdržala niti šest mesecev. Nemara v Rusiji za to res ni bilo pogojev. Kljub industrijalizaciji in komercijalizaciji zadnjih desetletij je bila meščanska plast premajhna. V do temeljev nemeščanski Rusiji se ta plast sploh ni mogla razviti. Ruski stan intelektualcev (učitelji, umetniki, zdravniki, juristi), ki bi ga lahko primerjali z našim srednjim stanom, se tam sploh ni nikoli izoblikoval v zaključeno plast, ki bi se kakor pri nas čutila razred zase in bila pripravljena braniti svoj položaj tudi s krvjo. Ruska inteligenca ni razred zase; ona se neprestano dopolnjuje iz vseh plasti in spet prehaja bodisi v tabor oblastnikov ali pa v tabor borbene opozicije. V Simbirsku, v istem dokaj živahnem, ne ravno majhnem, a tudi ne velikem trgovskem mestu ob Volgi, kjer se je 6. junija 1812 rodil Ivan Gončarov, se je 1870 rodil tudi Vladimir Ilijič Uljanov. Oba sta pripadala isti intelektualni plasti. Prvi je bil trgovčev sin in je postal pozneje državni svetnik, drugi pa je bil sin gimnazijskega profesorja in je pozneje pod imenom Lenin postal stvaritelj in zapovednik nove Rusije. Ako je bil on tisti mož, »ki ga je poslal Bog, da bi izpregovoril silno besedo« — potem reš ni bil tak, kakor so sanjali o njem pesniki iz vélike ruske predmarčevske dobe. Toda bil je tisti, ki je ruskemu narodu zaklical silni »Naprej!«. Naj tokovi zgodovinskih dogodkov narasejo ali upadejo, tega mejnika ruskega nacionalnega razvoja ne bodo mogli odplaviti.

In veliki naturalistični roman »Oblomov« je postal med tem simbolično-historična podoba. Spominja nas na one srednjeveške slike, na katerih slikar sam iz kakega skritega kota, kjer se je s par potezami upodobil, opazuje odločilni prizor legende, ki jo je naslikal, in izraža tako najglobljo notranjo povezanost umetnika z usodo bitij, ki jih je poklical v življenje.

Prevedel M. Č o š.

MISTIČNI GLUMEC

(Ob smrti Rada Železnika)

VLADIMIR BARTOL

I

Simbol igravske umetnosti je krinka. Stara Grška, srednji vek, japonska umetnost: igravci nastopajo z masko na obrazu. Današnja gluma: šminka zamenjuje nekdanjo krinko. To pomeni: igravec ni več človek ūz vsakdanjosti; utelesitev je dramatikove zamišli, spesnjene osebnosti. Toda tudi to je relativno. Kaj privlači toliko njih na deske? Možnost sprostivte od vsakdanjega življenja, ki nalaga človeku toliko zadržkov. Torej prilika za izživetje toliko in toliko elementarnih strasti, ki morajo molčati pred belino dneva. Potemtakem možnost, da snamejo

družabno masko, se takorekoč demaskirajo, razkrinkajo. Igravska krinka je torej mnogokrat »pravi obraz« človeka, in »pravi obraz« človeka je samo — igavska krinka. Utelešen paradoks, ki ga potrjuje življenje.

Rada Železnika sem videl kmalu po vojni na naših deskah. Kar mi je pri njem predvsem ostalo v spominu, je bil nekakšen čuden, skoraj bi dejal: neprijeten prizvok v njegovem glasu. Nekaj, kar je nedvomno nagnilo odločujoče činitelje, da so mu podeljevali vloge gizdalinov, blaziranih ljubimcev, afektiranih mladih ljudi, pa tudi take starih pohotnežev — skratka: značajev, ki bi jih mogli imenovati v nečem zoprne. Železnik jih je podajal — dobro, talentirano jih je podajal, vendar je človek nehote čutil, da ni s to stvarjo nekaj v redu, da igravec še ni naletel na svoj pravi delokrog.

To sem kmalu občutil, ko sem ga osebno spoznal. Gledavec si nehote vstvari bolj ali manj živo predstavo, kakšen da je igravec v privatnem življenju. Železnika sem si bil, sodeč po ulogah, ki jih je igral, predstavljal kot blaziranega, od življenja razvajenega mladega moža, ki imponira mladim dekletom in privlačuje zrelejše ženske.

Prvo, kar me je osupnilo na njem pri najinem srečanju, je bil deški, skoraj otroški izraz njegovega obraza. Bil je drobne, nežne postave in uglajenih, skoroda ženskih kretenj. Govoril je naglo, pripovedoval izvrstno in preden je človek prišel prav do sape, je bil nekako čudno očaran, fasciniran.

Toda vse to je bil zaenkrat samo videz, je bila predvsem njegova zunanja podoba, način, kako se je uveljavljal v družbi. Da tiči za vsem tem nekaj povsem drugega, se mi je zablislilo, ko me je nekoč v kavarni presenetil z vprašanjem: »Ali vas zanimajo okultni pojavi?«

Začel mi je pripovedovati o nekaterih svojih doživljajih, o čudnih »naključjih«, o misterioznih slutnjah, ki so se izpolnile. Tedaj šele sem postal pozoren na njegove oči: bile so velike, zelenkaste in svetile so se kakor brušeno steklo. Neprijetno mi je postalo, če sem moral gledati vanje. Dá, tako sem si bil v duhu predstavljal pogled baziliska.

Težko je točno izraziti občutje, ki ga ima človek ob takem odkritju. Nekako mučno mu je, skoraj ga je sram, da je bil preje prezrl nekaj tako pomembnega, in potem mu je spet nekako neznanško pri srcu. Prišel je prvikrat v tesnejši stik z nekom, ki ga je prav za prav že dolgo poznal.

Povedal mi je, da naravnost požira literaturo, ki se tiče okultnih stvari. E. A. Poe, Ewers, Mayrink, E. T. A. Hoffmann, mistični filozofi, okultna znanost, vse to je služilo njegovemu nenasitnemu pohlepu po nadnaravnih senzacijah. Videl sem: živel je v popolnoma drugem svetu, kakršen je oni, v katerem je živela njegova okolica. Slika mehkega, razvajenega dečka se je razdrla. Pred seboj sem čutil človeka, ki mu je pomenil okultni, mračni, nadnaravni svet resničen doživljaj. Fantastične zgodbe, grozotne, pošastne povesti, svet temnih, zlokobnih sil, skritih, podtalnih strasti, svet zločinov in protinaravnega, vse to ga je privlačevalo. Demonično je bila njegova domena.

Naravnost blazno se je razveselil, ko je izvedel, da mu je bila dodeljena uloga Franca Moora v Schillerjevih »Razbojnikih«. Trdno je bil prepričan, da mu je končno prišel v roke dolgo in tako željno pričakovani adut. Zdaj bo pokazal, kaj zmore! Iz njega je bruhnilo

kakor iz vulkana, ki mu je bilo dolgo zastavljeno delovanje. Vse naenkrat, brez mere, neobzrdano do iznemoglosti. Živel je, toda ni utegnil oblikovati. Igral se sebi in ne občinstvu. Zgrešen zalet. Neuspeh.

Neznansko je bil potrj in razočaran. Kakor je bil pred nastopom vzplamtel, tako se je po njem spet čisto potegnil vase. Spet je bil nezaplajiv, zagrenjen — in strah ga je bilo, da ga bodo znova potisnili v uloge, ki mu niso bile po srcu, ki jih je igral z odporom, čeprav z rutino.

Dokler mu ni dr. Gavella dodelil Pube Fabricija v Krleževih »Glembajevih«. V njih je zmagal popolnoma, vstvaril je umetniški lik, ki bo ostal vsem, ki so ga videli, v neizbrisnem spominu. Kdor je čital »Glembajeve«, bi se zaman trudil, izmisliti ali predstavljati si boljšega Pubo Fabricija. Vse, kar je bilo tipično Železnikovega, kar smo poznali iz prejšnjih njegovih stvaritev, je izginilo iz njega. Ta doktor Puba Fabricij je govoril naglo, pogrkvajoče, z neko tipično, monotono kadenco, ki bi ne mogla biti lastna nikomur, razen njemu. Bil je enotna, v sebi zaključena figura: ničesar bi ji ne mogel dodati, ničesar vzeti. Res je: Železnik je vstvaril že marsikateri mojstrski značaj — kdo, ki ga je videl v Sheriffovem »Koncu poti«, bi mogel pozabiti njegovega stotnika Hilberta, — njegov živčni zlom, ki nam je šel skozi kosti in mozeg?! — toda s Pubo Fabricijem je dosegel svoj višek.

Če si je želel Železnik igrati temne, zamotane značaje, ljudi, ki stoje na meji blaznosti in zločina, potem je ta težnja nedvomno izvirala iz njegovega splošnega nagujenja k mračnemu, izvenprirodnemu, zagonetnemu, okultnemu. Da pa je bil ta svet njegov resnični element, da je bil njegov stik z zagonetnimi silami prirode neposreden, o tem sem se mogel prepričati na lastne oči.

Nekega večera nas je sedela večja družba v gostilni »Pri lovcu«. Med teaterskimi ljudmi, ki so bili navzoči, je bil tudi Železnik. Nekdo je omenil o njem, da je izvrsten hipnotizer. Kdor ga je poznal kot vedno se smehljajočega mladeniča, bi mu to težko prisodil. Izzivali so ga, da bi pokazal svojo umetnost. Železnik se je branil in otepal, naposled se je le moral udati splošnemu pritisku. Dogovorili smo se, da bo zazibal v transo damo, ki smo jo pravkar pričakovali.

Ko je vstopila, je opazila, da je naša pozornost osredotočena na njej. Prišla je v rahlo zadrego, vprašala je, kaj da to pomeni. V tem se je srečal njen pogled z Železnikovim. Odrevenela je. Dvignila roke kakor v obrambo. Hotela je pogledati v stran. Toda ni mogla. Železnikove oči so strmele vanjo kakor dvoje zelenih steklenih krogel. Avtomatično je sedla na ponujeni ji stol. Še enkrat je zašepetala: »Ne ... ne« ..., potem je zapadla v transo.

V takem stanju ji je lahko Železnik sugeriral, kar je hotel. Da je ta ali oni od navzočih njen stric, ki se je pravkar vrnil iz Amerike. Insceniral je prizor svidenja — vse tako, kakor je videti pri poklicnih hipnotizerjih.

Z isto lahkoto, kakor jo je zazibal v transo, jo je tudi iz nje prebudil. Začudeno je strmela okrog sebe in se šele polagoma začela zavedati, kaj se je bilo z njo zgodilo.

Isti večer je potem Železnik pripovedoval razna nenavadna srečanja in naključja v svojem življenju, sanje, ki so mu bile napovedale bodoč-

nost; telepatične stike z umirajočimi, slutnje, ki so mu navdihnile, kaj se je dogajalo z njegovimi ožjimi sorodniki, ki so bili daleč od njega. Pripovedoval je fascinantno, prepričevalno, da si mu moral verjeti. Pozneje sem odnesel vtis, da nas je bil po malem vse hipnotiziral. Ko smo se morali raziti, sem imel isto bolešno občutje, kakor ga imaš, če te nenadoma iztržejo iz sanjskega sveta. Najrajši bi bil sedel in poslušal v nedogled.

Čutil si: to je bil Železnikov pravi, resnični svet, v katerem je živel in sanjal s svojim najintimnejšim bistvom.

2

Človek, ki živi v nekem tujem, večini nedostopnem svetu, je v stiku z vsakdanjim življenjem prisiljen, da nosi neprestano krinko na obrazu. Kakor je bil in je izraz umetnih, narejenih mask zvečine smeh v vseh svojih podobah, od najbolj rahlega nasmeška do najgrozotnejšega režanja, tako je tudi najpogostejši izraz prirodne krinke, ki jo vsili človeku okolica, smehljaj. Kaj naj ta smehljaj zakriva? Vse tisto, kar je v nasprotju z mišljenjem in običaji ljube povprečnosti, kar izziva odpor ali negodovanje dobrega meščana, kar vzbuja v njem strah ali grozo. Že davno opaženo in od izkušnje potrjeno dejstvo je, da obstoja med mračnim, zagonetnim, vražjim, »demoničnim« in pa med grotesknim tesna vez. Tako v življenju kakor v umetnosti. Samo zrelišče premakneš — in grozotno, temno, fantastično se izpremeni v smešno, burkasto, šemasto, groteskno.

Dokler je zli duh, Mefisto, oni činitelj, ki iz ozadja in teme, iz neznanega in podtalnega, upravlja usodo sveta in poedinca, se nam vidi strašen, grozoten, »demonski«. Komaj pa stopi v človeški preobleki pred nas in sredi dneva govori z nami, nas skuša zapeljevati in zavajati na stranpota, in so pri tem vidne vse niti, ki jih kakor igravec z lutkami drži na svojih prstih, se nam nenadoma zazdi smešen, komičen, burlesken. Človek bi ga najraje potrepljal po ramenu in mu svetoval, naj se nikar ne trudi. Saj bi bilo itak zaman. Zakaj to ni več duh, ki snuje in kuha v globinah pekla, to je samo majhen, kruljav hudič, ki se pred nami spakuje in nas s svojo »demonijo« kvečjemu še zabava. Kaj mu preostane drugega, kakor da sprejme naloženo mu ulogo in jo odigra do konca? Da zbija šale in norčije, da uganja burke in v tem samega sebe prekaša? Toda za vsem tem spakovanjem vendarle tiči stari zlodej, spletakar in intrigant, in njegov smehljaj je samo od okolice vsiljena mu krinka.

»Mein Mäskchen weißaget verborgnen Sinn.
Sie weiß, daß ich ganz sicher ein Genie,
Vielleicht sogar der Teufel bin.«*

To so besede Mefista v »Faustu«. Lahko trdimo, da je groteskno krinka, ki si jo nadene grozotno, »demonično«, kadar stopi pred nas ob belem dnevu, ali kadar smo na tem, da razkrinkamo njegove tajne.

Spominjam se. Nekoč sva sedela z Železnikom v kavarni »Zvezda«, drug drugemu nasproti. Listala sva po revijah in časopisih in od časa do časa izmenjala kakšno besedo. Na neko njegovo nepričakovano pri-

* »Moja maskica izdaja prikrit pomen. Ona (= Margareta) ve, da sem nedvomno ženij, nemara celo sam zlodej.«

pombo sem mu nenadoma pogledal v obraz. Okamenel sem. Pred menoj ni sedel več Železnik, marveč pošast z grozotno spačenim obrazom. Ogromne, navzven štrleče čeljusti so spominjale na pračloveka, ko je bil še napol zver. Rad bi se bil zasmeljal in s tem premagal grozo, ki me je obhajala, toda dih mi je zastal.

Nekaj trenutkov sva tako strmela drug v drugega, potem so se mu razpotegnili usta v grozotno režanje. Izza njih se je prikazala vrsta ogromnih, zverskih zob. Dvignil je roko in pokazal proti vratom. Za trenutek sem nehote sledil nakazani smeri. Ko sem se vrnil s pogledom, je sedel pred mano stari Železnik in brezbrizno listal po časopisih.

Priznam: šele polagoma sem se otresel občutja groze in tudi ko sem prišel na trik z umetno čeljustjo, je še ostala v meni usedlina po tem doživetju. Zdelo se mi je, da je Železnik užival, če je mogel vzbujati presenečenje ali grozo. Svet grozotnega in grotesknega je bil njegov element.

Veseljje po preoblačenju, po maskiranju mu je bilo prirojeno. Kolikokrat je zatrjeval, po vseh razočaranjih, da bo zapustil teater, da se bo umaknil z odra v privatno življenje. Toda ko je bilo počitnic konec, je bil Železnik prvi, ki se je prikazal v gledališču. Še ko je bil težko bolan, je silil iz postelje na deske. Tik pred smrtjo je še nastopil. Glumstvo mu je bilo v krvi, dajalo mu je možnost, da je izživiljal nagnenje in strasti, ki bi jih drugače ne mogel. Pomenilo je zanj košček tistega fantastičnega sveta, v katerem je živel.

Železnik je bil rafiniran mojster v pripovedovanju dovtipov. Človek, ki ga je poslušal, se je lahko smejal do nezavesti. On sam je ostal zmerom miren in ravnodušen. Vse, karkoli si nekdo izbere ali zapomni, je zanj karakteristično. Dovtipi, ki jih je Železnik pripovedoval, so po veliki meri pripadali svetu grozotnega, grotesknega ali monstroznega. O obešencu, ki je prišel ponoči po svoja jetra, je pripovedoval s tolikšno minuciozno nazornostjo, da so se poslušavcem ježili lasje. Potem so prišli dovtipi, ki so vzbujali stud in občutek ogabnosti. Poznavajoč mojo želodčno slabost za take stvari, mi jih je s hudomušnim veseljem serviral. Neprekosljiv je bil v pripovedovanju židovskih vicev. Spremljal jih je s tako dovršeno igravsko mimiko, da se je človek lomil od smeha.

Ne dvomim, da je bil prav ta čut za komično in groteskno, ki mu je omogočal posrečeno podajati na odru tudi šaljive in smešne značaje. Mojrsko je glumil naivneže kakor tudi rafinirane prevejanec. (Spominim naj samo na njegovega študenta Diviška v »Okencu« Scheinpflugove.)

*

Razumljivo je, da mora igravec v ozkih razmerah, kakršne so naše, ob pomanjkljivem ansamblu, igrati premnogo vlog, ki niso v skladu z njegovo naravo. Takih je igral tudi Železnik precej. Obvladal jih je s svojim prirojenim igravskim talentom, z veliko rutino, ki si jo je bil tekom let priboril, in s finim čutom za obliko in mero. Bil je v našem ansamblu ena od najvporabnejših moči, človek, čigar repertoar je obsegal najbolj pestre in nasprotujoče si značaje.*

Kot človek se mi je zdel eden od najbolj zagonetnih in zanimivih, kar sem jih doslej srečal. Iz »nežnega dečka« in »smehljajočega mladeniča« se je umel v trenutku spremeniti v najbolj rafiniranega kozerja, nepre-

* »Primerjaj »Gledališki list« od 18. junija 1935.»

kosljivega pripovedovavca anekdot, v »salonskega magijca«, ki je obvladal nešteto trikov, ki so frapirali in presenečali gledavce.

Bil je duhovit, očarljiv, osvajajoče simpatičen. V vsakem pogledu nenavaden in nadpovprečen. Aparten. V bistvu zelo težko dostopen, čeprav se je umel na zunaj neverjetno prilagoditi okolici. Diskreten. S finim humorjem in rahlo ironijo. Če se je šalil ali zafrkaval, ni bil žaljiv. Sam izredno, skoraj bolešno občutljiv, je bil nenavadno tenkočuten tudi za druge. Nežen in srčno dober človek. Med poklicnimi tovariši izredno priljubljen. Kar se presojanja vzgibov in motivov za človeška dejanja tiče, je bil skeptik. Sam izredno čustveno zapleten, je videl globoko v druge in mnogo razumel. Pridobil si je bil veliko življenjsko modrost. Bil je eden od onih ljudi, ki se globoko vtisnejo v spomin. Kdor ga je poznal, ga bo resnično pogrešal.

Kot umetnik je dozoreval v močno, enkratno individualnost. Ni bil samo izredno talentiran, marveč tudi izredno priden in vesten in je jemal svoj poklic za svojo življenjsko nalogo. Bil je pri teatru s telesom in z dušo. V premnogih ulogah je bil neprekosljiv in za njim je ostala, zaenkrat vsaj, v našem gledališču nenadomestljiva vrzel. Teater brez Rada Železnika se nam bo zdel še dolgo okrnjen in za nekaj pomembnega oropan.

Pred dva in štiridesetimi leti v Ljubljani rojen, je vstopil Železnik leta 1909. v Nučičevo dramatično šolo in še istega leta nastopil v igri »Bratranec«. Pozneje je obiskoval Ottovo šolo na Dunaju, bil nato angažiran na nekaterih nemških odrih (Aachen itd.). Med vojno je bil kot enoletni prostovoljec v vojaških bolnicah v Ljubljani in na Poljskem. Po vojni je bil med prvimi, ki so oživotvorili novo Narodno gledališče v Ljubljani. Saj je bil že prej član Danilovega »Malega teatra« v »Mestnem domu«. Iz Ljubljane ga žene pot v Osijek in Maribor, nato pa spet nazaj v Ljubljano, odkoder ga pošlje »Združenje« za umetniškega vodjo gledališča v Celje. Iz Celja se zopet vrne v Maribor, od tam pa končno l. 1928. za stalno v Ljubljano, kjer ni igral že od januarja 1923. leta.

(Gledal. list od 18. junija 1935.)

Z A P I S K I

JANKO LAVRIN: SEKSUS IN EROS

Angleška revija »European Quarterly« prinaša članek prof. Janka Lavrina o seksusu in erosu, kjer se avtor spušča v psihološko analizo dveh znamenitih seksualnih teoretikov našega stoletja, Vaziljeva Rozanova in Otona Weiningerja.

— Med pionirji erotičnosti v moderni literaturi lahko imenujemo dvoje pisateljev, ki sta že s svojo posebnostjo na prvi mah zbudila splošno pozornost. Prvi je ruski mislec in publicist Vazilij Rozanov, drugi pa je židovski renegat, Dunajčan Otto Weininger, čigar knjiga »Geschlecht und Charakter« kakor tudi njegov poznejši samomor v štiriindvajsetem letu starosti sta dvignila v začetku tega stoletja nemalo prahu.

Kar nas takoj v začetku najbolj preseneti pri njunem delu, je njuno vsestransko raziskavanje spolnosti in to iz najglobljih vidikov. Oba jo smatrata — bodisi po pravici, bodisi zmotno — za poglobitni človeški

problem. Tudi njuni končni stališči nista le nasprotni, marveč sta si celo skrajno nespravljivi. Njuno iskanje — ki je pri obeh iskreno, ki pa ju kljub temu vodi do tako različnih zaključkov — nas vpričo tega dejstva le še tem bolj zanima ter zbuja v nas željo, da bi ju primerjali. Ta primerjava nam utegne razsvetliti bistvene dileme moderne človeške zavesti. Njuno strastno in metafizično nagnenje do teh vprašanj nas zgrabi vse drugače kakor pa hladni »klinični« opisi spolnosti, kot jih poznamo iz Proustovih romanov — in je vplivalo predvsem na Davida Herberta Lawrencea. Tudi Lawrenceu se lahko približamo šele potem, ko smo se dodobra seznanili z usodo teh dveh mislecev.

Rozanov je bil nenavadno fragmentarna, razbita in razdvojena osebnost, ki se je prikazovala vsak dan v novi maski. Imel je tudi tipično rusko sposobnost, da je znal združevati najiskrenejše spoštovanje z najbolj ciničnim grohotom. Bil je obdarjen z redko psihološko prodornostjo in bil je srečen le tedaj, če je blodil po sencah in skritih koticah človeškega podzavednega in polzavednega kaosa. Čim globlje se je izgubljal v tem labirintu, tem vneteje in s tem večjo slastjo je vztrajal v tistem, kar imenujemo psihološko in duhovno »perilo«. Rozanov se je valjal v njem z največjo naslado in malone z mikroskopom raziskoval ta svet ter se pri tem posluževal besednega zaklada, ki je poln jecljavega, sladostrastnega namigavanja in smeha.

Tako si morda utegnemo razložiti navidezno ravnodušnost, s katero govori o najbolj tveganih stvareh in pa strastni videz njegovega asketicizma, ki ga naravnost perverzno ostromno razvija v svojih knjigah, kakor »Jezus najslajši« in »Ljudje v mesečini«. Toda čim delj si upa v svojih analizah, tem manj čutimo, da je ta drznost zares posledica nekega notranjega poguma. Nasprotno, končni vtis je ta, da si upa do skrajnih meja le zato, ker je v nekem smislu premalo odločen. Preslab je, da bi se ustavil in se omejil, ali pa vsaj počakal, da se njegova opazovanja umirijo in nekoliko uredi. Odtod njegovi izzivalni in *drzni samogovori*, njegov ekshibicionizem, odtod tudi njegova neprestana potreba po izpovedovanju. S tem večnim samoizpovedovanjem skuša le ublažiti naval svojega notranjega kaosa.

V nekem oziru je Rozanov ruski antipod Davida Herberta Lawrencea. Lawrenceove ideje o ljubezni in spolnosti je že davno pred njim izrazil Rozanov z istim navdušenjem in z večjo, često naravnost kačjo subtilnostjo. Tudi on je pridigoval tisto spolnost, ki lahko postane zopet neomadeževana kljub temu, da je spolnost. Prežeta je z misterijem, ki daje njenim funkcijam religijozno globino in pomen. Kakor Lawrence je tudi on sovražil asketicizem, prav kakor je sovražil vulgarno razuzdanost. Napravil pa je isto napako kakor Lawrence, zaradi česar nam analiza Rozanova lahko pojasni nekatere strani Lawrenceove osebnosti.

V Rozanovem značaju opazamo dvoje osnovnih potez. Ti dve potezi se prepletata med seboj na način, ki nam lahko pojasni njegov odnošaj do spolnosti in na drugi strani njegov odnošaj do krščanstva. Ena od teh potez je njegova docela nedisciplinirana strast po irracionalnem in neizvestnem, druga poteza pa njegova vse preveč neugnana sila po življenju. Krščanstvo ga je privlačevalo kot neka povsem irracionalna religija. Tudi je moral neprestano popuščati svoji ženski pasivnosti in svoji prirojeni potrebi po neki nadnaravni vdanosti in predajanju sa-

mega sebe. Toda krščanstvo, ki je pregnalo vse veselje iz življenja, ga je kmalu odbilo.

Njegovo koketiranje s krščanskim asketicizmom in odpovedjo se je kaj kmalu izprevrгло v nasproten življenjski ideal. Oba ideala pa sta si v značaju Rozanova zelo sorodna. Njegov drugi ekstrem je bila spolnost v vsem svojem telesnem, duhovnem in družabnem pomenu. Postal je tako obseden od tega vprašanja, da je zašel pozneje v nekak mistični pan-seksualizem, od katerega je pričakoval obnovo človeka.

Toda kljub svojemu silovitemu odporu proti krščanski odpovedi je ostal Rozanov po svojem bistvu še vedno kristjan, poteza, ki je zelo značilna za Nietzscheja. Nietzsche je pretiraval svoje poganstvo v razmerju s svojo rastočo zavestjo, da je na skrivnem vendarle kristjan. Rozanov pa se je posluževal neke dosti bolj strahopetne taktike. Napadal je iz zasede in imel pri tem vedno pripravljen kak izhod za morebitni umik. Zato se je tudi med svojimi najhujšimi izpadi tako krčevito oprijemal Ruske Cerkve in se ni mogel nikoli docela oprostiti njenega materinskega naročja. Po drugi strani pa je bil naravnost nedosegljiv odkrivalec vseh skritih perversnosti, ki se krijejo včasih v najbolj idealni odpovedi.

Glavna poteza, ki je skupna Rozanovu in Lawrenceu, je kajpak njuno sovraštvo do krščanskega poduhovljenja ljubezni v imenu brezkrvne odpovedi. Rozanov je obdolževal krščanstvo, da je zakrivilo najmučnejši razkol v človekovi duši, to je prepad, ki vlada med našo brezspolno ljubeznijo in med spolnostjo, ki je brez ljubezni. Rozanov je sovražil ta prepad in to tembolj, ker ga je vse predobro poznal iz lastne izkušnje. Prav kakor Lawrence je skušal uiti temu prepadu, tako da se je zatekal v tisto nedeljivo predkrščansko edinstvo, ki je vladalo med spolnostjo in ljubeznijo.

V njegovi želji po tej edinosti, ki je ni cenil nič manj kakor Lawrence, so tudi Rozanova privlačevale tiste primitivne in patrijarhalne rase, pri katerih je lahko občudoval njihovo zdravje in njihovo spontano spolno izživljanje, ki je tako nasprotno krščanskemu idealu. Tako je najbolj oboževal stare Egipčane in Žide starega testamenta. Žide je na primer občudoval v toliki meri, da se mu je njegova ljubezen nekajkrat sprevrгла v nasprotno skrajnost, v najhujše sovraštvo. To catulijansko »sovrastvo v ljubezni« — *odi et amo* — je najbolj značilno za njegovo tipično žensko naravo. Čimbolj je občudoval Žide po nagonu, tem bolj jih je napadal s svojim včasih naravnost odvratnim antisemitizmom.

Ta razdvojenost, ki spominja nekoliko tudi na njegovo razdvojeno in deljeno stališče nasproti ruski Cerkvi, se ga je držala skozi vse življenje. V resnici je užival v teh notranjih nasprotjih in paradoksih ter si pridobil nekatera svoja presenetljiva spoznanja in opazovanja prav v tej sferi, kjer se mešajo vsa ta nasprotja. Ni neznačilno, da je bil prav Rozanov eden prvih občudovalcev in komentatorjev Dostojevskega. Pri židovskem plemenu ga je najbolj privlačevalo tisto »monistično« edinstvo in celotnost njegove spolnosti, edinstvo, ki ga je nehote občudoval tako, da mu ga je zavidal, in mu ga zavidal tako, da ga je občudoval. Iz tega si lahko razlagamo, da je navadno po vsakem protizidovskem izpadu takoj zopet začel na vse pretege hvaliti židovstvo in poveličevati njegovo afirmacijo življenja v vsem njegovem bistvu. Tako je napravil

največji poklon židovstvu prav v svojem poslednjem delu »Apokalipsa našega časa«, ki ga je napisal malo pred svojo smrtjo leta 1919.

V nasprotju s stremljenjem Rozanova po spolni edinosti, po spolnem »monizmu« predstavlja in zagovarja Otto Weininger najgloblji in zavedni prepad med spolnostjo in ljubeznijo. Njegova definicija Erosa je istovetna z idejo brezspolne krščansko-platonične ljubezni. Z naravnost histerično vehemenco povdarja Weininger, da je oprostitev naše ljubezni od naše spolnosti neizogibna in najvažnejša stopnja v razvoju vsakega človeka. Tako je, četudi po rojstvu sam Žid, zavrgel »čutno« židovstvo in prestopil h krščanstvu. Bil je prepričan, da je v krščanskem kultu brezspolne Matere božje odkril najvišji izraz Erosa.

V Weiningerjevem primeru ni toliko važno vprašanje, ali je imel prav, ali ne, marveč pred vsem dejstvo, da se ni oziral nazaj, niti ni skušal ubežati svojemu notranjemu razporu v neko spolno »celotnost«, »edinstvo«, ki je v svojem bistvu še veliko bolj preprosto kakor pa razpor, v katerem se sam nahaja. Prepričal se je, da je ta povratek v nekdanjo edinstveno, harmonično in nerazdvojno spolnost prav tako ničev kakor pa Rousseaujev naivni »povratek k naravi«.

Preprosta resnica je, da je vsak tak povratek v prvotnost vnaprej obsojen v neuspeh. Vsak beg v nekdanja in prvotnejša stanja naše zavesti, stanja, ki so že davno za nami, pomeni le neko zelo nečisto mešanje dveh različnih elementov. To nečisto mešanje je v nasprotju z Weiningerjevim zelo značilno za Rozanova in v nič manjši meri tudi za D. H. Lawrencea.

*

Weiningerjevo razlikovanje med ljubeznijo in spolnostjo je doseglo včasih tako napetost, da je mejilo že na blaznost. Tak vtis imamo vsaj, če beremo njegovo delo »Geschlecht und Charakter«, njegove Dnevnike, ter njegove odlomke in eseje, ki so izšli po njegovi smrti pod skupnim naslovom »O poslednjih stvareh«. (Über die letzten Dinge.)

V srednji Evropi imamo danes že celo literaturo o Weiningerju. Vsaka stran iz njegovega glavnega dela je danes še vedno aktualna. Vendar senzacija, ki jo je vzbudila ta knjiga, daleko presega njeno resnično vrednost. Toda kljub temu ostane »Geschlecht und Charakter« zelo važen dokument, čigar zablode nam v veliki meri pojasnjujejo gori omenjeni konflikt v Weiningerjevi osebnosti. Ostrost tega konflikta je čutiti ne le v njegovem zagrizenem tonu, marveč tudi v njegovem sovražnem odnosu do žensk in do Židov, ki jih je smatral za zastopnike spolnega življenjskega principa, ki je tuj vsaki erotičnosti. Kaj drugega naj bi pokrenil proti ženskosti in tej seksualnosti, ko da ju je napadal iz najbolj moralnih in metafizičnih motivov. Ti njegovi napadi so postajali tem besnejši in silovitejši, čim bolj se je zavedal čutnega »Žida« in »ženske« v sebi. Zato je njegovo proslulo delo eden najbolj protizenskih in hkratu protizidovskih dokumentov v evropski literaturi. V bistvu pa je to le prikrit in maskiran napad na samega sebe. Prav tako bi ga lahko smatrali za blazen poiskus duhovno brezdomovinskega Žida, da bi se ukoreninil v vrednotah religiozne mentalitete, ki je še vedno bolj ali manj tuja njegovi rasi.

V nasprotju z Rozanovim in Lawrenceom vidi Weininger v spolnosti prvotno, predpotopno temno Silo, s katere pomočjo skuša narava pre-

prečiti proces individualizacije in prisiliti vsa bitja, vse ločene »jaze« v neko pred-moralno in še ne individualizirano »dionizično« stanje. Absolutna spolnost pomeni po njegovem mnenju absolutno zanikanje moralnosti in individualnosti. Njen najvišji transcendentalni izraz pa je videl v Erosu, v ljubezni.

Povratak v nedeljeno in enotno spolnost je bil po njegovem mnenju nazadovanje, propadanje, toliko kot duhovni samomor. Ker se ni hotel vrniti »nazaj k spolnosti« in je bil nesposoben *premagati razkol v sebi z neko višjo sintezo*, je videl rešitev le v enem: v brezobzirnem uničevanju spolnosti (seksusa) v imenu Erosa. Zato je s tolikšno puritansko besnostjo napadal vse, kar je spominjalo na spolnost. Kakor vsi puritanci, je napadal prav tisto, na čemer je sam najbolj trpel, in česar se je vedno sam najbolj bal.

Ker ni bil sposoben premostiti antiteze svoje poglavitne moralne dileme, je Otto Weininger nehote moral vedno misliti v samih antitezah. Eros in Seksus, Mož in Ženska, Mati in Prostitutka, Arijei in Židje — to so nekateri njegovi prenapeti in dogmatični kontrasti. V svojem iskanju po religiozni pomoči se je zabarikadiral za svoje lastne skrajnosti. Odklanjal je vsak kompromis, vsaka pogajanja s tem strašnim sovražnikom v samem sebi. Ni čuda, da je zametaval celó zdravo in amoralno (v nasprotju s protimoralno) spolnost Starega Testamenta, ki jo je tako občudoval in užival njegov ruski antipod Rozanov. Edino rešitev je videl v brezpogojni podreditvi asketskimi idealom Platona, Evangelijev in Kantovega »kategoričnega imperativa«.

Samo tak ukoreninjen senzualist in čutnež, ki se besno bori proti svoji lastni prikriti čutnosti, je lahko napisal takšno ultra-puritansko knjigo, kakor je njegov »Geschlecht und Charakter«. V tem pogledu je Weininger živo nasprotje Lawrencea. Lawrence je trpel ravno na nasprotni boleznini — na prevelikem puritanizmu, na dednem in prirojenem puritanizmu, ki se ga je skušal iznebiti z nasilnim povratkom v »svežo« spontanost in enotnost spolnosti. Prav tako, kakor je Lawrence pri vsem svojem proti-puritanstvu ostal vse do konca življenja le preoblečen in neugnan puritanec, je bil tudi Weininger le prikrit čutnež.

Zelo mogoče je, da je bila Weiningerjeva močna toda zadržana spolnost perverzna. To je domneval tudi Rozanov. In če ima Rozanov prav — vsekakor potrjuje njegovo domnevo cela vrsta činiteljev — potem se nam mora zdeti Weiningerjeva notranja tragedija le še tem bolj zapletena in rezka. Mogoče je celo, da je imel njegov poznejši samomor *moralne* vzroke. V samomor se je zatekel iz strahu, da bi se ne bi dovolj močno upiral svojim perveznim izkušnjavam »mesa«, kar bi ga utegnilo vreči z njegovega visokega asketskega piedestala.

Weininger je stal na razpotju med telesno in med duhovno smrtjo, (ali vsaj pred tistim, kar je smatral za duhovno smrt) ter se je odločil za prvo. Svoje življenje je žrtvoval svoji moralni volji. Zato je tudi njegov tragični konec tako različen od Rozanovljevega. Celó v svoji smrti, prav kakor v vsem svojem življenju je pokazal Rozanov svojo onemoglo in minimalno odpornost. Mirno vdan in spravljen z Bogom je umrl v toplem naročju tiste Cerkve, katere asketičnega duha je napadal skozi vse življenje.

P. D.

HUXLEY O MODAH LJUBEZNI

Aldous Huxley, ki razpravlja o ljubezenskih modah, meni, da se človeška narava nič ne izpreminja, ali pa da je vsaj zgodovina človeštva prekratka, da bi mogli opaziti pri njem kake bistvene izpremembe. Vsa, tudi najzgodnejša umetnost, nam je razumljiva in da so nam vsa ta stara dela še umljiva, da jih celo občudujemo kot nedoseženo popolne umotvore, nam dokazuje nele, da so naši instinkti in čuvstva ostali neizpremenjeni, ampak da sta bili tudi inteligenca in fantazija v davniini že prav tako razviti kot danes. Način oblikovanja je bil sicer podvržen modi, to se pravi, da se je po posameznih dobah in krajih izpreminjal, to pa, kar je v umetnosti bistvenega, nagon po oblikovanju, razum in domišljija, to je ostalo neizpremenjeno.

Prav tako je tudi z umetnostjo življenja. Razni oblikovavci socialnega življenja: državniki, moralisti, stvaritelji novih ver so se sicer trudili, da bi ugneli človeško nagonsko življenje v oblike, ki si jih je zamišljaj njih duh. Toda človeški nagoni in človeške strasti so vse preveč trdi in neprožen material, da bi ga moglo umetnikovo dleto bog ve kako preoblikovati. In tako je ostalo življenje v vseh dobah le kompromis med neizpremenljivo človeško naravo in vsakokratnim idealom, le boj med nagoni na eni, in zadržki, ki so jih kupičili od zunaj zakoni in običaji, od znotraj pa vere ali filozofska naziranja, na drugi strani. Človeško bistvo se ne izpreminja, izpreminjajo pa se ideali, katerim se želi približati.

In kot vsako važno življenjsko dejstvo je tudi ljubezen le posledica neizpremenljivih (neizpremenljivih le z ozirom na celokupno človeštvo, ne na posameznika) nagonov, strasti in poželenj, ter zakonov, običajev, navad in idealov, ki se menjavajo v raznih dobah in pokrajinah. Fiziološki in psihološki ljubezenski material prehajata iz roda v rod, vsaka doba pa ga ugneta po svojem okusu, prav tako, kot si vsak čas kroji iz neizpremenljive svile in sukna oblačila po svojih željah in potrebah.

In če bi se našel nekdo, pravi Huxley, ki bi napisal zgodovino ljubezni, bi bila ta knjiga prav tako le seznam raznih »slogov«, »šol«, »vplivov«, »revolucij« in »novih tehničnih pridobitev«, kot so vse običajne umetnostne zgodovine. Da to svojo trditev ponazori, omenja ono dobo iz helenske zgodovine, ko je bila v modi homoseksualna oblika ljubezni. Po vseh tedanjih poročilih je bil ta način ljubezni zelo razširjen celo med ljudstvi, ki po svoji naravi niso prav nič nagibala k homoseksualnosti. Toda tedanje javno mnenje in običaji so ustvarili in priznali to ljubezensko obliko, ki se je zdela poznejšim rodovom nenaravna. Ta moda je precej vidno oživila zopet prva povojna leta.

Sedanji naš čas nima izrazite ljubezenske mode. Ena ob drugi obstajata dve zelo nasprotujoči si naziranji. Obe pa se borita za pravico, da bi smeli oblikovati fiziološki in psihološki ljubezenski material po svojih vzorih. Starejša izmed oblik se je začela razvijati že v devetnajstem stoletju iz krščanskih idealov in iz idealov romantikov. Nasprotno pa se je mlada generacija okoristila s pridobitvami moderne psihologije in si je na podlagi tega znanja uredila svoje ljubezensko življenje po svojem okusu, to pa še zelo nezrelo in začetniško.

Prvo pojmovanje ljubezni, kateremu se je resnično posrečilo, da je s pomočjo javnega mnenja, predsodkov, navad in idealov učinkovalo in faktično izpremenilo način ljubezenskega izživljanja, je po svetovni vojni, ki je porazno učinkovala na vse dotedanje mišljenje sploh, močno izgubilo na svoji moči. In ker teorija vedno sledi praksi, so si mladi uredili tako novo pojmovanje ljubezni, ki je upravičilo že ukoreninjene ljubezenske povojne navade in razvade. Najmlajši generaciji pa, ki sedaj dorašča, to pojmovanje ni več opravičilo, marveč ji je podlaga za nov način življenja.

Huxley skuša potem analizirati obe nasprotujoči si ljubezenski nazarji. Starejša oblika ljubezni je nastala iz dveh čudovito si nasprotujočih pojmov: iz krščanskega, asketskega strahu pred strastjo in iz romantičnega oboževanja strasti. Sv. Pavel je uvedel strogo monogamijo, romantiki pa so jo posvetili z ono veliko, izključno strastjo, ki jo opevajo vsi pesniki in dramatik. Rousseau je bil prvi, ki je strasti vzel značaj obsedenosti, ki ni videl v njej več pogubonosne bolezni, kot jo je videl srednji vek, ampak mu je bila čudovito zamaknenje duše. In vsi evropski pesniki so mu sledili in opevali veliko strast, kot sta jo doživela Paolo in Francesca da Rimini. Tako pojmovanje ljubezni je prevečala dvojna mistika: mistika krščanskega asketstva in zakramentalnosti in mistika romantične »naturnosti«.

V našem stoletju pa je pojmovanje ljubezni realistično. Ono ne priznava le razlike v ljubezni med posameznimi dobami, ampak tudi individualne razlike med sodobniki, ki zavise od najrazličnejših prirojenih gonov in pa od vzgoje, ki je je posameznik deležen. Nova generacija natanko ve, da je taka oblika ljubezni, kot jo je prejšnje stoletje smatralo za normalno in edino pravilno, le ena izmed neštetihi ljubezenskih mod in psihoanaliza je pokazala, da so skoro vse oblike, ki so veljale poprej za perverzne in abnormalne, statistično normalne, in da je tisto, kar se sedaj v ljubezni imenuje kratkomalo normalno, vse kaj drugega kot pa spontano, nagonsko izživetje, da je marveč rezultat dolgotrajnega vzgojnega postopka. Ker so se mladi ljudje navadili razgovarjati se o spolnih stvareh svobodno in bolj ali manj znanstveno, ne gledajo na to stvar več z onim občutkom krivde in sramu in razburjenja, s kakršnim je nanjo reagirala prejšnja mladina. Zanje je ljubezen prenehala biti ona skrivnostna in skoro strahotna stvar, kot je bila poprej, postala je nekako vsakdanje, skoro banalno opravilo. Premnogim mladim ljudem je ljubezen prav take vrste zaposlitev, kot sta jim ples ali igranje tenisa. Nekakšen sport torej, razvedrilo, nekaj za kratek čas. Ljudje, ki tako pojmujejo ljubezen, zahtevajo seveda predvsem svobodo in strpljivost in zares od vseh strani napadajo stare zadržke in različne prejšnje tabu.

Taki sta torej obe moderni pojmovanji ljubezni. Katera je boljša? Nočem soditi, pravi Huxley, pokazati hočem le na njune pomanjkljivosti. Starejša oblika je bila slaba zato, ker je premnogim ljudem, ki so vsled prirojenih ali pa pridobljenih lastnosti ljubili drugače, kot je velevala običajna oblika, mučila z nezasluzenim trpljenjem. Novo pojmovanje pa je slabo zato, ker jemlje ljubezen prelahko in preenostavno. Nič se mu ne zdi grozotnejše, kot hladno, brezstrastno uživanje. In ljubezen mora neizogibno postati hladna in brez vsake strasti, če se jo pojmuje prelahko. Že Pascal pravi, da je slabo, če ima človek preveč svobode.

Ljubezen nastane vedno le tam, kjer se tareta dve nasprotujoči si sili, nagonski impulz in etične in družabne ovire. Kjer tega boja ni, se ljubezen ne more roditi.

In tako je zašlo dvajseto stoletje v isto zмотo, le da v drugi obliki, kot jo je napravilo tudi 19. stoletje. Romantiki so si namreč domišljali, da je izključna strast edina naravna ljubezenska oblika. Odstranite kralje in duhovnike in človeštvo bo večno dobro in srečno, in odstranite vse družabne in verske ovire in »grande passion« bo postala splošna, tako, pravi Huxley, je verjel ubogi, romantični Shelley vse do svoje smrti. Nikoli pa romantiki niso pomislili, da se rodi velika strast le tam, kjer se ji stavlja velike ovire, prav tako, kot nastane umetno jezero le tam, kjer jez ovira studencu prost odtok. Kjer pa ni ne zunanjih, ne notranjih ovir, tam se strast ne rodi, in gojiti jo morajo umetno, kot sta to delala z zelo grotesknimi in bolečimi posledicami George Sandova in Musset in premnogi drugi.

Musset je vskliknil: »Ljubim in hočem bledeti; ljubim in hočem trpeti.« Današnja mladina si pa prav nič ne želi trpljenja, ampak ima nasprotno zelo veliko željo po uživanju. Toda neovirano uživanje ne umori le strasti, marveč otopi sčasoma tudi užitek. Preveč svobode prav tako uničuje življenje, kot ga uničujejo prevelike utesnitve. In zelo verjetno se zdi Huxleyu, da bo sedanja ljubezenska moda zelo kratkotrajna, zakaj psihološko prelahka ljubezen je popolnoma nezanimiva. Tako je bilo najbrže tudi naziranje Francozov, ki so se zdolgočaseni po absolutni seksualni svobodi, ki so jo vživali po napoleonskih prevratih, povrnili za vlade Louisa Philippa k skoro anglikansko strogim moralnim predpisom.

Huxley domneva, da podoben preobrat tudi sedaj ni več daleč.

Katera morala, nova, ali nanovo oživljena bo potem ustvarila one zadržke in ovire, brez katerih se spolnost ne more izpremeniti v ljubezen? Prav gotovo je, pravi, da bodo krščanstvo in pa asketski ideali igrali še dalje važno ulogo. Prav tako gotovo pa je tudi, da bodo nastali novi moralni sistemi in ideali.

Tako se mu n. pr. zdi nova oblika že starega nauka, ki jo oznanja D. H. Lawrence, polna možnosti. »Naravna ljubezen«, kot jo poveljuje on, ni tako visokoteleča, ni tako očitno izumetničena strast, kot je bila »naravna ljubezen« romantikov. Ovire, ki bi jih Lawrence hotel staviti seksualnemu gonu, da bi ga mogel izpremeniti v ljubezen, so ovire prvotnejšega, manj izumetničenega človeka. Ti zadržki so čustvenega in ne razumskega značaja. Spolnost naj bo omejena, ker če se izživlja slepo, neizbirčno, človekova notranjost okameni, in vsa čustvenost zamre. Pri Lawrenceu je zadržek prav tako oseben, kot je oseben nagon. Pri njem nastane konflikt med enim delom osebnosti in med osebnostjo, ki je organizirana kot celota, je torej psihološki konflikt, ki se odigrava v bolj ali manj znanem in končnem svetu človeških interesov.

Mladina se je iz gole upornosti proti vsemu staremu zaletela v premmnoge norosti. Nizkoten, neplemenit realizem nikakor ni v stanu staviti seksualnemu gonu ovire, ki bi bile sposobne izpremeniti ga v ljubezen. In tako se pri njih ta gon izživlja brez vsakega smisla, brez ljubezni, sčasoma celo brez užitkov, ne da bi povečal in ojačil življenjsko silo in poživel življenjski ritem.

Zdi se mi, pravi Huxley, da bo edinole mitogolija narave, kot so jo zamislili v novejšem času William Blake, Robert Burns in D. H. Lawrence, tostranska in realistična mitologija življenja, energije in človeške osebnosti, v stanu, nuditi one notranje ovire, ki so potrebne, da izpremene spolnost v ljubezen. In te zadržke bo nudila v taki obliki, da bo sprejemljiva kritični inteligenci poničejanske mladine.

Po takem osnutku nove ljubezenske mode bi se morda lahko ustvarila nova, primernejša oblika ljubezni, ki bi bila bolj ljubka in zdrava, kot je bila katerakoli oblika od davnih poganskih časov sém.

Milka Meliharjeva.

R A Z N O

ALI VESTE

da obhajamo letos tristoletnico smrti Lopeja de Vege, s celim imenom Lope Carpio de Vega, poleg Calderona de la Barce in Cervantesa tretje zvezde v španski klasični literaturi. Lope de Vega ni znamenit in velik le po tem, da je klasik, marveč tudi po tem, da njegove pesmi, obravnavajoče stari in nikdar izčrpani človeški motiv »*amoris et doloris sacra*«, »ljubezni in boli skrivnosti«, še danes človeka ganejo in zavzamejo tam, kjer se v njem pričinja umetnost. Lope de Vega je v sedemdesetih letih življenja napisal nad tritisoč del, povečini dramatskih; več kot polovico jih je otrok enega dneva: v štiri in dvajsetih urah jih je napisal, za drugih štiri in dvajsetih ur so jih igralci naštudirali in dva dni po spočetju jih je sprejemalo ali odklanjalo barvito in strastno ibersko občinstvo. Kot vojak se je Vega udeležil tragične a orjaške nesrečne ekspedicije v Veliki armadi 1588. Nekaj imen iz njegovih del bi bilo: *Hermosena de Angelica*, *Los Ramilletes de Madrid*, *El Pero de Hortelano*, *El Maestro de danzar*.

da mu je v čudoviti pesniški plodovitosti in bajni delavnosti podoben veliki katalonski mistik in poet Ramón Llul, ki je napisal kakih petsto del manj od Lopeja de Vege, zato pa je vsako ustvaril v latinščini, katalanščini in arabščini, ki je bila za razcveta katalonske srednjeveške, literature daleč pomembnejši kulturni jezik v Španiji kakor kastilijanščina. Najlepše in najbolj intimno učinkujoče njegovo delo je »*Liure d'Amic e d'Amát*«, knjiga o ljubimcu in ljubljencu, mističen poem, poln in razcveten v bujnosti tostranskega žara strasti.

da so v Provenci slovesno praznovali spremenitev starega mlina v Fontvieilleu v muzej Alphonsea Daudeta. Tam je mojster francoskega realizma poleg drugega pisal svoja sloveča »*Pisma iz mojega mlina*«. Klasičen govor je ob tej priliki imel minister Eduard Herriot, sicer socialist, muzik, pisec potopisov in Beethovenove biografije, velik ljubitelj Victorja Hugoja, Madame Récamier, socialistično-komunistične skupne fronte, Jugoslavije in pip.

da je v francoskem prevodu izšlo zbrano pesniško delo Michelangela, velikega renesančnega kiparja, stavbarja, slikarja, velikega univerzalnega umetniškega genija.

Njegova poezija nosi iste znake kakor njegovo kiparstvo: silna, naravnost barbarska eruptivnost, podobna zagonu njegovih nedodelanih torzov in gigantskih zamisli po primeru Poslednje sodbe, kameniti verzi, domisleki, podobni spontanim zamahom kladiva. A mojster jim je, zvest celoti in enotnosti svojega umetnostnega življenja, vendar dal naslov »Rimes«.

da je »L'Encyclopédie Française« razpisala nagradni natečaj za najboljši odgovor na vprašanje: »Katero mesto, kakšno vlogo prisojate literaturi in umetnosti v splošnem življenju leta 1935.« Razsodišče, v kateremu so pod predsedstvom člana akademije Josepha Bédierja sedeli razni odličniki francoskega Parnasa kakor n. pr. Maurice Martin du Gard, Paul Hazard, itd., je bilo mnenja, da noben odgovor ne zasluži prve nagrade. Drugo nagrado je dobil Gabriel Germain, profesor v malem marokanskem kolonijalnem mestu Rabatu. Ostale nagrade, po številu petnajst, so si delili razni neznani ljudje, povečini Židje, ki so v francoski duhovnosti začeli vse močneje prevladovati. Nič čudnega, menda so edino oni po svoji špekulacijski darovitosti mogli duhu in lepoti v žalostnem letu pet in tridesetem kako izkonstruirati nekako vlogo pri zmedenem previjanju in pretakanju njegovega nehanja.

da je Robert Neumann, ki ga bravci poznajo če ne po njegovih novelah pa po filmu njegove mojstrovine »Der Patriot«, kjer je glavno vlogo igral Jannings in režiral Pabst, napisal življenjepis nevidnega boga evropske usode in njenega vladarja Basila Zaharova pod naslovom »Sir Bazil Zaharov, kralj orožja«. Če že ne sloves avtorja, nam je predmet dela jamstvo, da gre tu za eno najzanimivejših letošnjih evropskih knjig; v njej je govora o skrivnostnem ključu evropskega mira in nemira v zadnjih dvajsetih letih. V rokah ga ni imel ne Bog, ne narode ljubeči vladarji, ne zgodovinske sile, ne ideali, ki so jih izumevali lačni ljudje, marveč skrivnostni rusko-armensko-kdovekakšni stavec v svojih bajnih vilah na canneški Azurni obali.

da so članek in kratko biografijo o Mihailu Pupinu ob njegovi smrti prinesle tudi pariške »Nouvelles Litteraires«.

da isti list prinaša v eni izmed zadnjih števil razgovor svojega urednika Lefévrea z Mauriceom Leblancem, avtorjem ene izmed najpopularnejših postav v evropskih kriminalnih romanih Arséna Lupina, ki ga v slovenščini poznamo po prevodu Vladimirja Levstika in po predstavah v ljubljanski drami. Leblanc, ki ni samo pisatelj kriminalističnih romanov, marveč tudi uvaževan dramatik (Venec iz jasmína itd.) namerava letos napisati velik zgodovinski roman, nekako po Dumasjevem uzoru in z naslovom »Chronique mystérieuse de l'Historie de France«. — »Skrivnostna kronika francoske zgodovine«.

da je Sarah Bernhard, menda poslednja izmed velikih evropskih tragedinj z bleščečim in osvajačim uspehom igrala Racineovo »Athalie« v 79. letu svojega življenja, in to pred petnajstimi leti.

da se nam zdi od dneva do dneva vse bolj, da smo zadnja leta dobili v slovenskih prevodih vsa pomembna dela iz svetovne literature. Da temu ni tako, bi pokazala majhna anketa med našimi bravci; literarno-geografska anketa o tem, ali poznajo te in te velike avtorje iz tujih sodobnih literatur. N. pr. koga poleg Selme Lagerlöfve poznajo med naslednjimi velikimi imeni iz švedske literature: Verner von

Heidenstamm, Hjalmar Bergmann, Sigfrid Siwertz, Marika Stjernstedt, Sven Lindman, Pär Lagerkvist, Ivar Lo-Johansson itd.?

da je Paul Morand po potopisnih delih o New-Yorku, Londonu, po reklamnem romanu »Flèche d'Orient« ki ga je naročila pri njem francoska prometna družba »Air France« začel pisati potopisno, etnografsko in zgodovinsko študijo o Bukareštu, menda najbolj balkanski metropoli v Evropi, ki je predstava o njej zmeraj združena z vonjem po svinjskih čredah, korupciji in analfabetstvu. Morand imenuje delo, ki izhaja v pariški »Marianne«, »portret mesta«. Verjetno je, da mu je pobudo in podporo zanj — Morand ni poceni pisatelj — dal rumunski suveren, ki je velik ljubitelj in podpiratelj umetnosti, zlasti francoske.

da je nova vrsta literature trenutno takoimenovana literarna geografija — opisovanje pokrajin in okolja, današnjega, tam, kjer so bili doma veliki poetje in pisatelji.

da so najnovejša vrsta evropske duhovne zabave postale križanke, ne iz črk, marveč iz fotografij. A pri nas menda še ne.

da italijanska avtomobilska družba »Fiat« izdaja dvomesečno literarno-modno revijo, v najluksuznejši opremi, kjer sodelujejo znani italijanski in francoski književniki. Poleg barvnih reprodukcij z motivi iz italijanskega klasičnega slikarstva prinaša revija članke in novele o ženskah, o plesu, o gledališču, o knjigah, o radiu, o modi, o vsem mogočem. In poezije o užitkih v Fiatih...

da je Gabrielle d'Annunzio v svoji samoti oživel; vsak čas izide njegova nova pesniška zbirka; pariški »Odéon« je v vrsti dokazovanj italijansko-francoskega bratstva uprizoril na novo njegovo »Mrtvo mesto«. Prvič je bilo delo uprizorjeno v Parizu 1898, glavno ulogo je igrala Sarah Bernhardt, ki je delo prebrala in potem v ognjenem navdušenju poslala poetu brzojav s sedemnajstimi besedami, vsaka se je glasila: čudovito. V zahvalo za teh sedemnajst čudovito ji je pesnik in veliki ljubavnik poklonil poleg ljubezni rokopis dela, po premijeri in s posvetilom: »Sari Bernhardt, ki je večer dolgo nosila v svojih živih očeh slepoto božanskih kipov.« — Kje so tisti zlati, galantni, omamni časi!

da je

Nabral Mirko Javornik.

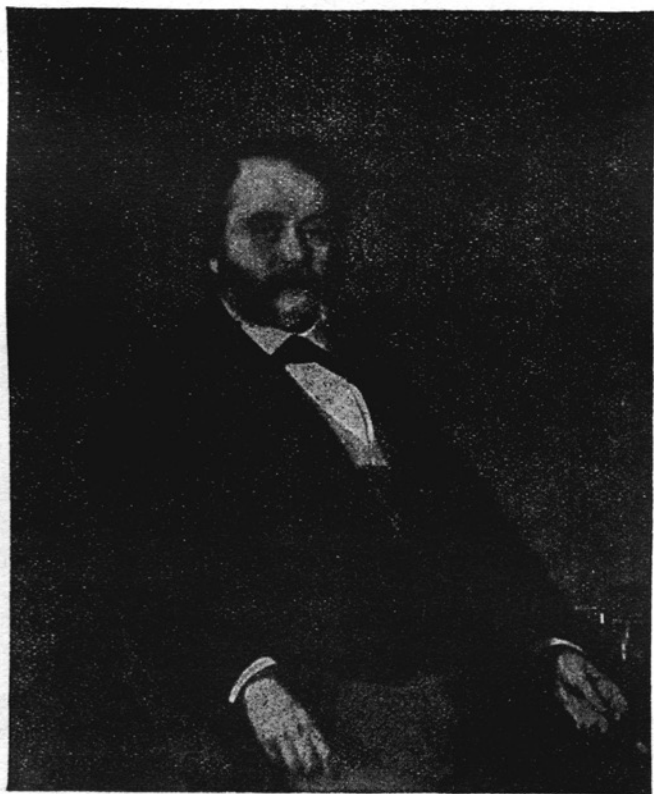
Četrta redna knjiga, ki jo prejmejo naročniki za letošnje poslovno leto

IVAN ALEKSANDROVIČ GONČAROV

O B L O M O V

Roman v štirih delih

POSLOVENIL JOSIP VIDMAR

O tem izrednem veledelu, enem izmed *največjih* vrhov svetovne literature, prinašamo v tej številki esej Alfonza Paqueta. O knjigi pa bomo še tudi pozneje spregovorili v naši reviji.

Roman izide okoli 18. septembra in tedaj ga takoj začnemo razpošiljati svojim naročnikom.

Zunanja oprema knjige, ki je v rokah arh. Spinčiča, bo taka, da bo dostojno reprezentirala vsebinsko vrednost mojstrovine.

• NAJZANIMIVEJŠI • BIOGRAFSKI • ROMAN • KI • PO • SVOJI • NAPETOSTI • PRESEGA • CELO •
• TUDI • PO • UMETNIŠKI • VREDNOSTI • KATARINA • VELIKA • NAPOLIONA • A • PRESEGA • GA •

Kot prva redna knjiga za prihodnje leto

Obsežni biografski roman

KATARINA VELIKA

Napisala Gina Kaus

Biografski in zgodovinski romani, ki so *umetniško pomembni*, *poučni* in poleg tega še *napeti* ter za slehernega človeka *zanimivi*, so strašno redko sejani. Vsak ima morda katero izmed naštetih lastnosti, izredno pa je delo, ki je kvalitetno in hkratu za vsakega bralca zanimivo.

Eno izmed takih redkih del je šele pred kratkim napisana knjiga o *Katarini Veliki*. Avtorica, *Gina Kaus*, je z izredno vestnostjo zbrala zgodovinski material in ga s čutom inteligentne in sodobno orientirane pisateljice strnila v celoto. Približala nam je tako podobo ene najzanimivejših in največjih žensk, kar jih pozna zgodovina. Bralec ne bo odložil knjige prej, dokler je ne bo prebral do konca in se tako do podrobnosti seznanil z neštetimi pomembnimi, velikimi in majhnimi ljudmi tedanje dobe, predvsem seveda s Katarino Veliko, nadalje pa tudi s Friderikom Velikim, carica Elizabeto, Potemkinom itd. Ta biografski roman je pri vsej svoji epično-dramatski napetosti, s katero se pred nami odvija zapletljajev polno življenje tedanjega ruskega dvora, tudi ena najplastičnejših zgodovinskih knjig, kar smo jih kdaj brali.

Knjiga bo izšla kot *prva redna* knjiga za prihodnje leto. Naši naročniki jo bodo prejeli v začetku decembra.

Za ostali program naših knjig za prihodnje leto bodo naročniki izvedeli iz posebnega prospekta, ki jim ga bomo v kratkem poslali. Za sedaj naj omenimo samo to, da ima založba pripravljene knjige, ki, upamo, da ne bodo razočarale naših bralcev.

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

Naročniki!

Z »Oblomovim«, ki ga bomo v kratkem razposlali naročnikom je izčrpan naš knjižni program za tekoče leto. Založba se tako približuje koncu šestega in že začetku sedmega leta svojega obstoja. Ako se zdaj iz te časovne razdalje ozremo v njeno preteklost, nam nemara ne bo težko presoditi vrednosti in pomembnosti njenega dela. Njen načrt je bil od vsega početka nuditi slovenskemu občinstvu za zmerno ceno izbor najkvalitetnejših del, ki jih je ustvarila svetovna literatura. Lepo število naših obširnih in lepo opremljenih knjig najlepše dokazuje, da od tega načrta nismo nikdar niti za korak odstopili. Prepričani smo, da bo vsak naš bralec, pa tudi če mu kedaj katera izmed naših knjig ni docela ugajala in bi si bil želel česa drugega, priznal, da knjig, kakršne je izdala Modra ptica, prej še ni videl slovenski književni trg. Mirno lahko zapišemo, da bodo naše knjige z užitkom brali še naši potomci.

Založba Modra ptica bo tudi v bodoče hodila po začrtani poti. Za prihodnje leto pripravljamo program, ki bo na višku glede literarne kvalitete in ki ga bodo bralci zaradi njegove aktualnosti in zanimivosti pozdravili, ako nas vse ne vara, še z veliko večjim navdušenjem kakor letošnjega. Kakor smo že na drugem mestu omenili ga bomo obrazložili naročnikom v posebnem prospektu, ki ga bomo v kratkem razposlali.

Za sedaj se obračamo na naročnike in prijatelje z dvema prošnjama:

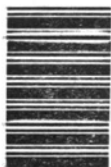
1. Naročniki naj nam ostanejo tudi v bodoče naklonjeni, podpirajo naj nas s svojimi simpatijami in zaupanjem. Natanko se zavedamo, da je od tega v ogromni meri odvisno uspešno delo vsake založbe, zlasti pa založbe, ki hoče uspešno delati v kulturnem a zato nič manj maloštevilnemu narodu, kakor je slovenski. Ostanite nam torej tudi v bodoče zvesti in mi bomo storili vse, da vas ne bomo razočarali.

2. Nešteto ljudi je še, ki imajo možnost, da bi se naročili na naše knjige. Naročeni še niso zato, ker jih še nihče ni opozoril na naše knjige in jih pobezal naj se nanje naroče. Naročniki so nam dosedaj napravili že veliko uslug. Naj store to tudi v bodoče in mi se jim bomo oddolžili z bogatimi knjižnimi nagradami. Pridobivajte torej naročnike, lahko že tudi za prihodnje leto. Nagrade so objavljene na naslednji strani!

Založba Modra ptica v Ljubljani

OPOZORILO!

Reviji smo priložili položnico. Cenjene naročnike prosimo, da nam nakažejo naročnino za september.

Kakor smo že s posebnimi obvestili sporočili naročnikom, revija Modra ptica pretekli mesec zaradi stavke grafičnega delavstva ni mogla iziti. Zato smo izdali sedaj dvojno številko, tako da naši bralci niso nič prikrajšani. V bodoče bo izhajala revija spet redno vsak mesec.

Nagrade:

Kdor pridobi enega naročnika, prejme lahko eno izmed sledečih knjig:

- * Knut Hamsun / *BLAGOSLOV ZEMLJE*, roman v mehko vez.
- * Knut Hamsun / *POTEPUHI*, roman, v mehko vez.
- * Walter Scott / *IVANHOE*, roman v mehko vez.
- * Fülöp Miller / *SVETI SATAN*, biografija, mehko vez.
- * Sinclair Lewis / *ARROWSMITH*, v mehko vez.
- * John Galsworthy / *SAGA O FORSYTH I. del*, v mehko vez.
- * John Galsworthy / *SAGA O FORSYTH II. del*, v mehko vez.
- * John Galsworthy / *SAGA O FORSYTH III. del*, v mehko vez.
- * Blasco Ibañez / *KRVAVE ARENE*, roman, v mehko vez.
- * Prosper Mérimée / *ŠENTJERNEJSKA NOČ*, roman, v mehko vez.
- * Liam O'Flaherty / *NOČ PO IZDAJI*, roman, v mehko vez.
- * Jack London / *DOLINA MESECA*, roman, v mehko vez.
- * Emil Ludwig / *NAPOLEON*, roman, v mehko vez.
- * Sigrid Undset / *JENNY*, roman, v mehko vez.
- Alojzij Gradnik / *SVETLE SAMOTE*, izbor pesmi, v platno vez.
- Jiřy Wolker / *PRAVLJICE*, v platno vez.
- Vladimir Bartol / *LOPEZ*, drama, v platno vez.
- Knut Hamsun / *GLAD*, roman, v platno vez.
- P. Ripson / *MARSOVE SKRIVNOSTI*, roman, v platno vez.
- Clara Viebig / *BABJA VAS*, roman, v platno vez.
- Al Jennings / *PESNIK IN BANDIT*, roman, v platno vez.
- H. R. Bernorff / *VOHUNI*, biografije, v platno vez.
- L. N. Tolstoj / *IZPOVED*, v platno vez.
- R. Kipling / *KNJIGA O DŽUNGLI*, vezano.
- Ivan Cankar / *MOJE ŽIVLJENJE*, vezano.
- Ivan Cankar / *GREŠNIK LENART*, vezano.
- Anatol France / *KUHINJA PRI KRALJICI GOSJI NOŽICI*, v pl. vez.
- Chesterton / *ČETRTEK*, roman, vezano.
- W. Shakespeare / *OTHELLO*, tragedija, vezano.
- Shakespeare / *SEN KRESNE NOČI*, komedija, vezano.
- Shakespeare / *MACBETH*, tragedija, vezano.
- F. M. Dostojevskij / *IDIJOT*, roman v štirih delih v platno vez. —
(Za enega naročnika pošljemo dva dela.)

Kdor pridobi dva naročnika, si lahko izbere eno izmed gori z zvezdico (*) označenih knjig vez. v platno, ali pa dve izmed gori naštetih knjig.

Kdor pridobi tri naročnike, si lahko izbere eno izmed gori z zvezdico (*) označenih knjig vez. v polusnje, ali pa tri izmed gori naštetih knjig.

Kdor pridobi še več naročnikov, si lahko izbere odgovarjajoče število zgoraj označenih knjig.

**Salda-konte, štrance, journala,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.**

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***

V nevarnosti

je tvoj denar, če ga držiš doma

Roparji

prežijo za najmanjšimi prihranki

Zaupaj

denar domačim hranilnicam!

Nalagaj

svoje prihranke v

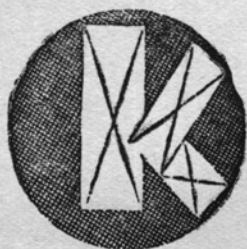
HRANILNICO DRAVSKE BANOVINE

(prej Kranjska hranilnica)

V LJUBLJANI

Zanjo jamči

vsa Dravska banovina z vsem premoženjem in vso davčno močjo

KUVERTA "DŠ
OB
LJUBLJANA

TYRŠEVA CESTA 67

TVORNICA KUVERT IN
KONFEKCIJA PAPIRJA

KLIŠTJE

vseh vrst po fotografijah ali rizbah izvršuje za vsakovrsten tisk najsolidneje

**KLIŠARNA · ST · DEU
LJUBLJANA · DALMATINOVA 13**

Ali

si

že

naročnik

*Madre
ptice*